

«Կանանց նկատմամբ
բռնության և
ընտանեկան
բռնության
կանխարգելման և
դրա դեմ պայքարի
մասին» Եվրոպայի
խորհրդի
կոնվենցիայով
սահմանված
չափանիշների
տեսանկյունից ՀՀ
քրեական
օրենսդրության
վերլուծություն

«Կանանց նկատմամբ
բռնության և ընտանեկան
բռնության կանխարգելման
և դրա դեմ պայքարի
մասին» Եվրոպայի
խորհրդի կոնվենցիայով
սահմանված չափանիշների
տեսանկյունից ՀՀ
քրեական օրենսդրության
վերլուծություն

ԿԱԶՄՎԵԼ Է ԽԱՎԻԵՐ
ԹՐՈՒՉԵՐՈՅԻ ԿՈՂՄԻՑ՝
ԱՆԱ ՈՒՐՐՈՒԹԻԱՅԻ ԵՎ
ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՀԵՏ
ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՄԲ

*Այս աշխատությունում ներկայացված
կարծիքները հեղինակների
պատասխանատվության են և պարտադիր չեն
, որ դրանք արտահայտեն Եվրոպայի խորհրդի
պաշտոնական քաղաքականությունը:*

Այս փաստաթղթի ամբողջական կամ մասնակի
վերահրապարակման կամ թարգմանության
վերաբերյալ հարցերի դեպքում պետք է
դիմել Հաղորդակցության բաժին (F-67075
Ստրասբուրգ Սեդեքս կամ publishing@coe.int)
Cover and layout: Documents and Publications
Production Department (SPDP), Council of Europe

Կազմ և կառուցվածք: Փաստաթղթերի
և հրապարակման բաժին (SPDP),
Եվրոպայի խորհուրդ

Նկարներ © Շաթերայթոք

Եվրոպայի խորհուրդ, Հոկտեմբեր 2017
Տպագրված է Եվրոպայի խորհրդում

Բովանդակություն

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ՑԱՆԿ	5
ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ	7
Հիմնական տեղեկություններ	7
Զեկույցի առարկան	9
Մեթոդաբանության մասին տեղեկություններ	9
ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ ԿԱՆԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՍԲ ԲՈՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՊՔԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ	11
Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները	11
Կանանց նկատմամբ բռնությունների	13
խնդրի արտացոլումը ՀՀ	13
օրենսդրության կարգավորումների	13
շրջանակներում	13
ՔՐԵՈՐԵՆ ՊԱՏՃԵԼԻ ԱՐԱՐՔՆԵՐ	19
Հոգեբանական բռնություն	19
Հետամտում	21
Ֆիզիկական բռնություն	23
Սեռական բռնություն	25
Հարկադիր ամուսնություն	29
Կանանց սեռական օրգանների խեղում	30
Հղիության արհեստական	31
ընդհատման կամ ամլացման հարկադրելը	31
Սեռական հետապնդում	33
ՔՐԵԱԿԱՆ ՕՐԵՆՄԴՈՒԹՅԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ	35
Անընդունելի արդարացումներ	35
Ծանրացնող հանգամանքներ	37
Այլ երկրների կողմից կայացված դատավճիռներ	38
Վեճերի այլընտրանքային լուծման պարտադիր մեխանիզմներ	39
Ի պաշտոնե (ex officio) քրեական հետապնդում	40
ՀՂՈՒՄՆԵՐ	43

Հապավումների ցանկ

ՀՀ ՔՕ	Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք
ՀՀ ՔԴՕ	Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգիրք
ԱԶԲ	Ասիական զարգացման բանկ
ՄԱԿ-ի ԽԴԿ	Միավորված ազգերի կազմակերպության Խոշտանգումների դեմ կոմիտե
ԿԽՎԿ	Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա
ՏՄՄԻԿ	Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտե
ՄԻՀ	Մարդու իրավունքների հանձնակատար
ԸԿՆԲԿ	Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիա
ԵՀ	Եվրոպական հանձնաժողով
ԿՍՕԽ	Կանանց սեռական օրգանների խեղում
ԵԱՀԿ	Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
ԵԽԽՎ	Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողով
ԱՀԿ	Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպություն
ԿԱՀ ՄԱԿ-ի բաժին	Կանանց առաջխաղացման հարցերով Միավորված ազգերի կազմակերպության բաժին
ՄԱԲՀ	Միավորված ազգերի կազմակերպության բնակչության հիմնադրամ
ՄԱԿ-ի ԳԱ	Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր ասամբլեա

Ներածություն

Հիմնական տեղեկություններ

Կանանց և աղջիկների նկատմամբ բռնությունը մարդու իրավունքների կոպիտ խախտում է: Այն կարող է արտահայտվել տարբեր ձևերով, ինչպես օրինակ՝ ֆիզիկական բռնությամբ, սեռական ոտնձգությամբ, հետամտմամբ կամ աղջիկներին անցանկալի ամուսնության հարկադրմամբ: Կանանց դեմ ուղղված բռնություն է համարվում կին լինելու պատճառով կամ կանանց նկատմամբ անհամաչափորեն դրսևորվող բռնությունը, որը առողջությանը պատճառում է ծանր վնաս և հաճախ կարող է հանգեցնել մահվան: Ֆիզիկական վնասվածքներից բացի, այն առաջացնում է վախ, պատճառում տառապանք և բերում է ինքնավստահության կորստի: Այն նաև բացասաբար է անդրադառնում կանանց ընդհանուր ինքնազգացողության վրա և թույլ չի տալիս նրանց լիարժեք մասնակցություն ունենալ հասարակական կյանքին:

Կանանց նկատմամբ բռնությունը համաշխարհային երևույթ է և հանդիպում է աշխարհի բոլոր վայրերում և հասարակության բոլոր մակարդակներում, այդ թվում՝ Հայաստանում: Չնայած ՀՀ կառավարությունը ձեռնարկել է կանանց նկատմամբ բռնության, մասնավորապես՝ ընտանեկան բռնության կանխարգելմանն ուղղված միջոցներ Հայաստանում դեռևս առկա են բացասական կարծրատիպեր, սեռով պայմանավորված տարբեր տեսակի բռնություններ, ինչպես նաև կանայք շարունակում են ենթարկվել սեռով պայմանավորված խտրականության:

Վերջին տարիներին երկրում իրականացված հարցումները ցույց են տալիս Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնության պատկերը: 2011 թվականին իրականացված հարցման արդյունքում պարզվել է, որ հարցվողների 59.6%-ը ենթարկվել է ընտանեկան բռնության, որոնցից 40%-ը բռնության է ենթարկվել վերջին երկու տարիների ընթացքում: 1 2010 թվականին իրականացված մեկ այլ հարցում ցույց է տվել, որ կանանց 61.7%-ը ենթարկվել է վերահսկող վարքագծի, 25%-ը ենթարկվել է հոգեբանական բռնության, 8.9%-ը ենթարկվել է ֆիզիկական բռնության և 3.3%-ը ենթարկվել է զուգընկերոջ կողմից սեռական բռնության: 2 Ինչ

վերաբերում է բռնության այլ ձևերին, ՄԱԲՀ-ի կողմից իրականացված հարցման համաձայն՝ (2016 թ.) հարցվողների (կանանց) 45.9%-ը տեղեկացրել է, որ ենթարկվել է հոգեբանական բռնության, 21.3%-ի նկատմամբ կիրառվել է տնտեսական չարաշահում և 12.5%-ը տեղեկացրել է ֆիզիկական բռնության մասին՝ որպես իրենց նկատմամբ կիրառված բռնության ձև:

Բռնության տարբեր ձևերի մասին առկա տվյալները ամբողջական չեն, և այդ տվյալների հավաքագրման վրա բացասական ազդեցություն է թողնում վախի կամ ամոթի պատճառով այդ դեպքերի հաղորդումից խուսափելը, կամ պարզապես այն, որ տուժող կանայք տեղեկացված չեն, որ չարաշահման դեպքերը կամ վերահսկող վարքագիծը համարում են բռնության դրսևորումներ: Արդյունքում՝ բռնության մասին հաղորդված դեպքերը անհանգստության առիթ են տալիս Հայաստանում այս երևույթի մասշտաբների գնահատման առումով: Մասնավորապես՝ ընտանեկան միավորի ներսում տեղի ունեցող բռնությունը դեռևս համարվում է մասնավոր հարց, և այդ մասին բարձրաձայնելը ընտանիքից դուրս համարվում է ամոթալի: Կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի մասին հաղորդումների ցածր ցուցանիշի առնչությամբ իրենց մտահոգությունն են արտահայտել միջազգային կազմակերպությունները և տեղական ՀԿ-ները: Վերջերս հրապարակված եզրափակիչ դիտարկումներում ԿԽՎԿ կոմիտեն նշում է. «կոմիտեին շարունակում է մտահոգել կանանց նկատմամբ սեռի հիմքով բռնության դեպքերի մասին տուժողների կողմից հաղորդում ներկայացնելու ցածր ցուցանիշը և հետևաբար՝ բավարար տվյալների բացակայությունը» (ԿԽՎԿ կոմիտե, 2016 թ. 5):

Մինչ բնակչության շրջանում անցկացված հարցումներն օգտակար են կոնկրետ երկրում բռնության մասշտաբները գնահատելու համար, վարչական աղբյուրներից ստացված տվյալները տեղեկություն են տրամադրում պատկան մարմինների և պետական հաստատությունների կողմից բռնության նման դեպքերի արձագանքման վերաբերյալ: Հայաստանում չկա կանանց նկատմամբ բռնությունների հաղորդումների թվի և տեսակների մասին համապարփակ պաշտոնական տեղեկատվություն: Այնուամենայնիվ, ՀՀ ոստիկանությունը յուրաքանչյուր տարի տվյալներ է արձանագրում ընտանեկան բռնությունների դեպքերի թվի մասին (տե՛ս 16-րդ էջը):

1. Պրոակտիվ հասարակություն և ԵԱՀԿ (2011 թ.):
2. ՄԱԲՀ (2010 թ.):

Կանանց նկատմամբ մահվան ելքով բռնության դեպքերի առնչությամբ Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիան (ԸԿՆԲԿ, 2016 թ.) հրապարակել է Հայաստանում «կնասպանության» մասին զեկույց, որն արձանագրում է 30 զրանցված դեպք 2010-ից 2015 թվականների միջև ընկած ժամանակահատվածում: Մյուս կողմից 2016 թվականին Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեն, որը ստեղծվել է 2014 թվականին, քննել է սպանության կամ ծանր մարմնական վնասվածքի 16 դեպք, որոնք ենթադրաբար կատարվել են ընտանիքի անդամների կողմից: Տուժողներից ութը եղել են կնայք և երեքը անչափահասներ: 3 Այնուամենայնիվ, կարևոր է նշել, որ հարցումները և վարչական աղբյուրներից ստացված տվյալներն արտացոլում են խնդրի միայն «սառցաբեկորի վերին մասը», քանի որ դեպքերի մեծ մասի վերաբերյալ հաղորդում չի ներկայացվում:

Վերջին տարիներին Հայաստանը մի շարք քայլեր է ձեռնարկել երկրում խտրականության դեմ պայքարի և կանանց նկատմամբ բռնությունը կանխարգելելու համար: Օրինակ Հայաստանն ընդունել է 2011-2015 թվականների Ընդդեմ գենդերային բռնության ռազմավարական ծրագիրը 4 և 2014 թվականին ընդունել է «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքը, որը կարգավորումներ է նախատեսում նաև ընտանեկան բռնության վերաբերյալ: Ավելին, Հայաստանի Հանրապետության ռստիկանությունը հիմնել է անչափահասների իրավունքների պաշտպանության և ընտանեկան բռնությունների դեմ պայքարի հարցերով հատուկ վարչություն: ԿԻՎԿ կոմիտեին ներկայացված Հայաստանի հինգերորդ և վեցերորդ համատեղ պարբերական զեկույցների շրջանակում ներկայացվել է նման միջոցառումների սպառնիչ ցանկ: 5

Վերջին մի քանի տարիների ընթացքում արդարադատության մատչելիությունը խթանելու համար Հայաստանը իրականացրել է նաև իրավապահ և դատական համակարգերի համապարփակ բարեփոխումներ: Ըստ էության, արդարադատության համակարգին ներկայումս օժանդակում են մի շարք միջազգային ծրագրերի շրջանակներում, որոնք խթանում են բարեփոխումները մի շարք ոլորտներում: 6 Այնուամենայնիվ, բռնությունից տուժած կանանց համար դեռևս չափազանց դժվար է պահանջել և ստանալ պատշաճ փոխհատուցում իրենց նկատմամ կատարված բռնության համար: Հետևաբար, միջազգային դիտորդները, ինչպես օրինակ Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարը, իրենց մտահոգությունն

են արտահայտել առ այն, որ ընտանեկան բռնությունների բազմաթիվ դեպքեր արդյունավետ քննության չեն ենթարկվել, իսկ կատարողները պատշաճ կերպով քրեական հետապնդման և պատասխանատվության չեն ենթարկվել:

Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնությունների և կանանց համար արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ վերաբերյալ հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ կանանց և տղամարդկանց միջև անհավասարությունը և կարծրատիպերը բռնության ենթարկված կանանց համար արդարադատության մատչելիության հիմնական խոչընդոտներն են (Հակոբյան, 2017 թ., Մակարյան, 2016 թ.): Հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես օրինակ Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիան (2016 թ.) և միջազգային հաստատությունները, ինչպես օրինակ ԿԻՎԿ կոմիտեն (2016 թ.) վերջերս քննադատել են Հայաստանի արդարադատության համակարգը կանանց հարցերի նկատմամբ զգայունության բացակայության պատճառով: Այն փաստը, որ Հայաստանում դատավորների միայն 24%-ն է կին ավելի է խստացնում այս խնդիրը (Հակոբյան, 2017 թ.): Ըստ ստացված տեղեկությունների ռստիկանությունը և իրավապահ համակարգի այլ ներկայացուցիչներ չեն ցանկացել պատշաճ քննել կանանց նկատմամբ ընտանիքում իրականացվող բռնության դեպքերը: Ավելին, հանցանք կատարած անձինք և տուժողների ընտանիքի անդամները հաճախ ճնշումներ են գործադրում ընտանեկան բռնությունից տուժած անձի վրա բողոքը հետ վերցնելու կամ նախկին ցուցմունքներից հրաժարվելու նպատակով:

Մույն զեկույցը կազմելու համար իրականացվող փաստահավաք առաքելության ընթացքում դատավորները և դատախազները ընդունել են, որ քրեական հետապնդման մարմինները և դատարանները ակտիվորեն միջամտում են զուգընկերոջ կողմից բռնության դեպք ներառող գործերում փորձելով հաշտեցնել տուժողին հանցանքը կատարած անձի հետ: Նման միջամտությունը հիմնավորվել է ընտանեկան արժեքների և ընտանիքում ու հասարակության մեջ կնոջ ավանդական դերի իրենց ընկալմամբ: Ինչպես նշել է Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատարը. (2015 թ., 124) «Ընտանիքը պահպանելու անվան տակ անպատասխան են ժամում կանանց և երեխաների դեմ ուղղված բռնությունները»:

Ի լրումն իրավապահ մարմինների կողմից ցուցաբերվող ներողամտության կանանց նկատմամբ բռնությունների գործերի քննության կամ վերջնական որոշում կայացնելու հարցում դատավորների և քրեական հետապնդման մարմինների վրա մեծ ազդեցություն ունեն նաև կարծրատիպերը: Ընտանիքում և հասարակության մեջ կանանց դերի մասին կանխակալ կարծիքները փոխարինում են փաստերին և իրավակարգավորումներին երբեմն հանգեցնելով կողմնակալ արդյունքների: Օրինակ՝ այնպիսի միջազգային դիտորդներ, ինչպիսին է Մարդու իրավունքների հանձնակատարը (2015 թ.) մտահոգություն են արտահայտել Հայաստանում անմեղության կանխավարկածի համակարգային խախտումների և քրեական

3. Տվյալները ներկայացվել են Քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալի կողմից 2016 թվականի դեկտեմբերին տեղի ունեցած հրապարակային միջոցառման ժամանակ: Տե՛ս <http://iravaban.net/145999.html#ad-image-0>:
4. Տե՛ս www.un.org/res/Gender%20TG%20docs/national/2011-2015_GBV_strategic_plan-Eng.pdf:
5. Տե՛ս http://tbineternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/TBSearch.aspx:
6. Տե՛ս, օրինակ՝ «Կանանց համար արդարադատության մատչելիության բարելավումը Արևելյան գործընկերության հինգ երկրներում» ծրագիրը: Տեղեկությունները հասանելի են հետևյալ կայքէջում՝ www.coe.int/en/web/genderequality/women-s-access-to-justice:

պատիժների խստության առնչությամբ՝ Փոխարենը՝ կանանց նկատմամբ բռնությունների ոլորտում դատվածության ցուցանիշը մնում է ցածր, իսկ սահմանված պատիժները չափազանց մեղմ (Հակոբյան, 2017 թ.): Ժամանակ առ ժամանակ ՀԿ-ները և ՋԼՄ-ները հրապարակում են օրինակներ, ինչպիսին է տիկին Թագուհի Մանսուրյանի նկատմամբ կացնի հարվածի (Գրիգորյան, 2016 թ.) կամ Նադիա Նահապետյանի գործը (ԸԿՆԲԿ, 2016թ., 46), երբ կարծրատիպերը և խաթարված ավանդական ընտանեկան արժեքները հանգեցնում են անպատժելիության և դաժան հանցագործությունների համար մեղմ պատիժների նշանակման:

Կարելի է եզրակացնել, որ ավելի շատ ջանքեր են պահանջվում հայ հասարակության մեջ և այդ հասարակության ինստիտուտների շրջանում, այդ թվում՝ արդարադատության համակարգում կանանց նկատմամբ բռնությունների շարունակական կիրառմանը նպաստող կարծրատիպերը կոտրելու համար: Այնուամենայնիվ, իրավապահ և դատական մարմինների կանանց նկատմամբ բռնությունների դեպքերի կապակցությամբ պատշաճ հետապնդում և դատական քննություն իրականացնելու կարողությունները ամրապնդելը և հասարակությանը կանանց նկատմամբ բռնությունը դատապարտելու հարցում կրթելը բավարար չէ բռնությունից տուժած կանանց համար անհրաժեշտ փոփոխություններ ապահովելու համար: Կանանց նկատմամբ բռնության գործերով արդյունավետ դատական արձագանքը նաև պայմանավորված է հստակ և համապարփակ օրենքներով: Անպատժելիությանը վերջ տալու և հասարակության մեջ կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի նկատմամբ անհանդուրժողականություն սերմանելու համար անհրաժեշտ է ունենալ արդյունավետ իրավական դաշտ: Հաճախ կատարողներին արդարադատության առջև կանգնեցնելու դժվարությունները պայմանավորված են հանցագործությունների իրավական ձևակերպության թերություններով կամ ընթացակարգային խոչընդոտներով:

Սույն զեկույցը նպատակ ունի վեր հանել վերոնշյալ հարցերից մի քանիսը Եվրոպայի խորհրդի «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիայով ամրագրված չափանիշների հիման վրա (այսուհետ՝ թիվ 210 կոնվենցիա) ՀՀ քրեական օրենսդրության ուսուսասիրման միջոցով: Զեկույցը նպատակ ունի աջակցել Հայաստանի իշխանություններին արդյունավետ լուծել կանանց նկատմամբ բռնության խնդիրը և ստեղծել արդյունավետ օրենսդրական դաշտ կանանց պաշտպանության և բռնության այդ ձևերի քննության համար: Զեկույցը կազմվել է Եվրոպայի խորհրդի Կանանց նկատմամբ բռնության ծրագրի շրջանակներում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համագործակցության արդյունքում:

Զեկույցի առարկան

Սույն զեկույցում ուսուսասիրվում է ՀՀ քրեական օրենսդրությունը՝ թիվ 210 կոնվենցիայով ամրագրված չափանիշների համատեքստում: Վերլուծությանը անդրադարձ է կատարվում

կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերին, այդ թվում՝ թիվ 210 կոնվենցիայով սահմանված ընտանեկան բռնությանը՝ ներառելով տվյալներ հետևյալի վերաբերյալ. հոգեբանական բռնություն, հետամտում, ֆիզիկական բռնություն, բռնաբարություն և սեռական բռնություն, կանանց սեռական օրգանների խեղում, հարկադիր ամուսնություն, հղիության արհեստական ընդհատում կամ ամլացում կատարելու հարկադրում և սեռական հետապնդում: Ի լրումն, սույն զեկույցում քննարկվում են քրեական օրենսդրության վերաբերյալ թիվ 210 կոնվենցիայով սահմանված այնպիսի չափանիշներ, ինչպիսիք են հանցագործությունների անընդունելի արդարացումը, ծանրացնող հանգամանքները, հանցագործության օժանդակելը, դրդելը և հանցագործության փորձ կատարելը կամ պատժի համաչափությունը:

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը հիմնված է օրինականության սկզբունքի վրա, ուստի քրեական պատասխանատվության բոլոր ձևերն ամրագրվում են միայն քրեական օրենսգրքով (Հայաստանի քրեական օրենսգրքի 1-ին հոդված): Հետևաբար, սույն վերլուծությունը հիմնականում վերաբերելու է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքին (այսուհետ՝ ՀՀ ՔՕ), որն ընդունվել է 2003 թվականին և մի քանի անգամ փոփոխվել է՝ վերջին անգամ լրամշակվելով 2015 թվականին:

Ավելին, այս զեկույցում վերանայվում են մի շարք ընթացակարգային չափանիշներ, ինչպես օրինակ՝ գործերի ի պաշտոնե (ex officio) քննության կամ վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմների առկայությունը քրեական արդարադատության համակարգում: Այս առումով մեր ուշադրության կենտրոնում է Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքը (այսուհետ՝ ՀՀ ՔԴՕ), որն ընդունվել է 1998 թվականին և էական փոփոխվել է 2016 թվականին՝ նշանակալի բարելավումներ և այլ փոփոխություններ կատարելով տուժողի իրավունքների առումով:

Մեթոդաբանության մասին տեղեկություններ

Սույն զեկույցի հիմնական հենանիշ է թիվ 210 կոնվենցիան: Դրա դրույթները մեկնաբանելու և պարզաբանելու համար սույն զեկույցում հիմք կընդունվի նաև թիվ 210 կոնվենցիայի բացատրական զեկույցը:⁷

Օրենսդրության ուսուսասիրության ընթացքում հաշվի են առնվել նաև համապատասխան

7. Եվրոպայի խորհրդի «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» կոնվենցիան (CETS թիվ 210) ստորագրման է ներկայացվել Ստամբուլում 2011 թվականի մայիսի 11-ին և ուժի մեջ է մտել 2014 թվականի օգոստոսի 1-ին: Կոնվենցիան և դրա բացատրական զեկույցը հասանելի են հետևյալ կայքէջում՝ www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home:

միջազգային այլ նորմեր: Հայաստանը կանանց պաշտպանության վերաբերյալ տարբեր միջազգային փաստաթղթեր է վավերացրել. այն միացել է «Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» կոնվենցիային (CEDAW) 1993 թվականին և դրա կամընտիր արձանագրությանը՝ 2006 թվականին: Հայաստանը նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի կողմ է 2002 թվականից ի վեր և ընդունել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) ընդդատությունը:

Միջազգային իրավունքից բացի, սույն զեկույցում նաև հաշվի են առնվում միջազգային կազմակերպությունների և միջազգային ու տեղական հասարակական կազմակերպությունների կողմից Հայաստանի վերաբերյալ կազմված հետազոտական աշխատանքներ և զեկույցներ: Հետևաբար, վերլուծությունը և դրանից բխող հետևություններն ու առաջարկները հիմնվում են այլ կազմակերպությունների և հաստատությունների ինչպիսիք են Եվրոպայի խորհուրդը, ԵԱՀԿ-ն, ԿԽՎԿ կոմիտեն և Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիան ու այլ կազմակերպությունները, կողմից Հայաստանի վերաբերյալ կատարված աշխատանքի վրա: 8

Ավելին՝ սույն զեկույցում օգտագործվել են նաև Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համագործակցության արդյունքում 2016 թվականի

հոկտեմբերի 17-21-ը Երևանում իրականացված փաստահավաք առաքելության ընթացքում հավաքված տեղեկությունները: Փաստահավաք առաքելության ընթացքում հանդիպուժներ են տեղի ունեցել դատավորների, դատախազների, ոստիկանության աշխատակիցների և քաղաքացիական ու գիտական հասարակության ներկայացուցիչների հետ:

Սույն զեկույցում կազմվել է Խավիեր Թրուչերոյի կողմից՝ Անա Ուրբուիթայի հետ համագործակցությամբ: Զեկույցին օժանդակություն է ցուցաբերել նաև Հայաստանի Հանրապետության մարդու իրավունքների պաշտպանի աշխատակազմի Մարդու իրավունքների հետազոտական և կրթության կենտրոնի ղեկավար Լուսինե Մարգարյանը:

Սույն աշխատության մեջ արտահայտված կարծիքները պատկանում են հեղինակին և պարտադիր չէ, որ արտահայտեն Եվրոպայի խորհրդի դիրքորոշումը: Դրանք որևէ կերպ չեն պարտադրում նաև Կանանց դեմ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի հարցերով փորձագիտական խմբի (ԳԲԵՎԻՈ) կամ թիվ 210 կոնվենցիայի կողմերի կոմիտեի հետագա աշխատանքի ընթացքը:

Սույն զեկույցը կազմվել է անգլերենով և հիմնվում է ՀՀ օրենքների անգլերեն թարգմանությունների վրա: Հնարավոր են թարգմանական անհստակություններ:

8. Հղումների ցանկը տե՛ս փաստաթղթի վերջում:

Բաժին I

Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնությունների դեպքերի քննությունը

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Սահմանումները

Թիվ 210 կոնվենցիան 3(ա) հոդվածում սահմանում է կանանց նկատմամբ բռնությունը որպես՝ մարդու իրավունքների խախտում և կանանց նկատմամբ խտրականության ձև և պետք է ներառի անձի սեռի հիմքով բռնության այն բոլոր գործողությունները, որոնք հանգեցնում են կամ կարող են հանգեցնել կանանց ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական վնաս կամ տառապանք պատճառելուն, այդ թվում՝ նման գործողություններ կատարելու սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելը, որոնք տեղի են ունենում հանրային կամ մասնավոր կյանքում:

Համաձայն 3(դ) հոդվածի՝ կանանց նկատմամբ բռնություն է համարվում «այն բռնությունը, որը կնոջ նկատմամբ դրսևորվում է նրա կին լինելու պատճառով կամ, որը կանանց նկատմամբ դրսևորվում է անհամաչափորեն»:

Թիվ 210 կոնվենցիայի 3(բ) հոդվածում ընտանեկան բռնությունը սահմանվում է որպես՝

ֆիզիկական, սեռական, հոգեբանական կամ տնտեսական բռնության գործողություններ, որոնք կատարվում են ընտանիքի կամ ընտանեկան միավորի ներսում կամ նախկին կամ ներկա ամուսինների կամ գուզնկերների միջև՝ անկախ նրանից, թե արդյոք կատարողը բնակվում կամ բնակվել է տուժողի հետ նույն բնակարանում:

Թիվ 210 կոնվենցիայի ձևակերպումների մեջ առկա են երկու բաղադրիչներ՝ ա) միջավայրը, որտեղ բռնությունը տեղի է ունենում (ընտանեկան միավոր) և/կամ բ) տուժողի և կատարողի միջև հարաբերությունը: Նման հարաբերություն կարող է լինել մտերիմ գուզնկերային հարաբերությունը կամ ընտանեկան ազգակցական կապը (Բացատրական զեկույց, պարբ. 41):

Կանանց նկատմամբ բռնության վերաբերյալ քրեական օրենսդրության հիմնական պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիան մեծապես անդրադառնում է քրեական օրենսդրությունը: Դրա հիմնական ձեռքբերումներից մեկը կանանց նկատմամբ բռնությունների տարբեր ձևերի սահմանումը և քրեականացումն է: Այնուամենայնիվ, կանանց նկատմամբ բռնությունը կամ ընտանեկան բռնությունն ինքնին քրեորեն պատժելի արարքներ չեն համարվում թիվ 210 կոնվենցիայի համաձայն: Ինչպես նշում են պրոֆեսորներ Չինկինն ու Նուսիայենը (2015 թ.):

«Ի տարբերություն պատերազմական հանցագործությունների, մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների, ցեղասպանության և խոշտանգումների՝ կանանց նկատմամբ բռնությունը, ըստ էության, միջազգային հանցագործություն չի համարվում: Ուստի, կոնվենցիան ստիպված է ձևակերպել և մասնակից պետություններից պահանջել քրեականացնել կանանց նկատմամբ գործադրվող և բռնության տարբեր պարունակող հատուկ գործողությունները, ապահովել նման հանցագործությունների քննության ընդդատությունը և դրանց քննությունը ներպետական օրենսդրական կարգավորումների շրջանակներում (էջ 43):»

Համապատասխանաբար, կոնվենցիայի V գլուխը սահմանում է կոնկրետ գործողություններ, որոնք մասնակից պետությունները պետք է քրեականացնեն, որոնք են՝ հոգեբանական բռնություն, հետամտում, ֆիզիկական բռնություն, սեռական բռնություն և բռնաբարություն, հարկադիր ամուսնություն, կանանց սեռական օրգանների խեղում, հղիության ընդհատման կամ ամլացման հարկադրում: Մասնակից պետությունները պետք է նաև քրեականացնեն կամ որևէ այլ պատասխանատվության միջոց սահմանեն սեռական հետապնդման համար:

Թիվ 210 կոնվենցիայի հեղինակները նպատակ են հետապնդել առավելագույնս մանրամասն և համապարփակ նկարագրել վարքագծի այն

ձևերը, որոնց համար մասնակից պետությունները պետք է պատասխանատվության միջոցներ սահմանեն: Այնուամենայնիվ, կոնվենցիան չի պարտադրում կոնկրետ ձևակերպում իր գործողության շրջանակում ներառված արարքների քրեականացման համար: Արարքի յուրաքանչյուր տեսակի շրջանակի որոշումը և դրա ձևակերպումը թողնված է մասնակից պետությունների հայեցողությանը: Այս առումով թիվ 210 կոնվենցիայի բացատրական զեկույցում նշվում է.

«33-39-րդ հոդվածներում ներառված դրույթները պահանջում են կոնվենցիայի կողմերից ապահովել, որ միտուժավոր կերպով կատարված կոնկրետ արարքը քրեականացվի: Նախագծի հեղինակները համաձայնել են այս ձևակերպման հետ պարտադրելու կողմերին քրեականացնել տվյալ արարքը: Այնուամենայնիվ, կոնվենցիան չի պարտադրում կողմերին անպայմանորեն նախատեսել հատուկ դրույթներ՝ կոնվենցիայում նկարագրված արարքները քրեականացնելու համար (պարբ. 155)»:

Կանանց նկատմամբ բռնություն համարվող հանցագործություններից բացի, թիվ 210 կոնվենցիան կոչ է անում նախատեսել նաև քրեական օրենսդրության մի շարք դրույթներ, որոնց նպատակն է ամրագրել նման հանցագործությունների մաս կազմող որոշ տարրեր: Կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝

«մասնակից պետությունները պետք է ձեռնարկեն օրենսդրական և այլ բնույթի անհրաժեշտ բոլոր միջոցները սույն Կոնվենցիայի համապատասխանաբար 33, 34, 35, 36, 37, 38(ա) և 39-րդ հոդվածներով նախատեսվող հանցագործությունների կատարմանը դիտավորությամբ օժանդակելը կամ դրդելը քրեականացնելու նպատակով»:

Հանցագործությունների կատարմանը օժանդակելը կամ դրդելը վերաբերում է հանցագործության կատարման օժանդակությանը կամ որպես հանցակից հանդես գալուն: Մասնակից պետությունների քրեական օրենսդրությամբ պետք է քրեականացվի նաև բռնության նշված տեսակների կատարման փորձը՝ բացառությամբ հոգեբանական բռնության և հետամտման: Ավելին՝ թիվ 210 կոնվենցիան պահանջում է քրեական օրենսդրությամբ նախատեսել որոշ ծանրացնող հանգամանքներ (46-րդ հոդված) և այլ մասնակից պետությունների կողմից կայացված դատավճիռները այլ երկրի դատարանի կողմից հաշվի առնելու հնարավորություն (47-րդ հոդված):

45-րդ հոդվածը կոչ է անում կիրառել համապատասխան պատիժներ և պաշտպանության միջոցներ՝ հարուցված քրեական գործերի շրջանակներում: Այս պարտավորության համաձայն՝ պետությունները պետք է հաշվի առնեն կատարված հանցագործության ծանրության աստիճանը և ապահովեն համաչափ պատիժներ, ներառյալ ազատագրկման հնարավորությունը: Ավելին՝ 45-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերությամբ

կոչ է արվում պետություններին ապահովել այնպիսի միջոցներ, ինչպիսիք են օրինակ դատապարտված անձանց վերահսկողությունը և որոշ դեպքերում՝ ծնողական իրավունքից զրկելը: Հաշվի առնելով, որ կանանց և տղամարդկանց միջև պատմականորեն գոյություն ունի անհավասարություն, 42-րդ հոդվածն ընդգծում է, որ պետք է արգելվեն հանցագործությունների այնպիսի արդարացուժները, ինչպիսիք են ավանդույթը կամ պատիվը: Այս դրույթով արձանագրվում է մարդու իրավունքների հիմնարար մի սկզբունք, որի մասին հռչակվում է 4-րդ հոդվածում: Թիվ 210 կոնվենցիան 48-րդ հոդվածը սահմանում է նաև վեճերի այլընտրանքային լուծման պարտադիր մեխանիզմների արգելքը:

Ի լրուս՝ թիվ 210 կոնվենցիայի մեկ գլուխ վերաբերում է կանանց նկատմամբ բռնությունների պատշաճ քննության և դրանց քննության սկզբունքներին: Սույն զեկույցում՝ անդրադարձ կկատարվի միայն գործերի ի պաշտոնե (ex officio) քննության դրույթին (55-րդ հոդված):

Ընտանեկան բռնության դեպքերի քննությունը թիվ 210 կոնվենցիայով

Ընտանեկան բռնությունը կանանց դեմ ուղղված բռնության տեսակ է, որը ներառում է հնարավոր անօրինական գործողությունների ընդարձակ շարք: Դրանցից շատերը համընկնում են ընդհանուր բնույթի հանցագործությունների հետ, ինչպիսիք են սպանությունը, հարձակումը, մարմնական փասվածք պատճառելը, բռնաբարությունը և այլն: Թիվ 210 կոնվենցիան պարտադրում է մասնակից պետություններին ապահովել քրեական օրենսդրության համապատասխան դրույթների առկայություն ընտանեկան բռնությունների դեպքերին արձագանքելու համար: Ուստի, կոնվենցիան սահմանում է սկզբունք, որի համաձայն՝ տուժողի և հանցանքը կատարողի միջև հարաբերության բնույթը չպետք է բացառի որևէ հանցագործության քրեական հետապնդումը (43-րդ հոդված): Փաստերը ցույց են տալիս, որ բազմաքանակ դեպքերում մտերիմ զուգընկերները կամ ընտանիքի անդամներն են կանանց նկատմամբ ամենաշատ բռնություն գործող անձինք: Չնայած դրան՝ բազմաթիվ դեպքերում նման հարաբերությունը կիրառվում է որպես արդարացում քրեական հետապնդման կամ քրեական պատասխանատվության բացառման համար: Մինչդեռ, թիվ 210 կոնվենցիայի համաձայն՝ ազգակցական կապը չպետք է մեղմացնի կամ բացառի քրեական պատասխանատվության կիրառումը:

Կոնվենցիայով կոչ է արվում նաև որպես ծանրացնող հանգամանք դիտարկել այն, երբ բռնությունը կատարվել է ընտանեկան միավորի ներսում կամ մտերիմ անձի, ներկայիս կամ նախկին զուգընկերոջ նկատմամբ (46-րդ հոդված): Այս մոտեցումը թույլ է տալիս կիրառել քրեական օրենսդրության

ընդհանուր դրույթները, իսկ ընտանեկան բռնության դեպքերում՝ նախատեսել առավել խիստ պատիժ:

Կանանց նկատմամբ բռնությունների խնդրի արտացոլումը ՀՀ օրենսդրության կարգավորումների շրջանակներում

ՀՀ քրեական օրենսդրության վերլուծություն

Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրքը (ՀՀ ՔՕ) չի ներառում հատուկ դրույթներ կանանց նկատմամբ բռնությունների վերաբերյալ և մարդու իրավունքների խախտման այս ձևի անձի սեռով պայմանավորված բնույթ կամ հատուկ դիմադրական հաշվի առնելու որևէ կոնկրետ մեխանիզմ չունի: Օրինակ ՀՀ ՔՕ-ում կանանց նկատմամբ բռնությունը կամ ընտանեկան բռնությունը որևէ կերպ սահմանված չէ: Օրենսդրությունը չի նախատեսում նաև տուժողի սեռը կամ տուժողի և հանցանք կատարած անձի միջև հարաբերությունները հաշվի առնող դրույթներ (բացառությամբ՝ բռնաբարության): Այնուամենայնիվ, կանանց նկատմամբ բռնության ձևերը մեծամասամբ դիտարկվում են ՀՀ ՔՕ-ի ընդհանուր հանցակազմերի ներքո:

Ավելին, տարբեր զեկույցներում (Պրոակտիվ հասարակություն և ԵԱՀԿ, 2011 թ.) նշվում է, որ Հայաստանի քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցակազմերի տարրերը հաճախ հստակ չեն կամ անորոշ են՝ լայն հայեցողություն տալով մեկնաբանության համար: Ինչպես նշվել է «Ներածություն» բաժնում, ՀՀ արդարադատության համակարգի աշխատողների և իրավաբան մասնագետների մոտ հաճախ բացակայում են կանանց նկատմամբ իրականացվող բռնությունների, այդ թվում՝ ընտանեկան բռնությունների մասին հատուկ գիտելիքներ կամ ընկալում: Հետևաբար, ոչ հստակ կամ անորոշ դրույթները կարող են տեղի տալ կանխակալ կամ թյուր արձագանքի դատարանների կողմից, ինչը կանանց համար արդարադատության մատչելիության խոչընդոտ է, և ինչի արդյունքում բռնությունից տուժած անձինք շատ դեպքերում չեն տեղեկացնում կատարվածի մասին:

ՀՀ ՔՕ 143-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է պատասխանատվություն խտրական վերաբերմունքի համար: Այս հանցակազմը ներառում է նաև սեռի հիմքով խտրականությունը այդպիսով համապատասխանելով 2015 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրության 29-րդ հոդվածին: Այնուամենայնիվ, այս դրույթի տարրերը չափազանց անորոշ են, որի արդյունքում պատիժ կարող է սահմանվել «մարդու իրավունքների ուղղակի կամ անուղղակի խախտման համար»:

9. Հայաստանը ընդունել է նոր Սահմանադրություն 2015 թվականի դեկտեմբերի 6-ին:

Հաշվի առնելով այն, որ նշված դրույթը փոփոխվել է վերջերս և դեռևս առկա չեն տվյալներ դրա կիրառության մասին՝ այնուամենայնիվ, վերջինիս ձևակերպման պատճառով վիճահարույց է դառնում դրա դիտարկումը՝ որպես սեռով պայմանավորված խտրականության դեմ պայքարի արդյունավետ գործիք:

Հատուկ հանցակազմերի բացակայության պայմաններում կիրառելի են ընդհանուր հանցակազմերը: ՀՀ ՔՕ-ն ներառում է մի շարք հանցակազմեր, որոնք վերաբերելի են նաև կանանց նկատմամբ բռնության ձևերից մեծ մասի դեպքում. սպանություն, բռնաբարություն, մարմնական վնասվածք, թրաֆիքինգ և այլն: Այս իրավակարգավորումների համաձայն՝ նշված տեսակի բռնությունը քրեորեն պատժելի է, և պատիժ սահմանվում է անկախ տուժողի սեռից: Ինչպես նշվեց, բացառություն է կազմում բռնաբարության հանցակազմը: Սույն զեկույցի հաջորդ բաժնում վերլուծվում են քրեական օրենսդրության վերաբերյալ թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները՝ Հայաստանի քրեական օրենսդրության հետ դրանց համապատասխանությունը գնահատելու համար:

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը՝ ՀՀ ՔՕ-ի 6-րդ և 7-րդ գլուխները, ներառում են նաև չավարտված հանցագործությունների վերաբերյալ դրույթներ: Մասնավորապես, 33-րդ հոդվածով պատասխանատվություն է նախատեսվում հանցավորձի և հանցագործության նախապատրաստության համար: Ավելին, 39-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում հանցակիցների համար: Հետևաբար, այս առումով քրեական օրենսդրությունը համապատասխանում է թիվ 210 կոնվենցիայի ընդհանուր պահանջներին: Հանցագործության օժանդակելու, դրդելու կամ հանցավորձի վերաբերյալ հատուկ պահանջների բացթողումները կքննարկվեն յուրաքանչյուր հանցագործության մասով վերլուծության շրջանակներում:

Ինչ վերաբերում է պատիժներին, ապա ՀՀ քրեական օրենսգիրքը 49-րդ հոդվածը նախատեսում է դրանց ցանկը: Դրա համաձայն՝ պատիժ կարող է սահմանվել տուգանքից մինչև ցմահ ազատազրկում: Սույն զեկույցի հաջորդ բաժնում դիտարկվող յուրաքանչյուր հանցատեսակի վերլուծության ժամանակ կգնահատվի պատիժների պատշաճության և համաչափության հարցը: Այնուամենայնիվ, կարևոր է նշել, որ ՀՀ ՔՕ-ի համաձայն (10-րդ գլուխ) պատիժների նշանակումը բավականին ճկուն է: Ըստ էության, ՀՀ ՔՕ-ի 70-րդ հոդվածի համաձայն, դատավորը կարող է առանց սահմանափակման պայմանականորեն չկիրառել պատիժը: Հաշվի առնելով «Ներածություն» բաժնում նշված՝ ՀՀ արդարադատության համակարգում կանանց առնչվող խնդիրների հարցում զգայունության բացակայությունը և պատասխանատվության միջոցների կիրառման լայն հայեցողությունը կարող է բացասաբար անդրադառնալ արդյունավետ փոխհատուցում

ստանալու կանանց իրավունքի վրա: Սույն դիտարկումը հիմնավորում են Հայաստանում տեղի ունեցած մի շարք հայտնի դարձած գործեր, ինչպիսին օրինակ Թագուհու գործն է: Հայկական հասարակական կազմակերպությունների մի խումբ «ԿԽՎԿ աշխատանքային խումբ»-ն ամփոփ ներկայացնում է գործը հետևյալ կերպ.

2016 թվականի հուլիսի 8-ին՝ ուրբաթ, Վ.-ն [կատարող] Թ.-ի նախկին ամուսինը կացնահարել է Թ.-ին [տուժողը], նրա ծնողներին: Տարիներ շարունակ Վ.-ն տուժողին ենթարկել է ֆիզիկական և բարոյական բռնության: Այնուամենայնիվ, ոստիկանությունը և դատական մարմինները չեն պաշտպանել Թ.-ին և նրա ծնողներին բռնությունից և հետամտումից, որոնք իրագործվել են Վ.-ի կողմից: Տարբեր առիթներով Թ.-ն և նրա ծնողները ոստիկանությանը տեղեկացրել են ծեծի և բռնության այլ դեպքերի մասին: Հետագայում 2016 թվականի հունվարին քրեական գործ է հարուցվել, և Վ.-ն դատապարտվել է ՀՀ ՔՕ 119-րդ հոդվածով՝ ուժեղ ֆիզիկական ցավ կամ մարմնական կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու համար, որի համար պետք է ազատազրկվեր 6 ամիս ժամկետով: Այնուամենայնիվ, չնայած բռնության երկարատև դեպքերին և Թ.-ի կյանքին ու առողջությանը սպառնացող անխուսափելի վտանգին, Շենգավիթի շրջանի առաջին աստիճանի դատարանը որոշել է ազատազրկումը չկիրառել որպես պատժի տեսակ և կատարողի նկատմամբ նշանակել է պայմանական պատիժ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 70-րդ հոդվածի համաձայն: Արդյունքում՝ Վ.-ն գտնվել է ազատության մեջ և շարունակել Թ.-ի և նրա ծնողների նկատմամբ հետամտումը և ոտնձգությունները: Թ.-ի գործը պետության կողմից կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնությունից և չարաշահումից պաշտպանելու պարտականության իրականացման ձախողման «տիպիկ» օրինակ է: Ոստիկանության անգործությունը և դատարանի կողմից նշանակված ակնհայտորեն անհամաչափ պատասխանատվության միջոցը Վ.-ի համար ստեղծել էր անպատժելիության մթնոլորտ՝ դրդելով նրան իրականացնել այդ մարդասպանությունը ամենադաժան ձևերով: (ԿԽՎԿ աշխատանքային խումբ, 2016 թ. 48)

Ի վերջո, ՀՀ ՔՕ ամրագրված են տարբեր դրույթներ այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք դատարանը կարող է հաշվի առնել քրեական գործերով վերջնական որոշում կայացնելիս: Ըստ այդմ, սույն զեկույցում ներառված է բաժին քրեական օրենսդրության կիրառմանը վերաբերող չափանիշների վերաբերյալ, որոնք են հանցագործությունների անընդունելի արդարացումների արգելքը (թիվ 210 կոնվենցիայի 42-րդ հոդված), ծանրացուցիչ հանգամանքները (կոնվենցիայի 46-րդ հոդված) և այլ մասնակից պետությունների կողմից ընդունված դատավճիռները հաշվի առնելու հնարավորությունը (կոնվենցիայի 47-րդ հոդված):

Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի քննությունը

ՀՀ քրեական օրենսդրությունն ամրագրում է մասնավոր և հանրային մեղադրանքի կարգով գործերի հետապնդման տարբեր դատավարական կանոններ: Ըստ այդմ՝ ՀՀ ՔԴՕ-ի 183-րդ և 184-րդ հոդվածով նախատեսված արարքները կարող են քննվել միայն տուժողի բողոքի առկայության դեպքում: Այդ արարքների դեպքում քրեական հետապնդումը դադարեցվում է, եթե տուժողը հաշտվում է հանցանք կատարած անձի հետ: Ավելին, ՀՀ ՔՕ-ի 73-րդ հոդվածով ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ և հատուցել կամ այլ կերպ հարթել է տուժողին պատճառած վնասը:

Փաստահավաք առաքելության ընթացքում ստացած տեղեկությունների համաձայն՝ ընտանեկան բռնության դեպքերի մեծամասնության պարագայում գործ է հարուցվում առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու կամ ծեծի հանցակազմի հատկանիշներով, որոնց դեպքում քրեական հետապնդումն իրականացվում է մասնավոր մեղադրանքի կարգով: Նման դեպքերում քննչական գործողությունները և գործի հարուցումը, փաստորեն, ամբողջությամբ կախված են տուժողի դիմումից, ինչը ստիպում է տուժողներին կրել կատարողներին արդարադատության առաջ կանգնեցնելու պատասխանատվությունը (տե՛ս նաև Հակոբյան, 2017 թ.): Այս հանցագործությունները նաև համարվում են ոչ մեծ ծանրության, ուստի՝ տուժողի հետ հաշտվելը հանցանք կատարած անձին ազատում է քրեական պատասխանատվությունից: Քննարկումների մասնակցող թե՛ դատավորների և թե՛ դատախազության ներկայացուցիչների խոսքերով՝ հաշտվելու հիմքով կարճվում են ընտանեկան բռնության դեպքերով հարուցված քրեական գործերի կեսից ավելին: Շատ գործեր նույնիսկ չեն հասնում նախաքննության փուլ, քանի որ տուժողները հաշտվում են հանցանք կատարած անձի հետ կամ ոստիկանություն ներկայացրած բողոքը հետ են վերցնում:

Ոստիկանության և Հայաստանի Հանրապետության քննչական կոմիտեի կողմից Մարդու իրավունքների պաշտպանին ներկայացված տվյալները վկայում են ընտանեկան բռնության տարբեր ձևերի գոյության և ընտանեկան բռնությունների վերաբերյալ ոստիկանություն ներկայացված հաղորդումների, ինչպես նաև հարուցված քրեական գործերի թվի աճի միտման մասին: Չնայած դրական միտմանը՝ քրեական գործեր են հարուցվում միայն փոքրաթիվ դեպքում և քրեական վարույթը հաճախ դադարեցվում է:

10. ՀՀ ՔՕ-ի հոդվածներ 113 մաս 1, 114 մաս 1, 115 մաս 1, 116 մաս 1, 117, 118, 120 մաս 1 և 2, 121 մաս 1 և 2, 124 մաս 1, 128 մաս 1, 137 մաս 1, 158 մաս 1, 174, 177 մաս 1, 178 մաս 1, 179 մաս 1, 181 մաս 1, 183 մաս 1, 184 մաս 1, 185 մաս 1, 186 մաս 1 և 2, 197, 213 մաս 1, 242 մաս 1:

2014 թվականին ոստիկանություն հաղորդում է ներկայացվել ընտանեկան բռնության 678 դեպքի մասին: 551 դեպքերում բռնությունը իրականացվել է կանանց նկատմամբ, և այդ գործերից 55-ի դեպքում քրեական վարույթ է հարուցվել: 10 դեպքերում բռնությունը իրականացվել է երեխաների նկատմամբ, որոնցից 2-ի դեպքում քրեական վարույթ է հարուցվել: 2015 թվականին ոստիկանությունը արձանագրել է ընտանեկան բռնության 784 դեպք. 471 դեպքերում բռնությունը իրականացվել է ամուսնու կողմից կնոջ նկատմամբ, 106 դեպքերում՝ երեխաների կողմից ծնողների նկատմամբ, 65 դեպքերում՝ ծնողների կողմից երեխաների նկատմամբ և 15 դեպքերում՝ կնոջ կողմից ամուսնու նկատմամբ: 127 դեպքերում բռնությունը գործադրվել է ընտանիքի այլ անդամների կողմից: Քրեական գործ է հարուցվել 150 դեպքերում: 2016 թվականին ոստիկանությունը արձանագրել է ընտանեկան բռնության 756 դեպք. 699-ը վերաբերում են ֆիզիկական բռնությանը, 4-ը՝ սեռական բռնությանը և 53-ը՝ բռնության այլ ձևերին: 11 311 դեպքի առթիվ հարուցվել են քրեական գործեր, 12 որոնցից 89 գործերով մեղադրական եզրակացություններ են ուղարկվել դատարան: Քրեական վարույթը կարճվել է 206 գործով և 7 գործով կասեցվել է: 13

Ինչպես Հայաստանի վերաբերյալ չորրորդ պարբերական զեկույցի իր եզրափակիչ դիտարկումներում նշել է ՄԱԿ-ի Խոշտանգման դեմ կոմիտեն (այսուհետ՝ ՄԱԿ-ի ԽԴԿ).

«ընտանեկան բռնության գործերը ենթակա են մասնավոր մեղադրանքի կարգով քրեական հետապնդման, և քննություն կարող է իրականացվել միայն տուժողի կողմից հաղորդում ներկայացնելու դեպքում, իսկ նման բողոքները, բացառությամբ փոքրաթիվ դեպքերի, հետ են վերցվում տուժողների կողմից հանցանք կատարած անձի հետ հաշտեցման արդյունքում: (ՄԱԿ-ի ԽԴԿ, 2016 թ. 8)

Սույն զեկույցում նկարագրվում են թե՛ գործերի ի պաշտոնե (ex officio) քննության ընթացակարգերը և թե՛ հաշտեցման մեխանիզմները՝ ստորև ներկայացված համապատասխան բաժիններում՝ քրեական օրենսդրության կիրառմանը նվիրված գլխում:

11. Նշված դեպքերից երեքն իրականացվել են տուժողի գուգրնկերոջ կողմից, 471 դեպք իրականացվել է կանանց ամուսինների կողմից, 20 արարք կատարվել է տղամարդկանց դեմ՝ իրենց կանանց կողմից, 66 դեպքերում բռնությունը գործադրվել է ընտանիքներում ծնողների կողմից՝ իրենց երեխաների դեմ, 99 դեպքերում բռնությունը գործադրվել է ծնողների դեմ՝ երեխաների կողմից և 97 բռնությունը գործադրվել է ընտանիքի այլ անդամների դեմ:

12. Գործեր հարուցվել են հետևյալ հոդվածներով՝ 104-106, 109-114, 117-121, 124, 131-133, 137-142, 144, 165-174, 185-186 և ՀՀ ՔՕ այլ հոդվածներով:

13. 40 գործերով վարույթը կարճվել է արդարացնող հիմքերով և 166 գործերով՝ ոչ արդարացնող հիմքերով: Վեց գործ կասեցվել է անձի հետախուզման մեջ գտնվելու հիմքով:

Այլ համապատասխան օրենսդրություն

Հայաստանը չունի անձի սեռով պայմանավորված բռնության կամ նույնիսկ ընտանեկան բռնության վերաբերյալ համապարփակ օրենսդրություն: Մի քանի տարի առաջ հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներից կազմված աշխատանքային խումբը մշակել է ընտանեկան բռնությունների մասին օրենքի նախագիծ: Այնուամենայնիվ, կառավարությունը մերժեց այդ օրենքի նախագիծը այն հիմքով, որ որոշ դրույթներ չեն համապատասխանում քրեական օրենսգրքին և համապատասխան այլ իրավական ակտերին: Սույն զեկույցի մշակման ընթացքում միջգերատեսչական աշխատանքային խումբը եզրափակում էր ընտանեկան բռնությունների վերաբերյալ մեկ այլ օրենքի նախագծի մշակումը:

Իրավական վերջին զարգացումների արդյունքում 2013 թվականին ընդունվեց «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը: Օրենքն անմիջապես հանդիպեց լուրջ ընդդիմության, և Հայաստանում խորը բանավեճ սկսվեց դրանում օգտագործվող հասկացությունների կապակցությամբ (ԵԱՀԿ, 2013 թ.): Արդյունքում՝ օրենքի կիրարկումը չապահովվեց, և դիտորդներից շատերը գտնում են, որ այն գործնական կիրառելիության պակաս ունի (ԿԻՎԿ կոմիտե, 2016 թ.):

Ի վերջո, պետք է նշել, որ 2014 թվականին կառավարությունն ընդունեց «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքը, որը դրույթներ է պարունակում նաև ընտանեկան բռնության և դրանցի տուժած անձանց վերաբերյալ: Համապատասխանաբար՝ օրենքը ներառում է ընտանեկան բռնության սահմանումը. «ընտանիքի մեկ անդամի կողմից մյուսի նկատմամբ ֆիզիկական կամ սեռական կամ հոգեբանական բնույթի բռնի գործողությունների (բռնության) կիրառում կամ տնտեսական միջոցներից զրկում»: Ի լրումն, «ընտանիք» հասկացությունն այս օրենքում սահմանվում է որպես

«միևնույն բնակության վայրում փաստացի բնակվող անձանց ամուսնական, ազգակցական, խնամական կապերի վրա հիմնված փոքր սոցիալական խումբ, որի անդամները վարում են ընդհանուր տնտեսություն, ունեն ընդհանուր բյուջե, ընդհանուր շահեր, կապված են փոխօգնության, բարոյական ու իրավական փոխադարձ պատասխանատվության հիմունքներով, ինչպես նաև միայնակ ապրող անձ»:

Սահմանումը ներառում է բռնություն համարվող գործողությունների լայն շարք, որոնք, ընդհանուր առմամբ, համապատասխանում են թիվ 210 կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածին: Սակայն սահմանման մեջ ներառված անձանց շարքում ներառված չեն գուգրնկերները, որոնք չեն կիսում միևնույն բնակավայրը, ինչպես պահանջվում է կոնվենցիայով (տե՛ս նաև Բացատրական զեկույց, պարբ. 42): Հետևաբար, միևնույն բնակության

վայրում բնակվելու պահանջը, որն անհրաժեշտ է «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքով պաշտպանություն ստանալու համար, չի համապատասխանում թիվ 210 կոնվենցիայի չափանիշներին: Յանկացած դեպքում՝ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի ընդունմամբ դրանում սահմանված արարքներից որևէ մեկի դեպքում չի նախատեսվում քրեական պատասխանատվության ամրագրում:

Եզրակացություններ

ՀՀ ՔՕ-ի վերջին օրենսդրական փոփոխությունները, որոնց արդյունքում, օրինակ, նախատեսվել է մարդու իրավահավասարությունը խախտելու մասին 143-րդ հոդվածը կամ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում ընտանեկան բռնության սահմանման նախատեսումը արժեքավոր և դրական քայլեր են: Այնուամենայնիվ, Հայաստանում կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի վերաբերյալ իրավակարգավորումները դեռևս մի շարք էական բացթողումներ ունեն: Հայաստանը պետք է ապահովի համապարփակ իրավական համակարգի առկայությունը՝ կանխելու կանանց նկատմամբ բռնությունը, պաշտպանելու տուժողներին և քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հանցանք կատարած անձանց:

Քրեական օրենսդրության վերոնշյալ վերլուծությունից հետևում է, որ Հայաստանը պետք է, մասնավորապես, դիտարկի իր քրեական օրենսդրությունը փոփոխելու հարցը սեռով պայմանավորված բռնության խնդիրները լուծելու նպատակով: Նույն իմաստով՝ ԿԽՎԿ կոմիտեն իր եզրափակիչ դիտարկումներում (2016 թ.) կոչ է արել Հայաստանին. «անհապաղ ընդունել համապարփակ օրենք, որը, մասնավորապես, կքրեականացնի կանանց նկատմամբ սեռի հիմքով բռնությունը, այդ թվում՝ կնասպանության և ամուսնու կողմից իրականացվող բռնաբարությունը»: գենդերային հարցերով ԵԱՀԿ հատուկ ներկայացուցիչը (2013 թ.) նույնպես նշել է, որ Հայաստանը.

«պետք է վերանայի քրեական օրենսգրքը՝ քրեականացնելով կանանց նկատմամբ բռնությունը և ընտանեկան բռնությունը: Սա առանցքային քայլ է ընտանեկան բռնության երևույթն անընդունելի և հասարակության կողմից անհանդուրժելի դարձնելու համար սոցիալական նորմ ձևավորելու հարցում: Դա կարող է հանգեցնել ընտանեկան բռնության դեմ պայքարին ուղղված օրենքների և քաղաքականությունների առավել արդյունավետ իրականացման»:

Սույն զեկույցում կներկայացվի հատուկ վերլուծություն թիվ 210 կոնվենցիայով նախատեսված քրեական օրենսդրության պահանջներից յուրաքանչյուրի մասով:

Հայաստանը պետք է հատուկ ուշադրություն դարձնի սեռի հիմքով բռնությանը, որը տեղի է ունենում ընտանեկան միավորի ներսում: «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքում ընտանեկան բռնության սահմանման նախատեսումը դրական

քայլ է, որը ոգեշնչման աղբյուր է այս ոլորտում քրեական օրենսդրության առավել համապարփակ դրույթների սահմանման համար: Այնուամենայնիվ, սահմանումը պետք է ընդլայնել՝ ներառելով նաև նույն բնակարանում չբնակվող գուզնկերներին:

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը պետք է ծանրացնող հանգամանքների կիրառությամբ առանձնահատուկ կերպով անդրադառնա ընտանեկան բռնության դեպքերին և ապահովի, որ հանցանք կատարած բոլոր անձինք պատժվեն՝ անկախ տուժողի և հանցանք կատարած անձի միջև առկա հարաբերությունից: Սա կարևոր ուղերձ կլինի, որ պետությունը պատրաստ է ընտանեկան բռնության դեպքերին վերաբերվել նույն լրջությամբ, եթե ոչ ավելի լուրջ, քան այն հանցագործություններին, որոնք կատարվել են անծանոթի նկատմամբ: Ի լրուժս, Հայաստանը պետք է վերանայի քրեական դատավարությունում ընտանեկան բռնության գործերի՝ մասնավոր մեղադրանքի կարգով հետապնդումը և հաշտեցման ժամանակ իր իրավական պրակտիկան: Այս եզրակացություններն առավել ընդլայնված կնկարագրվեն սույն զեկույցի համապատասխան բաժիններում:

Ի վերջո, Հայաստանը պետք է դիտարկի ընտանեկան բռնությունը առանձին հանցակազմով քրեականացնելու հնարավորությունը: Սա թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջ չէ, ինչը մասնակից պետություններին թույլ է տալիս ինքնուրույն որոշել, թե արդյոք պետք է ընտանեկան բռնությունը քրեականացնել առանձին հանցակազմով, թե՛ ոչ: Այս արարքն առանձին հանցակազմով քրեականացնելը հնարավորություն է տալիս լավագույնս արձագանքել ընտանեկան բռնության, մասնավորապես՝ շարունակական բնույթ կրող արարքների կամ ոտնձգող վարքագծի օրինաչափ այն դեպքերին, որոնք առանձին դիտարկելիս չեն հատում քրեորեն պատժելի համարվելու սահմանը: Ավելին՝ ՄԱԿ-ի ԽՂԿ-ն նույնպես մտահոգություն է հայտնել Հայաստանում ընտանեկան բռնությունը քրեականացնող հատուկ իրավակարգավորման բացակայության կապակցությամբ (ԽՂԿ, 2016 թ.):

Պետք է նաև նշել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը ընտանեկան բռնությունների դեպքերի վերաբերյալ ձևավորել է կայուն չափանիշներ, որը պետության պատասխանատվության մասին որոշումներ կայացնելիս հաշվի է առնում օրենսդրական հատուկ դրույթների առկայությունը: Երեմիան և այլոք ընդդեմ Մոլդովայի Հանրապետության (EREMIA AND OTHERS v. THE REPUBLIC OF MOLDOVA, 2013 թվականի մայիսի 28-ի վճիռը, գանգատ թիվ 3564/11) գործով դատարանը նշեց. «Մոլդովայի օրենսդրությունը հատուկ քրեական պատիժ է սահմանել ընտանիքի անդամների նկատմամբ իրականացվող բռնության դեպքերի համար» և եզրակացրեց, որ «պետական մարմիններն ապահովել են օրենսդրական կառուցակարգեր, որոնք թույլ են տալիս միջոցներ կիրառել

ընտանեկան բռնության համար մեղադրվող անձանց նկատմամբ»:

Ընտանեկան բռնությունը առանձին հանցակազմով քրեականացնելու անհրաժեշտության համար կարելի է այլ փաստարկներ ևս ներկայացնել: Առանձին հանցակազմերի սահմանումը հաստակեցնում է այն փաստը, որ ընտանեկան բռնությունը հանցագործություն է և չի հանդուրժվելու հասարակության կողմից: Այս հարցի բարձրաձայնումը ևս մի միջոց է ժխտելու այն գաղափարը, որ բռնությունը մասնավոր, ընտանեկան հարց է:

Եվրոպայում առկա են այս առաջարկի իրականացման մի քանի լավագույն փորձեր: Փաստացիորեն, ԵՄ-ի 10 անդամ պետություններ ընտանեկան բռնությունը առանձին հանցակազմով սահմանել են որպես քրեորեն պատժելի արարք (ԵՀ, 2010 թ.): Գոյություն ունեն ընտանեկան բռնությունը առանձին հանցակազմով քրեականացնելու տարբեր ձևեր: Օրինակ Շվեդիան 1998 թվականին նախատեսվեց հանցագործության նոր տեսակ (բաժին 4^թ) պատիժ սահմանելով «կնոջ անձեռնմխելիության կոպիտ խախտում» համարվող արարքների համար, որոնք «կատարվել են տղամարդու կողմից կնոջ նկատմամբ, որի հետ վերջինս ամուսնացած է, կամ որի հետ նա բնակվում է այնպիսի հանգամանքներում, որոնք համեմատելի են ամուսնությանը»: 14 Հետաքրքրական է, որ այս օրենքով կարգավորվում է նաև հանցագործության նույն տեսակը ձևակերպված սեռով պայմանավորված չեզոքության տեսանկյունից, իսկ դրա համար սահմանված պատժը նույնն է:

Մեկ այլ լավ օրինակ է Իսպանիայում առկա իրավական կարգավորումները, քանի որ այս երկրի քրեական օրենսդրությունը ներառում է հանցավոր արարքի կրկնության բաղադրիչը, ինչը բնորոշ է ընտանեկան բռնության դեպքերի մեծ մասին: Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի 173.2

հոդվածով 15 քրեական պատասխանատվություն է սահմանվում այն անձի նկատմամբ, «որը պարբերաբար ֆիզիկական կամ բարոյական բռնություն է կիրառում այն անձի դեմ, որը նրա ամուսնական գուզրնկերն է կամ եղել է նրա ամուսնական գուզրնկերը կամ որը կապված է կամ կապված է եղել նրա հետ նմանատիպ զգայական կապով՝ նույնիսկ եթե չի բնակվում վերջինիս հետ համատեղ»: Հանցակազմը ներառում է նաև նույն արարքները, որոնք կատարվել են բարեկամների նկատմամբ:

Հիմնական եզրակացություններ

Հայաստանը պետք է ապահովի կանանց նկատմամբ բռնության կանխարգելման, բռնությունից տուժածների պաշտպանության և հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ քրեական հետապնդման համար անհրաժեշտ արդյունավետ օրենսդրական կառուցակարգեր: Իրավական համակարգի մաս պետք է կազմի համապարփակ քրեական օրենսդրությունը, որտեղ նախատեսված են անձի սեռի հիմքով բռնության բոլոր ձևերը՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով ընտանեկան բռնության դեպքերին:

- ▶ ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ պետք է ապահովվի, որ հանցանք կատարած բոլոր անձինք պատժվեն՝ անկախ սեռից և հանցանքը կատարողի միջև հարաբերություններից և այդ հարաբերությունները դիտարկի որպես ծանրացնող հանգամանք ընտանեկան բռնության դեպքերը քննելիս:
- ▶ Հայաստանը պետք է վերանայի ընտանեկան բռնության գործերով մասնավոր մեղադրանքի կարգով քրեական հետապնդում իրականացնելու և հաշտեցման պրակտիկան:
- ▶ այսպես առկա պետք է քննարկի ընտանեկան բռնությունն առանձին հանցակազմով քրեականացնելու հնարավորությունը:

14. Շվեդիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.opbw.org/nat_imp/leg_reg/sweden/Penalcode.pdf:

15. Իսպանիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.mjjusticia.gob.es:

Հոգեբանական բռնություն

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածը պահանջում է կողմերին քրեականացնել հոգեբանական բռնությունը, որը սահմանվում է որպես դիտավորությամբ կատարվող գործողություն, որը հարկադրանքի կամ սպառնալիքների միջոցով լրջորեն խախտում է այլ անձի հոգեբանական անձեռնմխելիությունը: Այս առումով, մի շարք համաճարակաբանական ուսումնասիրություններ (Կրուգ, և այլոք 2002թ.), հոգեբանական բռնությունը համարում են ընտանեկան բռնության ամենատարածված ձև: Այդ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ տուժողները բռնության այս ձևը համարում են ավելի դաժան և վասակար, քան ֆիզիկական բռնությունը: Բռնության այս ձևը հաճախ համարվում է ֆիզիկական բռնությանը նախորդող:

Հոգեբանական բռնության փաստի առթիվ քննություն իրականացնելու պարտավորությունը բխում է նաև միջազգային իրավունքի այլ նորմերից: Եվրոպական դատարանը, օրինակ նշել է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի կողմ պետությունները պոզիտիվ պարտավորություն են կրում ընտանեկան բռնության դեպքերի արդյունավետ քննության համար, եթե նույնիսկ տուժողը ֆիզիկական վնասվածք չի ստացել: 16 ԿԽՎԿ կոմիտեն նմանատիպ եզրահանգում է ներկայացրելՎ.Կ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (2011 թ.) գործով՝ նշելով, որ «սեռի հիմքով բռնությունը ֆիզիկական վնաս հասցնելով չի սահմանափակվում, այլ ներառում է նաև արարքներ, որոնք հոգեկան ցավ են պատճառում»:

Բաղադրիչ տարրեր: Թիվ 210 կոնվենցիան չի սահմանում «լուրջ խախտում» հասկացությունը, բայց այն մեկնաբանվում է Բացատրական զեկույցում. «Այս դրույթը վերաբերում է պարբերական գործողություններին և ոչ թե մեկանգամյա արարքին: Դրա նպատակն է արտացոլել ժամանակի ընթացքում ընտանեկան միավորի ներսում կամ դրանից դուրս կատարվող վարքագծի այն կրկնվող չարաշահումները, որոնք քրեական բնույթ ունեն (պարբ. 181):

Թիվ 210 կոնվենցիան չի սահմանափակում 33-րդ հոդվածի գործողությունը: Ուստի, հոգեբանական բռնությունը պետք է պատժվի՝ անկախ տուժողի և հանցանքը կատարողի միջև հարաբերությունից: Այս դրույթը չի սահմանափակում պետությունների ազատությունը՝ նախատեսելու հատուկ իրավիճակները, օրինակ՝ ընտանեկան բռնությունը, որպես առանձին հանցակազմ:

Հանցագործություն համարվող արարքներ: Հոգեբանական բռնությունը վերահսկող վարքագծի հետևանք է, որը կարող է դրսևորվել մի շարք ձևերով՝ ահաբեկումից մինչև վիրավորանք, ստորացում, ցանկացած տեսակի սպառնալիք, տուժողի շրջապատից/անմիջական ընտանիքից մեկուսացում և այլն: Հոգեբանական բռնությունը կարող է կապված լինել նաև տնտեսական բռնության հետ: Օրինակ՝ այդպիսին կարող է լինել ֆինանսական միջոցներից զրկելը կամ դրանք սահմանափակելը:

Վերապահում: 78-րդ հոդվածի 3-րդ պարբերության համաձայն՝ կոնվենցիան կողմերին վերապահում է հնարավորություն հոգեբանական բռնության դեպքում քրեական պատժի փոխարեն սահմանել պատասխանատվության այլ միջոց: Կարևոր է նշել, որ թիվ 210 կոնվենցիայի վերապահումների համակարգը 17 նախատեսում է ժամանակի ընթացքում դրանց աստիճանական վերացում՝ սահմանելով ժամկետային սահմանափակում:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

Սույն զեկույցի հիմնական տեղեկությունների բաժնում ցույց է տրվել, որ հոգեբանական բռնությունը, առնվազն ընտանեկան միավորի ներսում, կանանց նկատմամբ իրականացվող բռնության ամենատարածված տեսակն է Հայաստանում: ՄԱԲՀ-ի աջակցությամբ իրականացված հարցման արդյունքում (2010 թ.) պարզվել է, որ կանանց 61.7%-ը նշել են, որ իրենք ենթարկվել են վերահսկող վարքագծի, իսկ 25%-ը՝ հոգեբանական բռնության: ՄԱԲՀ-ի վերջին հարցման արդյունքում պարզվել է, որ Հայաստանում կանանց 45.5%-ը բռնության այս ձևից տուժած անձինք են (Օսիպով և Մարգիսովա, 2016 թ.):

16. Տե՛ս օրինակ՝ Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի կամ Հայդուովան ընդդեմ Մյուլակիայի (Opuz v Turkey, 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33401/02) գործերը:

17. Կոնվենցիայի 79.3 հոդվածի համաձայն՝ վերապահումները ուժի մեջ են հինգ տարի ժամկետով, որից հետո վերապահումից օգտվել ցանկացող կողմը պետք է հիմնավորի դրա շարունակությունը ԳԲԵՎԻՈ-ին (կոնվենցիայի մշտադիտարկման մեխանիզմ):

Մինչև 2015 թվականը ՀՀ ՔՕ-ն որևէ կերպ չի քրեականացրել հոգեբանական բռնությունը կամ նմանատիպ վարքագծի այլ դրսևորումները, ինչպիսին են օրինակ հարկադրանքը կամ ճնշումը: Նախկինում «խոշտանգումը» վերտառությամբ ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածի փոփոխությունների արդյունքում դրա բաղկացուցիչ տարր է կազմում «հոգեկան տառապանքը»: Փաստացիորեն՝ հանցագործությունը վերաձևակերպվել է որպես «Ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան ուժեղ տառապանք պատճառելը»: Այնուամենայնիվ, քրեական օրենսգրքում չի սահմանվում հոգեկան տառապանքի հասկացությունը, և 119-րդ հոդվածում որևէ հղում չի կատարվում հանցանքը կատարողի կողմից ձեռնարկվող միջոցներին կամ գործողություններին, որոնց արդյունքում տառապանք է պատճառվում: Նման անորոշությունը խոչընդոտ է այդ դրույթի կիրառման համար և դժվարացնում է նման հանցագործություն կատարելու փորձերի պատժելիության խնդիրը: ՀՀ ՔՕ-ի 34-րդ հոդվածի համաձայն: Պետք է նկատել, որ քրեական օրենսգրքը չի քրեականացնում հարկադրանքը, որը սովորաբար քրեական օրենսդրությամբ հանցագործության համընդգրկուն հասկացություն է:

ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածն, ըստ էության, համապատասխանում է թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջներին: Այս հանցագործության համար որպես պատիժ կարող է նշանակվել մինչև երեք տարի ազատազրկում, ինչը նույնպես բավականին ճկուն է՝ թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջների համապատասխանության առումով: Այնուամենայնիվ, ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածը ձևակերպված է այնպես, որ այն ընդգրկում է դրանում նշված արարքի միայն մեկանգամյա դեպքերը: Կոնվենցիայի նպատակն է հասցեագրել նաև ժամանակի ընթացքում վարքագծի կրկնվող դրսևորումները, ինչը հատկապես տեղին է մտերիմ հարաբերություն ունեցող անձանց միջև բռնության դեպքերում:

Մյուս կողմից՝ նոր դրույթը ընդգրկում է ծանրացնող հանգամանքներ, որը, ի թիվս այլի, ներառում է խտրական շարժառիթը: Տարօրինակ կերպով, որպես ծանրացուցիչ հանգամանքի հիմք սեռով պայմանավորված խտրականությունը այստեղ ներառված չէ: Այս բացթողումը չի համապատասխանում վերևում քննարկված ՀՀ ՔՕ-ի 143-րդ հոդվածին:

Հաշվի առնելով, որ ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածը ընդունվել է միայն 2015 թվականին շատ քիչ տեղեկություն է առկա դրա կիրառության մասին: Այսպես՝ փաստահավաք առաքելության ժամանակ չի հայտնաբերվել որևէ դեպք, որի պարագայում ընտանեկան բռնության դեպքի քննությունն իրականացված լինի նոր դրույթի համաձայն: Ըստ դատավորների և դատախազների հետ հանդիպումների ընթացքում ստացված տեղեկությունների՝ ընտանեկան բռնության դեպքերում գործերի քննությունը սովորաբար

իրականացվում է ծեծի հանցադեպով, իսկ ընտանեկան միավորի ներսում կանանց նկատմամբ գործադրվող հոգեբանական բռնության դեպքերով հազվադեպ է քննությունն իրականացվում:

ՀՀ քրեական օրենսգրքով ամրագրված է նաև սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքի հանցակազմը (ՀՀ ՔՕ-ի 137-րդ հոդված): Դրա սահմանումը չափազանց նեղ է՝ սպառնալիքի այլ ձևեր ներառելու համար: Օրինակ չի նշվում շանտաժը կամ անձնական գաղտնիքները հրապարակելու սպառնալիքը: Ավելին՝ ՀՀ ՔՕ-ի 137-րդ հոդվածը նաև պահանջում է, որ առկա լինի սպառնալիքն իրագործելու իրական վտանգ: Այս պահանջը չափազանց բարձր չափանիշ է արդյունավետ քննության համար:

Ի վերջո, Հայաստանը քրեականացրել է ինքնասպանության դրդելը: ՀՀ ՔՕ-ի 110-րդ հոդվածով պատիժ է սահմանվում անձն ինքնասպանության հասցնելու համար, իսկ 111-րդ հոդվածը վերաբերում է ինքնասպանության հակելուն:

Եզրակացություններ

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 119-րդ հոդվածով հոգեբանական բռնության որոշ դեպքերի նախատեսումը դրական քայլ է: Այնուամենայնիվ, ՀՀ քրեական օրենսդրությունն ամբողջությամբ չի ներառում կոնվենցիայի 33-րդ հոդվածում նկարագրված վարքագծի տեսակները, քանի որ սպառնալիքի և հոգեկան տառապանքի որոշ տեսակներ, որոնք կարող են պատճառվել ժամանակի ընթացքում դրսևորվող վարքագծի հետևանքով, կարող են չներառվել ՀՀ ՔՕ 119-րդ և 137-րդ հոդվածներում: Մյուս կողմից՝ հոգեկան տառապանքը հստակ սահմանված չէ, և դատարանների կողմից դրա կիրառության մասին տվյալներ առկա չեն: Ուստի, հոգեկան տառապանք պատճառելու մասին նշված նոր դրույթը կարող է անարդյունավետ լինել ընտանեկան բռնության գործերի քննության հարցում, որի պարագայում երկարատև ահաբեկումը, տնտեսական բռնությունը կամ հարկադրանքը կարող են չմեկնաբանվել որպես պահանջվող արդյունքին հասցնող գործողություններ (հոգեկան տառապանք): Վերոնշյալից հետևում է, որ 119-րդ հոդվածով կարգավորվող հանցագործությունների բաղադրիչ տարրերը պետք է հստակեցվեն:

Եվրոպայի խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի Կանանց և տղամարդկանց համար հավասար հնարավորությունների հարցերով կոմիտեի կողմից 2011 թ. ընդունված «Հոգեբանական բռնության մասին» որոշման բացատրական հուշագրում տիկին Էլվիրա Կովաչը հոգեբանական բռնության մասին հավաքագրված փորձագիտական կարծիքների արդյունքում եզրահանգել է. «Հոգեբանական բռնության լավ իրավական սահմանում է համարվում այն սահմանումը, որը բավականին հստակ է տուժողին ճանաչելու համար

և բավականին ճկուն տարաբնույթ արարքներ ներառելու հարցում»։ (Կովաշ, 2011 թ. 32)։

Մյուս կողմից՝ քանի դեռ Հայաստանը քրեական օրենսգրքում ընտանեկան բռնության համար չի սահմանել առանձնացված հանցակազմ, 119-րդ հոդվածում պետք է հատուկ հղում կատարվի ընտանեկան բռնությանը՝ որպես ծանրացնող հանգամանքի։¹⁸ Հանցագործության այս տեսակը պատժելուն նպաստավոր կարող է լինել նաև սեռի հիմքով խտրականությունը՝ որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսելը։

Այնուամենայնիվ, հոգեբանական բռնությունը քրեականացնելը և այդ դեպքերի քննությունը դյուրին հարցեր չեն։ Կանանց նկատմամբ բռնությունների մասին օրենսդրության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի ձեռնարկը, որը կազմվել է Կանանց առաջխաղացման բաժնի կողմից (ՄԱԿ-ի ԿԱՀ, 2010 թ.), գգուշացնում է ընտանիքում տեղի ունեցող հոգեբանական բռնության չարաշահման մասին.

«Փորձը ցույց է տալիս, որ բռնություն գործողները կարող են փորձել օգուտ քաղել նման դրույթներից փորձելով պաշտպանություն ձեռք բերել այս դրույթի համաձայն այն հիմնավորմամբ, որ իրենց գույքները իրենց նկատմամբ կիրառում է հոգեբանական չարաշահում։ Ավելին, շատ կանայք չեն ակնկալի, որ արդարադատության համակարգն իրենց նկատմամբ գործած, այսպես կոչված, հոգեբանական կամ տնտեսական բռնության դեպքերին պատշաճ կարձագանքի։ Ի լրումն հոգեբանական բռնությունը շատ դժվար է ապացուցել։ Ուստի, կարևոր է, որ ընտանեկան բռնության ցանկացած սահմանում, որը ներառում է հոգեբանական և/կամ տնտեսական բռնությունը, կիրարկվի սեռով պայմանավորված գաղափարային սահմաններում և պատշաճ եղանակով»։ (ԿԱՀ ՄԱԿ-ի բաժին, 2010 թ., 25)

Նույն հարցի շուրջ, կանանց հարցերով ՄԱԿ-ի ստորաբաժանումն առաջարկում է «հարկադիր վերահսկողություն» եզրույթը՝ շեշտադրումը ժառանգար հետևանքից տեղափոխելով անօրինական վարքագծի նպատակի վրա։¹⁹ «Հարկադիր վերահսկողություն» եզրույթը ներառում է հոգեբանական և տնտեսական բռնությունը, բայց այնպես, որ այդ հասկացությունները կապվեն օրինաչափ գերիշխող վարքագծի հետ։ Այս եզրույթը ներառում է ծայրահեղ վերահսկողությունը անհարկման, մեկուսացման և ստորացման միջոցով, և իրավական ներգործության միջոցների թիրախ է դարձնում իրապես ժառանգար վարքագիծը, որը ազդում է տուժողի ինքնուրույնության և արժանապատվության վրա։

Այս ոլորտում լավագույն փորձի օրինակ է Միացյալ Թագավորության փորձը։ 2015 թվականի մարտի 3-ին այս պետությունը ընդունեց առավել վտանգավոր

հանցագործությունների մասին նոր օրենք²⁰, որը հանցագործության նոր տեսակ է համարում վերահսկող և հարկադրող վարքագիծը մտերիմ կամ ընտանեկան հարաբերություններում (76-րդ բաժին)։ Նոր օրենքով քրեականացվում է պարբերաբար և շարունակաբար կրկնվող վարքագիծը մեկ այլ անձի նկատմամբ, որը վերահսկող է կամ հարկադրական և լուրջ ներգործություն է թողնում տուժողի վրա։ Այս դրույթի համաձայն՝ վերահսկող կամ հարկադրական վարքագիծը համարվում է լուրջ ներգործություն ունեցող, եթե դրա հետևանքով առնվազն երկու անգամ տուժողի մոտ առաջանում է վախի զգացողություն, որ իր նկատմամբ կիրառվելու է բռնություն կամ, եթե դա լուրջ անհանգստություն կամ վիշտ է պատճառում տուժողին՝ ազդելով նրա ամենօրյա գործունեության վրա։ Այս հանցագործության համար սահմանվում է առավելագույնը հինգ տարի ազատազրկում, տուգանք, կամ երկուսի համադրությունը։

Ի վերջո, սպառնալիքներ պարունակող հանցակազմերում պետք է նախատեսել լրացուցիչ բաղադրիչ տարրեր՝ բռնության այս տեսակն ամբողջությամբ բնութագրելու համար։

Հիմնական եզրակացություններ
<ul style="list-style-type: none"> ▶ ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածով նախատեսված հանցագործությունը պետք է մեկնաբանվի (կամ փոփոխվի) այնպես, որ ներառի պարբերաբար կրկնվող գործողությունների արդյունքում պատճառված հոգեկան տառապանքը։ ▶ ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածը կբարելավվի նաև, եթե հատուկ հղում կատարվի ընտանեկան բռնությանը և սեռով պայմանավորված խտրականությանը՝ որպես ծանրացնող հանգամանքների։ ▶ Անհրաժեշտ է ընդլայնել ՀՀ ՔՕ-ի 137-րդ հոդվածով նախատեսված «սպառնալիք» հասկացության բովանդակությունը։

Հետամտում

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայում առաջին անգամ միջազգային մակարդակում սահմանվում է հետամտումը։ 34-րդ հոդվածը պարտադրում է քրեականացնել «անձի նկատմամբ դիտավորությամբ շարունակաբար կատարվող սպառնալից գործողությունները, որոնք այդ անձի մոտ վախ են հարուցում սեփական անվտանգության համար»։ Եվրոպական դատարանը պարբերաբար պատասխանատվության է կանչում պետություններին՝ հետամտմանը նմանվող վարքագծին պատշաճ չարձագանքելու համար։ Օրինակ՝ Հաջողուված ընդդեմ Սլովակիայի (HAJDUOVÁ v. SLOVAKIA, 2010 թվականի նոյեմբերի 30-ի վճիռը, գանգատ թիվ 2660/03) գործում, հայցվորի նկատմամբ կիրառվել էին

18. Տե՛ս ստորև ներկայացված բաժինը ծանրացուցիչ հանգամանքների մասին։
19. Տե՛ս www.endvawnow.org/en/articles/398-definition-of-domestic-violence.html?next=399։

20. Հասանելի է՝ www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/section/76/enacted։

շարունակական սպառնալիքներ, ինչը հիմք է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի համաձայն բողոք ներկայացնելու համար:

Հանցակազմի տարրեր: 34-րդ հոդվածում սահմանվում են հանցակազմի երկու հատկանիշ՝ ա) կատարողի դիտավորությունը, և բ) մեկ այլ անձի մոտ վախի զգացողության առաջացումը որպես հետևանք: Չնայած ահաբեկող վարքագծի դրսևորումների բազմազանությանը հանցակազմի կարևոր տարրն է տուժողի մոտ վախի զգացողությունն առաջացնելու դիտավորությունը և այդպիսի հետևանքը: Հանցանք կատարած անձը պետք է կանխամտածված նպատակ ունենա հասնելու որոշակի արդյունքի կամ առնվազն պետք է իմանա կամ իմացած լինի, որ տուժողը կարող է ենթարկվել որոշակի բացասական ազդեցությունների: Հանցանք կատարած անձի դիտավորության կապակցությամբ ձեռնարկվող իրավական միջոցները հնարավորություն են տալիս դիտարկելու նրա վարքագծի բազմաթիվ դրսևորումներ:

Ավելին, հետամտումը ենթադրում է պարբերական և նշանակալի միջադեպեր ընդգրկող արարքների շարք: Այլ կերպ ասած՝ առանձին արարքները չեն կարող համարվել հետամտում: Ինչպես սահմանվում է Բացատրական գեկույցում, այս դրույթի նպատակն է «ներառել վարքագծի դրսևորումների քրեաձին բնույթը, որոնց անհատական տարրերը առանձին վերցված քրեական հետապնդման ենթակա արարք չեն» (պարբ. 185): Այսինքն, օգտագործվում է նույն տրամաբանությունը ինչը՝ հոգեբանական բնության դեպքում:

Հանցագործություն համարվող արարքներ: Կոնվենցիան թույլ է տալիս ներպետական օրենսդրությամբ սահմանել սպառնալիք պարունակող վարքագիծը, որը հավասարազոր է հետամտման, իսկ Բացատրական գեկույցում բերվում են օրինակներ.

«պարբերաբար մեկ այլ անձի հետապնդելը, մեկ այլ անձի հետ անցանկալի հաղորդակցության մեջ ներգրավվելը կամ անձին հետևելու մասին իմաց տալը: Խոսքը գնում է տուժողին ֆիզիկապես հետևելու, նրա աշխատանքի վայր, սպորտային կամ կրթական հաստատություն այցելելու, ինչպես նաև տուժողին վիրտուալ աշխարհում հետևելու (...) մեկ այլ անձի գույքը զրկելու, անձի անձնական իրերի վրա աննշան հետքեր թողելու, անձի ընտանի կենդանուն հետապնդելու կամ անձի սովյալներով առցանց կեղծ անուններով հաշիֆներ բացելու կամ սուտ տեղեկություններ տարածելու մասին (պարբ. 182 և 183)»:

Վերապահում: Ինչպես հոգեբանական բնության դեպքում, թիվ 210 կոնվենցիայի 78(3) հոդվածը թույլ է տալիս մասնակից պետություններին հետամտման համար սահմանել ոչ քրեական պատասխանատվության միջոցներ:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

Հայաստանի քրեական օրենսդրությունը չի նախատեսում որևէ հատուկ դրույթ հետամտման համար: Որոշ ընդհանուր սահմանված հանցագործություններ, ինչպես օրինակ՝ ուժեղ ֆիզիկական ցավ կամ հոգեկան տառապանք պատճառելը (119-րդ հոդված), շորթումը (182-րդ հոդված) կամ սպառնալիքները (137-րդ հոդված) կարող են հասցեագրել հետամտման վարքագծի որոշ տեսակներ: Այնուամենայնիվ, դրանք ամբողջ մասշտաբով չեն ներառում հետամտումը: Հետամտում համարվող գործողությունների մի շարք ներկայումս սահմանված չէ, ինչպես օրինակ՝ տուժողին մշտապես հետևելը կամ անցանկալի հաղորդակցության մեջ ներգրավվելը: Ըստ էության, ՀՀ ՔՕ-ն չի ընձեռում նմանատիպ արարքները, մեկանգամյա դեպքերի փոխարեն, շարունակական բնույթ կրող նմանատիպ արարքները ամբողջությամբ մեջ թիրախավորելու հնարավորություն:

Եզրակացություններ

Վերոնշյալից հետևում է, որ հետամտման դեպքերի քննության առումով Հայաստանի ներկայիս իրավական կառուցակարգերը չեն համապատասխանում թիվ 210 կոնվենցիային: Թիվ 210 կոնվենցիայով և միջազգային լավագույն փորձով առաջարկվում է առանձին հանցակազմով քրեականացնել հետամտումը, քանի որ ընդհանուր հանցակազմերը բավարար չեն պարբերաբար կատարվող գործողությունները որակելու համար: Այնուամենայնիվ, հոգեբանական բնության շատ ձևերը կարող են համընկնել հետամտման արարքի հետ, եթե ճիշտ չձևակերպվեն:

Եվրոպայի խորհրդի թիվ Rec(2002)5 առաջարկի իրականացման մասին վերջերս հրապարակված վերլուծական ուսումնասիրության համաձայն՝ առնվազն 35 անդամ պետություններ այժմ քրեական պատիժ են սահմանել հետամտման համար (Հագեմանն-Ուայթ, 2014 թ.): Իրավական համակարգերը տարբեր կերպ են լուծում հանցանք համարվող ֆասս պատճառող կրկնվող արարքների խնդիրը: Շատ երկրներ վարքագծի տարաբնույթ տեսակներ ներառելու համար կիրառում են ընդարձակ տերմիններ, ինչպես օրինակ՝ ոտնձգություն: Որպես այլընտրանք կարելի է մանրամասն թվարկել հետամտման հնարավոր ձևերը առանց սպառնիչ ցանկ սահմանելու:

Մոդեկայի համալսարանի հետամտման հարցերով խմբի կողմից ամբողջ ԵՄ տարածքում (2007 թ.) իրականացված ուսումնասիրությամբ ներկայացված են հետամտման վերաբերյալ մի քանի լավ օրինակներ և լավագույն փորձ: Ուսումնասիրության արդյունքների համաձայն՝ նշված երկու մոտեցումներն ունեն թե՛ դրական և թե՛ բացասական կողմեր, որոնք պետք է հաշվի առնել յուրաքանչյուր ներպետական իրավական համակարգի շրջանակում: Հետամտման

մանրամասն սահմանման լավ օրինակ կարելի է գտնել Գերմանիայի քրեական օրենսգրքում²¹ (238-րդ բաժին), որտեղ բավականին մանրամասն նշվում են հետամտում համարվող վարքագծի տեսակները. 1) ֆիզիկական մտերմություն պահանջելը, 2) անձի հետ շփում ունենալու համար հեռահաղորդակցության կամ կապի այլ միջոցներ օգտագործելը կամ երրորդ անձի ներգրավելը, 3) անձնական տվյալները ոչ պատշաճ օգտագործելը՝ անձի անունից ապրանքներ կամ ծառայություններ պատվիրելու համար, կամ երրորդ կողմերին դրդելը շփման մեջ մտնելու նրա հետ, 4) կյանքի, ֆիզիկական անձեռնմխելիության, ֆիզիկական առողջության դեմ ուղղված, կամ անձին կամ նրա մտերիմ անձանց ազատությունից զրկելու սպառնալիքը, 5) համամասն այլ վարքագիծ դրսևորելը և մարդու անձնական ազատության վրա լրջորեն ներգործելը: Հարկ է նշել, որ վերջին կետը հասկացության մեջ շեշտադրումը վարքագծից տեղափոխում է արդյունքի վրա՝ դրանով մեծապես ընդլայնելով դրույթի գործողության տիրույթը:

Այլ քրեական օրենքներում հետամտման հասկացության սահմանումը կապվում է կատարողի մտադրության հետ: Բելգիան, օրինակ, առաջին ԵՄ անդամ պետությունն էր, որը նախատեսեց պատիժ հետամտման հանցագործության համար և տվեց դրան լայն սահմանում՝ դրա հիմքում դնելով հանցանք կատարած անձի մտադրությունը: Բելգիայի քրեական օրենսգրքի 442.bis հոդվածի ներկայիս ձևակերպման համաձայն 22 անձը, «որը հետապնդել է մեկ այլ անձի, այն դեպքում, երբ իմացել կամ պետք է իմանար, որ իր վարքագծի պատճառով նա խորապես խաթարում է այդ անձի հանգիստը», համարվում է մեղավոր հետամտման համար:

Ի վերջո, Դանիան հետաքրքիր կարգավորում է նախատեսել հետամտման վերաբերյալ, որի համաձայն՝ ոստիկանությունը կարող է նախազգուշացնել կամ պաշտպանության միջոց կիրառել նախքան անձի մեղավորությունը հաստատելը: Դանիայի քրեական օրենսգրքի 265-րդ հոդվածում²³ նշվում է.

«Ցանկացած անձ, որը խաթարում է մեկ այլ անձի հանգիստը ներխուժելով նրա կյանք, հետապնդելով նրան նամակներով կամ որևէ այլ նման կերպ անհարմարություն պատճառելով նրան, անտեսելով ոստիկանության նախազգուշացումները, պարտավոր է մուծել տուգանք կամ կարող է ազատազրկվել 2 տարին չզերազանցող ժամկետով: Սույն դրույթի համաձայն տրված նախազգուշացումը վավեր է 5 տարի ժամկետով»:

21. Գերմանիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/:
22. Բելգիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes:
23. Դանիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Միջազգային լավագույն փորձի համաձայն՝ առաջարկվում է հետամտումը քրեականացնել առանձին հանցակազմով: Որպես այլընտրանք կարելի է գործող ընդհանուր հանցակազմերն այնպիսի փոփոխության ենթարկել, որ դրանք համակողմանիորեն ներառեն այս վարքագծի բոլոր տեսակները:

Ֆիզիկական բռնություն

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Կոնվենցիայի 35-րդ հոդվածով մասնակից պետություններից պահանջվում է ապահովել, որպեսզի «քրեականացվի անձի նկատմամբ դիտավորությանը կատարվող ֆիզիկական բռնության գործողությունները»:

Բաղադրիչ տարրեր: Ֆիզիկական բռնության քրեականացումը լուրջ տեխնիկական խնդիրներ չի հարուցում: Իրականում, աշխարհում քրեական օրենքների մեծ մասն արդեն իսկ արգելում և պատժում են ֆիզիկական բռնության շատ ձևեր՝ հաշվի առնելով արդյունքը՝ մահը կամ տարբեր աստիճանի մարմնական վնասվածքը: Այս դրույթով քրեականացվում է ուղղակի և անօրինի ֆիզիկական ուժի կիրառմամբ մարմնական ցանկացած վնասվածք պատճառելը:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

Քրեական օրենսգրքում սահմանված են բազմաբնույթ հանցակազմեր, որոնք ներառում են ֆիզիկական բռնության տարբեր ձևեր: ՀՀ ՔՕ-ի 16-րդ գլխում նախատեսվում է համապարփակ քրեական արձագանք «կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների» նկատմամբ՝ սպանությունից մինչև առողջությանը թեթև վնաս պատճառելը:

Օրենսգրքով նախատեսված է սպանության մի քանի հանցակազմ: ՀՀ ՔՕ 104-րդ հոդվածի առաջին պարբերությունը վերաբերում է ընդհանուր առմամբ սպանությանը: Վերջին տարիների օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում՝ այս հանցագործության համար նախատեսված ազատազրկման ձևով նշանակվող պատժի չափն ավելացվել է և այժմ տատանվում է 8-ից մինչև 15 տարի: Հոդվածի 2-րդ մասում թվարկվում են ծանրացնող հանգամանքներով սպանության տեսակները, որտեղ թվարկված են 15 ծանրացնող հանգամանքներ՝ ներառյալ հղի կնոջ կամ խտրականության շարժառիթով սպանությունը: Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ խտրականության շարժառիթով սպանության վերաբերյալ ամրագրված 13-րդ կետը նախատեսում է ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելության կամ կրոնական մոլեռանդության շարժառիթով սպանությունը, բայց

չի նախատեսում տուժողի սեռով պայմանավորված սպանությունը: Ինչպես քննարկվեց վերը՝ ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածի կապակցությամբ թե՛ Հայաստանի նոր սահմանադրությունը և թե՛ մարդու իրավահավասարության խախտման վերաբերյալ նոր նախատեսված հանցակազմը (143-րդ հոդված) ըստ էության նախատեսում են անձի սեռը՝ որպես խտրականության հիմք:

Բացի սպանության ընդհանուր հանցակազմից, ՀՀ ՔՕ-ն նախատեսում է նաև կյանքից զրկելու հանցագործության հինգ հանցակազմ. մեղմացնող հանգամանքներով՝ 105-րդ հոդված (հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված սպանությունը), 106-րդ հոդված (մոր կողմից նորածին երեխայի սպանությունը), 108-րդ հոդված (անհրաժեշտ պաշտպանության սահմանագանցմամբ սպանությունը), ինչպես նաև 109-րդ հոդված (անզգուշությամբ մահ պատճառելը): Օրենսգրքում միաժամանակ սահմանված են նաև մեղմացնող հանգամանքներ առողջությանը վնաս պատճառելու համար: Սույն զեկույցի նպատակներով, անդրադարձ կկատարվի միայն հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված արարքներին: 105-րդ հոդվածը նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունը մեղմացնող մի շարք հանգամանքներ, ինչպես օրինակ՝ տուժողի կողմից հակաբարոյական վարքագիծ դրսևորելու, ծաղրուծանակի կամ ծանր վիրավորանքի կապակցությամբ առջեկած երկարատև հոգեճնշող իրավիճակի հետևանքով հանկարծակի առաջացած հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարած սպանությունը: Նման դրույթ է նախատեսվել նաև հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում առողջությանը պատճառած վնասի համար: Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ երկու հանցակազմերը կքննարկվեն ստորև ներկայացված բաժնում, որը վերաբերում է քրեական պատասխանատվության անընդունելի արդարացումներին:

ՀՀ ՔՕ-ի այդ գլխով նախատեսված հանցակազմերը դասակարգված են ըստ պատճառված վնասի ծանրության աստիճանի՝ ծանր վնաս, միջին ծանրության վնաս և թեթև վնաս: Վնասի չափը սահմանելու չափանիշները որոշվում են, ի թիվս այլոց, ըստ վնասի վերականգնման համար պահանջվող ժամանակի և վնասի արդյունքում անաշխատունակության կորստի: Որպես կանոն, վնասի ծանրության աստիճանը որոշում է դատաբժշկական փորձագետը:

Այս տարանջատումները նշանակություն ունեն քրեական հետապնդման առումով, քանի որ առողջությանը վիջին ծանրության և թեթև վնաս պատճառելու դեպքերի քննությունը իրականացվում է մասնավոր մեղադրանքով քրեական հետապնդման կանոններով (ՀՀ ՔԴՕ 183-րդ հոդված): Այս հարցը սույն զեկույցում կքննարկվի «Ի պաշտոնե (ex officio) քրեական հետապնդում» բաժնում:

Կրկին պետք է ընդգծել, որ առողջությանը վնաս պատճառելու ծանրացնող հանգամանքներից

(ՀՀ ՔՕ-ի 112-րդ և 113-րդ հոդվածներ) է արարքը խտրականության շարժառիթով կատարելը, որը սակայն չի ներառում տուժողի սեռի հիմքով խտրականությունը:

Ընտանեկան բռնության վերաբերյալ հատուկ հանցակազմի բացակայության պարագայում, առողջությանը վնաս պատճառելու վերաբերյալ դրույթները մտում են որպես կանանց նկատմամբ ընտանեկան բռնություն կատարողներին պատասխանատվության ենթարկելու հիմնական իրավական հիմքը: Այնուամենայնիվ, փաստահավաք առաքելության ժամանակ ստացած տվյալներից պարզ է դարձել, որ ընտանեկան բռնության դեպքերի հիմնական մասը քննվում են ծեծի հանցակազմը նախատեսող 118-րդ հոդվածի շրջանակներում, այն է՝ «ծեծելը կամ այլ բռնի գործողություններ կատարելը, որը չի առաջացրել սույն օրենսգրքի 117-րդ հոդվածով նախատեսված հետևանքներ»: Հանցագործության այս տեսակը ֆիզիկական բռնության ամենաթեթև տեսակն է, և պատիժը բավականին մեղմ է. «տուգանք՝ նվազագույն աշխատավարձի առավելագույնը հարյուրապատիկի չափով» կամ «կալանք առավելագույնը երկու ամիս ժամկետով»: Ավելին, օրենսդրական փոփոխությունների արդյունքում ծեծի համար պատիժը նվազեցվել է մինչև մեկ տարի ժամկետով ուղղիչ աշխատանքները, որպես պատիժ, վերացվել են: Ավելին՝ ծեծի դեպքում քրեական հետապնդում կարելի է իրականացնել միայն մասնավոր մեղադրանքի կարգով: Հետևաբար, տպավորություն է ստեղծվում, որ ընտանեկան բռնության դեպքերի համար առանձին հանցակազմի բացակայությունը և առնվազն, ծանրացուցիչ հանգամանքներ նախատեսելու բացակայությունը ընտանեկան բռնության դեպքերի մեծ մասում հանգեցնում է անհամաչափորեն մեղմ պատժի:

Անհրաժեշտ է նկատել, որ փաստահավաք առաքելության հարցազրույցների մասնակցած դատավորները և դատախազները նշել են, որ, որպեսզի արարքը որակվի որպես ծեծ, պետք է տեղի ունեցած լինի բռնության երկու կամ ավելի դեպք, այլ կերպ ասած՝ երկու կամ ավելի հարված: Ըստ էության, Արևիկ և Ծովինար Սահակյանների գործով Վճռաբեկ դատարանը վճռեց. «ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի բովանդակությունից բխում է, որ ծեծը դիտավորությամբ տուժողին բազմակի (մեկից ավելի) հարվածներ հասցնելն է, որի արդյունքում անձին պատճառվում է ֆիզիկական ցավ» (մեջբերումը կատարվել է՝ Հակոբյան, 2017 թ.): Հանցակազմի (actus reus) կառուցվածքում հաշվի չեն առնվում այն տարրերը, որոնք բնորոշ են ընտանեկան բռնության դեպքերի մեծամասնությանը, մասնավորապես՝ տևական ժամանակի ենթացքում բռնության արարքներ կատարելը, որոնցից յուրաքանչյուրի համար ինքնին կարող է պատիժ նախատեսված չլինել (օրինակ՝ մեկ ապտակը): Հայաստանում բռնության կապակցությամբ իրավական արձագանքը հենվում է հանցանքի ավանդական ընկալման

վրա՝ շեշտադրելով առանձին դեպքեր, որոնք պատճառական կապի մեջ են հետևանքների հետ: Այս մոտեցումը չափազանց դժվարացնում է ընտանեկան բռնության սահմանման մեջ ներառված վարքագծի դրսևորումները քննության առարկա դարձնելը: Օրինակ՝ դեռևս 2015 թվականին Վանաձորում հանցագործություն կատարած անձը սուզանվել է 150 000 դրամ (315 եվրո) գումարի չափով՝ իր կնոջը ծեծելու համար: Վերջինս պնդել է, որ արդեն 16 տարի բռնության է ենթարկվում:²⁴

Եզրակացություններ

Ինչպես պարզ է դառնում վերոնշյալ վերլուծությունից, գործող քրեական օրենսդրությունը ամուր հիմք չի նախատեսում ընտանեկան միջավայրում կատարված ֆիզիկական բռնության դեպքերը քննելու համար: Ինչպես նշվեց վերոնշյալ բաժիններում, Հայաստանը պետք է նշանակալիորեն կատարելագործի քրեական օրենսդրությունը՝ ընտանեկան բռնության դեպքերին արդյունավետ արձագանքելու համար:

Տարբերակներից մեկը ֆիզիկական ուժեղ ցավ կամ հոգեկան տառապանք պատճառելու հանցակազմը նախատեսող 119-րդ հոդվածը կատարելագործելն է՝ հոդվածը ընտանեկան բռնության դեպքերի համար կիրառելի դարձնելու նպատակով: Հոդվածի գործողության շրջանակը նաև պետք է ընդլայնվի՝ ոչ միայն առանձին, այլ նաև պարբերաբար կատարվող գործողություններն ընդգրկելու համար: Ավելին, ՀՀ ՔՕ-ն պետք է նախատեսի ծանրացնող հանգամանքներ՝ հանցանքը գուզնկերների, ընտանիքի անդամների կամ համատեղ բնակվող անձանց նկատմամբ կատարելու դեպքերի համար ինչպես պահանջվում է կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով: Ծանրացնող հանգամանքների մասին կլիտավի այս գեկույցի հետագա բաժիններում:

Հայաստանը կարող է նաև առանձին հանցակազմով քրեականացնել ընտանեկան բռնությունը և նախատեսել ի պաշտոնե (ex officio) քրեական հետապնդման հնարավորություն հանցագործության այս տեսակի համար: Մա ենթադրում է, որ ընտանեկան բռնության բոլոր տարրերը, ներառյալ ֆիզիկական բռնությունը, պետք է ճանաչվեն որպես առանձին հանցագործություն և ընտանեկան բռնության բոլոր ձևերը, որոնց արդյունքում որևէ աստիճանի մարմնական վնասվածք է պատճառվել, պետք է հետապնդվեն ex officio ընթացակարգով:

Ի վերջո, խորհուրդ է տրվում սպանության կամ առողջությանը վնաս պատճառելու համար նախատեսված պատիժը ծանրացնող խտրականության շարժառիթով կատարված լինելու հանգամանքը համապատասխանեցնել Մահմանադրությանը և ՀՀ ՔՕ-ի 143-րդ հոդվածին:

²⁴ Տե՛ս Գրիգորյան (2016 թ.):

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Անհրաժեշտ է կատարելագործել ՀՀ քրեական օրենսդրությունը՝ ընտանեկան բռնության դեպքերին, հատկապես՝ առողջությանը թեթև վնաս պատճառելու կամ առանց մարմնական վնասվածքների ընտանեկան բռնության դեպքերին արձագանքելու համար: ՀՀ քրեական օրենսդրությունը պետք է առնվազն ապահովի, որ ծեծը (ՀՀ ՔՕ-ի 118-րդ հոդված) մշտապես չկիրառվի ընտանեկան բռնության դեպքերի մեծ մասի պարագայում: Համապատասխանաբար, ՀՀ քրեական օրենսդրությունը կշահի, եթե ընտանեկան բռնությանը հատուկ անդրադարձ կատարվի ՀՀ ՔՕ-ի 119-րդ հոդվածում:
- ▶ Հայաստանը կարող է նախատեսել նաև ընտանեկան բռնության համար քրեական պատասխանատվություն նախատեսող առանձին հանցակազմ:

Մեռական բռնություն

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 36-րդ հոդվածը պարտադրում է կողմերին քրեականացնել առանց անձի կամարտահայտության սեքսուալ բնույթի բոլոր գործողությունները, ներառյալ բռնաբարությունը: Այս համապարփակ դրույթը կոնվենցիայով ամենամանրամասն շարադրված հանցագործության տեսակն է և նախատեսում է սեռական բռնության համընդգրկուն սահմանում:

Մեռական բռնությունը քրեականացնելիս պետությունները պետք է հաշվի առնեն Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից ձևավորված պրակտիկան: Բացատրական գեկույցում, մասնավորապես, հղում է կատարվում Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործին (M.C. v. BULGARIA, 2003 թվականի դեկտեմբերի 4-ի վճիռը, գանգատ թիվ 39272/98), որում դատարանը եզրակացրել է, որ, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համաձայն, պետությունների դրական պարտավորությունը պետք է մեկնաբանվի որպես «առանց անձի կամարտահայտության սեքսուալ բնույթի ցանկացած գործողություն քրեականացնելու և արդյունավետ հետապնդելու պահանջ՝ ներառյալ, այն դեպքերի, երբ տուժողը ֆիզիկական դիմադրություն ցույց չի տվել» (Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի, պարբ. 166):

Բացի այդ, պատասխանատվություն պետք է նախատեսվի նաև ընտանեկան միջավայրում կատարված սեռական բռնության համար: Պատմականորեն շատ երկրների օրենքներ ուղղակի կամ անուղղակի կերպով ներել են ամուսնական բռնաբարությունը: Մինչդեռ Կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածի համաձայն՝ սեքսուալ բնույթի հանցագործությունները քրեականացվում են՝ անկախ կատարողի և տուժողի միջև հարաբերությունից:

Բաղադրիչ տարրեր: Բացատրական զեկույցում հղում է կատարվում «սեքսուալ բնույթի» գործողությունների հասկացությանը որպես «գործողություն, որը սեռական իմաստ ունի: Այն չի կիրառվում այն գործողությունների նկատմամբ, որոնք չունեն նման իմաստ կամ երանգ» (պարբ. 190): Այնուամենայնիվ, կոնվենցիան սեռական բռնությունը ամրագրելի անձի համաձայնությունը դիտարկում է որպես արարքի գնահատման համար անհրաժեշտ կենտրոնական տարր: Ինչպես սահմանվել է 36-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերությամբ՝ համաձայնությունը պետք է տրվի կամավոր անձի ազատ կամարտահայտության արդյունքում, ինչը գնահատվում է ուղեկից հանգամանքների համատեքստում: Թե՛ բռնաբարության և թե՛ սեռական բռնության այլ ձևերի հանցակազմերի հիմքում դրված է կամարտահայտության բացակայության հանգամանքը:

Սեռական բռնության կոնվենցիոն սահմանման համաձայն՝ հանցագործության տարրեր են համարվում ոչ միայն բռնությունը, ուժի գործադրումը կամ հարկադրումը: Կոնվենցիան կրկին համահունչ է Եվրոպական դատարանին և այս ոլորտում վերջինիս նախադեպային գործին՝ Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի:

«Սեռական հանցագործությունների հետապնդման կոշտ մոտեցումը, ինչպես օրինակ ֆիզիկական դիմադրության առկայություն պահանջելը, բոլոր հանգամանքներում, վտանգում է բռնաբարության բոլոր տեսակների պատժումը, ինչով և վտանգվում է անձի սեռական ազատության արդյունավետ պաշտպանությունը»: (Մ.Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի, պարբ. 166):

Վերոնշյալից հետևում է, որ թե՛ Եվրոպական դատարանը և թե՛ թիվ 210 կոնվենցիան հաստատում են, որ սեռական բռնության նեղ ուժի գործադրման վրա հիմնված սահմանումը, ներառյալ՝ բռնաբարության դեպքում դիմադրության առկայության պահանջը, չի պաշտպանում կանանց ֆիզիկական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության իրավունքը:

Հանցագործություն համարվող արարքներ: 36-րդ հոդվածի առաջին պարբերությունը սահմանում է հանցագործություն համարվող արարքները: «ա.» պարբերությամբ ներառում է գործողություններ, որոնք սովորաբար համարվում են բռնաբարություն: Թիվ 210 կոնվենցիան տրամադրում է ընդարձակ սահմանում, որը ներառում է մարդու մարմնի մեջ ներթափանցելու բոլոր ձևերը՝ մարմնի մասերով կամ առարկաներով: Իսկ «բ.» պարբերության պարզ է դառնում, որ առանց կամարտահայտության կատարված սեքսուալ բնույթի մյուս բոլոր գործողությունները, որոնք չեն կարող որակվել որպես բռնաբարություն, նույնպես պետք է քրեականացվեն: «Գ.» պարբերությամբ քրեականացվում է անձին նշված գործողությունները երրորդ անձի հետ կատարելուն հարկադրելը: 36-րդ հոդվածով չի պահանջվում առանձին հանցակազմ նախատեսել սեքսուալ բռնության յուրաքանչյուր

տեսակի համար, բայց պահանջվում է քրեական պատասխանատվություն նախատեսել նշված բոլոր արարքների համար:

Ապացույց: Դատարանների գործելակերպը և ապացուցման կանոնները առանցքային դեր ունեն սեռական բռնության վերաբերյալ քրեական օրենսդրության կիրառման հարցում, և օրենսդրությամբ պետք է ապահովվի, որ կարծրատիպերը չազդեն դատարանների կայացրած որոշումների վրա: Վ.Կ.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի գործով ՎԽՎԿ կոմիտեն նկատել է. «Կարծրատիպերը բացասաբար են ազդում կանանց արդար դատաքննության իրավունքի վրա, և դատական մարմինները պետք է զգուշավորություն ցուցաբերեն՝ չսահմանելու համար քարացած չափանիշներ, որոնք հենվում են ընտանեկան կամ սեռով պայմանավորված բռնության վերաբերյալ կանխակալ պատկերացումների վրա»:

Կամարտահայտության բացակայության պահանջը պետք է գնահատվի հանգամանքների ամբողջության համատեքստում (Բացատրական զեկույց, պարբ. 193): Այսպես՝ օրենսդրությամբ կարող է սահմանվել հանգամանքների լայն շրջանակ, որոնց պարագայում կամարտահայտությունը էական նշանակություն չունի, օրինակ՝ սեռական բռնությունը իշխող դիրք ունեցող անձի կողմից: ՎԽՎԿ կոմիտեն նաև նշում է համաձայնության բացակայությունը ապացուցող չափանիշները: Կարեն Տայագ Վերտիդոն ընդդեմ Ֆիլիպինների գործում (2010 թ.) կոմիտեն սահմանեց, որ մեղադրյալը պետք է ապացուցի, որ քայլեր են ձեռնարկվել հավաստիանալու համար, որ տուժողը տվել է իր համաձայնությունը:

Ավելին, ապացուցողական կանոնների առնչությամբ, թիվ 210 կոնվենցիան ներառում է ևս մեկ դրույթ: 54-րդ հոդվածը մասնակից պետություններից պահանջում է ապահովել, որ տուժողի սեռական անցյալին և վարքագծին վերաբերող ապացույցները «թույլատրելի լինեն, եթե դրանք վերաբերելի են գործին և անհրաժեշտ»: Բացատրական զեկույցի համաձայն՝ «նման ապացույց ներկայացնելը կարող է ամրապնդել տուժողի մասին այն կարծրատիպը, որ նա անառակաբար է և, նույնիսկ՝ անբարոյական և արժանի չէ քաղաքացիական և քրեական օրենսդրությամբ պաշտպանության» (պարբ. 277): Հետևաբար, այդ ապացույցների թույլատրելիությունը պետք է սահմանափակվի:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ քրեական օրենսգրքի 18-րդ գլուխը վերաբերում է սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններին:

ՀՀ ՔՕ-ի 138-րդ հոդվածի համաձայն՝ բռնաբարությունը Հայաստանում սահմանվում է որպես քրեորեն պատժելի արարք: Բռնաբարության սահմանման մեջ ներառվում է տղամարդու

սեռական հարաբերությունը կնոջ հետ, որը կատարվել է տուժողի կամքին հակառակ: Ավելին, հանցակազմը ներառում է ևս մեկ տարր՝ երեք հնարավոր դրսևորումներով. կա մ կատարողը բռնություն է գործադրում, կա մ սպառնում է գործադրել, կա մ օգտագործում է կնոջ անօգնական վիճակը: 139-րդ հոդվածով կարգավորվում են սեռական բռնության այլ տեսակներ, որոնց դեպքում սահմանվում են բռնաբարության դեպքերի համար ամրագրված միևնույն բաղադրիչ տարրերը և պատասխանատվության միջոցները:

Ի սկզբանե, 138-րդ հոդվածը նախատեսված է եղել հետերոսեքսուալ բռնաբարության համար, իսկ սեռական հարաբերության այլ ձևերը սահմանվել են 139-րդ հոդվածով: Այնուամենայնիվ, 139-րդ հոդվածը փոփոխվել է և, ներկայիս ձևակերպմամբ, բռնաբարության դեպքում տուժողի սեռով պայմանավորված տարբերակման համար հիմնավորում չկա:

Ավելին, 138-րդ և 139-րդ հոդվածների երկրորդ մասերը ներառում են միևնույն ութ ծանրացնող հանգամանքները: Սեռական բռնության դեպքերի վերաբերյալ այս երկու հանցակազմերի հետ կապված հիմնական խնդիրը ուժի գործադրման վրա հիմնված սահմանումն է: Կամարտահայտության բացակայությունը հանցագործության տարր չի համարվում: Հետևաբար, պետք է ապացուցվի, որ գործադրվել է բռնություն, սպառնալիք կամ օգտագործվել է տուժողի անօգնական վիճակը: Ավելին, բռնաբարության համար պարտադիր է մարմին ներթափանցելու ապացույց: Եթե դատարանները հանցակազմի վերոնշյալ տարրերը մեկնաբանեն նեղ իմաստով, ապա, այս դրույթների համաձայն, կամարտահայտության բացակայության պարագայում կատարված սեքսուալ բնույթի մեծ թվով գործողություններ կփաստ անպատիժ անպաշտպան թողնելով այն տուժողներին, որոնք չեն կարողացել կամ չեն ցանկացել դիմադրություն ցույց տալ: ՀՀ ՔՕ-ն չի նախատեսում ապացուցման կանոններ՝ որոշելու համար, թե դատարանները ինչպես պետք է մեկնաբանեն կամ կիրառեն այս պահանջները: Այնուամենայնիվ, փաստահավաք առաքելության ժամանակ թե դատախազները և թե դատավորներն ընդունել են, որ անհրաժեշտ է ունենալ դիմադրություն ցույց տալու մասին ապացույց:

140-րդ հոդվածով նախատեսվում է սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելու հանցակազմը: Չնայած վերնագրին, այս դրույթը, կարծես տարբերվում է մյուսներից, քանի որ չի նշում բռնության փաստը: Այս հանցակազմի բաղադրիչ տարրերն են շանտաժը, գույքը ոչնչացնելու սպառնալիքները կամ դիրքի չարաշահումը: Մահմանումը բավականին լայն է սեռական բռնության բազմաթիվ դեպքեր ներառելու համար: Այնուամենայնիվ, ձևակերպումները անորոշ են և կարող են համընկնել բռնաբարության և սպառնալիքի կիրառմամբ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների վերոնշյալ հանցակազմերի

հետ: Չնայած վերջին օրենսդրական փոփոխություններին՝ սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունների հարկադրման համար սահմանված պատիժը բավականին մեղմ է՝ մինչև երեք տարի ազատազրկում: Պետք է նկատել, որ, հաշվի առնելով 138-րդ և 139-րդ հոդվածներում առկա դիմադրության պահանջը, այս դրույթը կարող է կիրառելի լինել սեռական բռնության դեպքերից մեծ մասի դեպքում:

ՀՀ քրեական օրենսդրությունն առանձին հանցակազմով չի նախատեսում ամուսնական բռնաբարությունը կամ սեռական բռնության որևէ այլ ձև՝ մտերիմ կամ ընտանեկան հարաբերությունների համատեքստում: Ի հակադրություն՝ տուժողի և կատարողի միջև հարաբերությունը չի համարվում արդարացնող կամ մեղմացնող հանգամանք, ուստի ընտանեկան սեռական բռնությունը հետապնդվում է սեռական բռնության ընդհանուր նորմերի համաձայն: Չնայած տեսականորեն խոչընդոտ չկա բռնության այդ դեպքերը քննելու համար, այնուամենայնիվ, առկա չեն այդպիսի բազմաթիվ դեպքեր: Ավելին, փաստահավաք առաքելության ընթացքում արդարադատության ոլորտի գրուցակիցներից որևէ մեկը չկարողացավ նշել մի դեպք, որը վերաբերում է մտերիմ մարդկանց միջև բռնի սեռական հարաբերությանը (տե ս նան Ա.Մեսթի Ինթերնեշնլ, 2008 թ., կամ Մարդու իրավունքների հանձնակատար, 2015 թ.): Ինչպես Հայաստանի վերաբերյալ զեկույցում նշել է Հանձնակատարը «Այն կանայք, ովքեր բողոքում կամ փորձում են ազատվել բռնի իրավիճակից, սովորաբար ընկալվում են որպես ընտանեկան միավորը և կայունությունը վտանգող անձինք» (Էջ 29):

ՀՀ քրեական օրենսգրքում երեխաների նկատմամբ սեռական բռնության հարցը կարգավորվում է 141-րդ և 142-րդ հոդվածներում: 141-րդ հոդվածի համաձայն 16 տարին չլրացած անձի նկատմամբ սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը, որոնք չունեն նախորդ պարբերությամբ վերլուծված հանցակազմերի հատկանիշներ, պատժվում է ազատազրկմամբ՝ մինչև երկու տարի ժամկետով: Հոդվածը ներառում է երկու ծանրացնող հանգամանք՝ տարբեր բաղադրիչ տարրերով: 142-րդ հոդվածը արգելում է անառակաբարո գործողություններ կատարելը անչափահասների նկատմամբ: Պատիժը տարբեր է՝ կախված տուժողի տարիքից և հանցանք կատարած անձից:

Չնայած այն հանգամանքին, որ այս երկու հոդվածների դրույթները էականորեն փոփոխվել են, այնուամենայնիվ, դեռ առկա են որոշ բացեր: Օրինակ՝ անչափահասին սեքսուալ բնույթի գործողություն կատարելուն դրդելը կամ անչափահասի նկատմամբ սեքսուալ բնույթի գործողություն կատարելու մասին չհայտնելը քրեորեն պատժելի արարք չի համարվում: Բացի դրանից, չի սահմանվում, թե ինչ է նշանակում «անառակաբարո գործողություն»:

ՀՀ ՔՕ-ն նաև հստակ չի կարգավորում առանց անձի կամարտահայտության երրորդ անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողության անձին հարկադրելը: Այս դեպքերում օժանդակելու կամ դրդելու մասին ընդհանուր կանոնները կարող են կիրառելի լինել (ՀՀ ՔՕ 37, 38), սակայն սեռական բռնության առանձնահատկությունները և թիվ 210 կոնվենցիան պահանջում են հատուկ քրեականացում:

Եզրակացություններ

Սեռական բռնության դեպքերի արդյունավետ արձագանքման տեսանկյունից ՀՀ քրեական օրենսդրությունը չի համապատասխանում կոնվենցիայի չափանիշներին և միջազգային փորձին: Վերոնշյալ վերլուծությունից հետևում է, որ Հայաստանը չի քրեականացրել առանց կամարտահայտության սեքսուալ բնույթի բոլոր գործողությունները: Սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված գոյություն ունեցող հանցակազմերը չեն ներառում հնարավոր հարկադրանքի բոլոր դեպքերը, ինչպես նաև չկա դատարանների կողմից հանցակազմի տարրերի լայն մեկնաբանության որևէ ապացույց, ինչը հանգեցնում է տուժողների համար արդարադատության մատչելիության նշանակալի խոչընդոտների: Հարկադրական կարող են համարվել վարքագծի տարաբնույթ տեսակներ, ներառյալ՝ ահաբեկումը, մանիպուլյացիան, բացասական վերաբերմունքի սպառնալիքները և այլն, որոնք ուղղակիորեն (prima facie) նախատեսված չեն 138-րդ, 139-րդ կամ 140-րդ հոդվածներում: Ավելին, եթե 140-րդ հոդվածը մեկնաբանվի լայն իմաստով՝ ներառելով սեռական բռնության բոլոր այն դեպքերը, որոնք ներառված չեն մյուս երկու դրույթներում, ապա համապատասխան պատժամիջոցը չափազանց մեղմ է՝ թիվ 210 կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխանելու համար:

Միջազգային լավագույն փորձի համաձայն՝ դատավճռի խստությունը պետք է հենվի պատճառված զսպի մեծության վրա, իսկ քրեական պատասխանատվությունը պետք է բացառապես հենվի կամարտահայտության բացակայության փաստի վրա, որը որոշվում է հանգամանքների ամբողջության համատեքստում: «Կամարտահայտության բացակայություն» եզրույթի լայն մեկնաբանության ապահովման նպատակով (անգամ համաձայն թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջների տուժողի կողմից ֆիզիկական դիմադրություն բացակայության պարագայում), նախընտրելի է, որ 138-րդ և 139-րդ հոդվածներում անդրադարձ չկատարվի ուժի գործադրմանը և սպառնալիքին, այլ, ինչպես պահանջվում է թիվ 210 կոնվենցիայի 36-րդ հոդվածով, բացառապես շեշտադրվի, թե արդյո՞ք անձի համաձայնությունը նրա ազատ կամարտահայտության արդյունք է, թե ոչ: Ավելին, ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ պետք է նախատեսվեն ծանրացնող հանգամանքներ՝ հիմնված ուժի գործադրման կամ զսպ պատճառող

արդյունքի վրա: Արդյունքում կվերանա 140-րդ հոդվածի նախատեսման անհրաժեշտությունը:

Պետք է նաև ապահովվի, որ նման արարքների քննության ընթացքում ապացույցների գնահատումն իրականացվի դեպքի զգայունությունը հաշվի առնելով, որպեսզի տուժողի ազատ կամարտահայտության վրա հիմնված համաձայնության առկայությունը գնահատվի յուրաքանչյուր դեպքի համար: Մույն վերլուծությունը պետք է հաշվի առնի սեռական բռնության և բռնաբարության դեպքերում տուժողների կողմից դրսևորվող արձագանքների տարաբնույթ տեսակները՝ չհենվելով նմանատիպ դեպքերում տուժողների կողմից դրսևորվող տիպային վարքագծի մասին ենթադրությունների վրա: Վերլուծության համար նշանակություն չպետք է ունենա նաև կնոջ և տղամարդու սեռական վարքագծի մասին կարծրատիպերը (Բացատրական զեկույց, պարբ. 192):

Մյուս կողմից՝ որևէ ակնհայտ հիմնավորում չկա ՀՀ ՔՕ-ով նախատեսված անձի սեռի հիմքով բռնաբարության սահմանման համար: Կոնվենցիան և միջազգային լավագույն փորձը նաև առաջարկում են բռնաբարության հանցակազմի առավել համընդգրկուն ձևակերպում: 138-րդ և 139-րդ հոդվածները, համապատասխանաբար, կարող են փոփոխվել:

Հայաստանը պետք է ապահովի, որ անձին առանց իր համաձայնության երրորդ անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողության հարկադրելը լինի քրեորեն պատժելի, օրինակ՝ ՀՀ ՔՕ-ի 140-րդ հոդվածի կարգավորումների ներքո: Քանի որ մտերիմ գուզնկերային հարաբերություններում սեռական բռնությունը հաճախ ժամում է չբացահայտված, անհրաժեշտ է քայլեր ձեռնարկել, որ սեռական բռնության հանցակազմեր սահմանող դրույթները, կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածին համապատասխան, կիրառվեն անկախ բռնությունը գործադրողի և տուժողի միջև հարաբերության բնույթի:

Միջազգային լավագույն փորձի և օրենսդրական չափանիշների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ առավել ընդունված է նախատեսել սեռական բռնության լայն սահմանումներ, որոնք արարքի որակման համար պարտադիր կերպով չեն պահանջում անձի մարմին ներթափանցելու տարրը, հիմնված են կամարտահայտության բացակայության վրա՝ ուժի կիրառումը կամ դրա կիրառման սպառնալիքը նախատեսելով որպես ծանրացնող հանգամանք: Այնուամենայնիվ, կարևոր է օրենքը ձևակերպել զգուշությամբ, որովհետև սեռական բռնության սահմանումները, հիմնված միայն համաձայնության բացակայության վրա, «կարող են գործնականում հանգեցնել բողոք ներկայացրած անձի/տուժածի կրկնակի գոհականացման ստիպելով քննություն իրականացնող մարմնին ողջամիտ կասկածներից վեր ապացուցել, որ բողոք ներկայացրած անձը չի տվել իր համաձայնությունը» (ԿԱՀ ՄԱԿ-ի բաժին, 2010 թ., 27):

Կամարտահայտության բացակայությունը կարող է դժվար ապացուցել ի ինքն, եթե տուժողին ֆիզիկական վսաս չի պատճառվել: Դժվարությունը մեծանում է, եթե վերջինս ճանաչում է բռնություն գործադրողին: Ուստի, ազատ կամարտահայտությամբ համաձայնության ձեռքբերման ապացուցման պարտավորությունը պետք է կրի մեղադրյալը կամ հանցակազմի սահմանումը պետք է հիմնված լինի որոշակի հանգամանքների առկայության, ոչ թե՛ համաձայնության բացակայության արտահայտման վրա:

Կանադայի քրեական օրենսգիրքը 25 գերազանց օրինակ է գործին վերաբերող հանգամանքների ամբողջական համատեքստում կամարտահայտության բացակայության հիմքով հարցի դիտարկման և արարքի գնահատման համար: 273(1) հոդվածը սահմանում է կամարտահայտությունը որպես բողոքող անձի կամավոր համաձայնություն՝ ներգրավվելու տվյալ սեռական հարաբերության մեջ: Հոդվածի 2-րդ ենթապարբերությունը նկարագրում է այն հանգամանքները, որոնց դեպքում կամարտահայտությունը կհամարվի բացակայող.

ա) կամարտահայտությունը արտահայտվում է տուժող անձի բառերով կամ վարքագծով, բ) տուժողն ի վիճակի չէ դրսևորել կամարտահայտությանը նման հարաբերության, գ) մեղադրյալը դրդում է տուժողին ներգրավվել նման հարաբերության մեջ՝ չարաշահելով վստահությունը, իշխանությունը կամ հեղինակությունը, դ) տուժողը բառերով կամ վարքով անհամաձայնություն է արտահայտում՝ ներգրավվելու տվյալ հարաբերության մեջ, կամ ե) տուժողը, համաձայնելով ներգրավվել սեռական հարաբերության մեջ, բառերով կամ վարքով անհամաձայնություն է արտահայտում շարունակել հարաբերությունը:

Ավելին, Կանադայի քրեական օրենսգրքի 273.2 հոդվածը թվարկում է այն հանգամանքները, որոնց վրա չի կարող հիմնվել պաշտպանության կողմը սեռական բռնության գործերում՝ ապացուցելու համար այն, որ մեղադրյալը վստահ է եղել բողոք ներկայացրած անձի կամարտահայտության առկայության հարցում: Այդպիսի հանգամանքներն են՝ «ակոհոլի կամ թմրանյութերի կամավոր օգտագործմամբ առաջացրած ոչ սթափ վիճակը», «անփութությունը» կամ «եթե մեղադրյալը քայլեր չի ձեռնարկել համոզվելու անձի կամարտահայտության առկայության փաստում»:

25. Հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/>:

Հիմնական եզրակացություններ

Հայաստանը պետք է վերանայի և վերաձևակերպի ՀՀ ՔՕ-ի 18-րդ բաժինը՝ ապահովելու համար առանց կամարտահայտության սեքսուալ բնույթի գործողությունների համապարփակ քրեականացում: Առնվազն, Հայաստանը պետք է.

- ▶ ընդլայնի բռնաբարության հանցակազմի հասկացությունը,
- ▶ պարզաբանի կամ վերացնի «բռնության գործադրումը» և «սպառնալիքը»՝ որպես հանցակազմի տարր ՀՀ ՔՕ-ի 138-րդ և 139-րդ հոդվածներում,
- ▶ ՀՀ ՔՕ-ի 140-րդ հոդվածով նախատեսված պատիժը համապատասխանեցնի ՀՀ ՔՕ-ի 138-րդ և 139-րդ հոդվածներով նախատեսված պատիժներին,
- ▶ ապահովի, որ երրորդ անձի հետ սեքսուալ բնույթի գործողության անձին հարկադրելու դեպքերը դիտարկվեն ՀՀ ՔՕ-ի ներքո,
- ▶ ապահովի քրեական պատասխանատվություն ամուսնական բռնաբարության կամ սեռական բռնության որևէ այլ ձևի համար՝ մտերիմ կամ ընտանեկան հարաբերությունների համատեքստում:

Հարկադիր ամուսնություն

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածով պահանջվում է քրեականացնել երկու տեսակի արարք. 1) չափահասին կամ երեխային ամուսնության հարկադրելը, 2) չափահասի կամ երեխայի՝ երրորդ պետության տարածք մուտք գործելը դիտավորությամբ շահագրգռելը՝ ամուսնության հարկադրելու նպատակով (նույնիսկ, եթե ամուսնությունը չի կայացել):

Բաղադրիչ տարրեր: Հարկադիր ամուսնության առանցքային տարր է ֆիզիկական կամ հոգեբանական ուժի կիրառման պատճառով տուժողի կողմից համաձայնության բացակայությունը: Համաձայնության բացակայության դեպքեր են ընտանիքի անդամների կամ մեկ այլ անձի կողմից հարկադրական միջոցների կիրառումը, ինչպես օրինակ՝ տարբեր բնույթի ճնշումները, զգացմունքային շանտաժը, ֆիզիկական հարկադրանքը, բռնությունը, առևանգումը, մեկուսացումը կամ պաշտոնական փաստաթղթերի բռնագրավումը:

Ուժի կիրառման առնչությամբ Բացատրական զեկուցում նշվում է, որ հարկադրել նշանակում է հարկադրաբար կամ բռնի կերպով ֆիզիկական կամ հոգեբանական ուժ գործադրել (պարբ. 196): Համապատասխանաբար՝ ուժի կիրառման վերաբերյալ պահանջները պետք է լայն մեկնաբանություն ստանան՝ պատշաճ կերպով հաշվի առնելով գործի վերաբերելի հանգամանքները:

Այլ պաշտպանական միջոցներ: Քրեական օրենսդրությամբ հարցի կարգավորումից բացի, պետությունները պետք է պատշաճ միջոցներ ապահովեն ամուսնությունը կարգավորող օրենսդրությամբ, այդ թվում՝ ամուսնության գրանցման, ամուսնալուծության, երեխայի խնամակալության, գույքային հարաբերությունները, ինչպես նաև միգրացիայի հարցերը կարգավորող օրենքներում: Այս առումով թիվ 210 կոնվենցիայի 32-րդ հոդվածը երաշխավորում է տուժողներին վերջ դնել հարկադիր ամուսնությանը՝ առանց իրենց համար անհարկի ֆինանսական կամ վարչական բեռի:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ ամուսնական տարիքի հասած տղամարդու և կնոջ միջև (18 տարեկան) ամուսնության ազատությունը հիմնարար իրավունք է: Այնուամենայնիվ, ՀՀ ՔՕ-ն հատուկ դրույթ չունի հարկադիր ամուսնության մասին:

Հարկադիր ամուսնության միայն մի քանի լուրջ հետևանքներ, ինչպես օրինակ՝ սեռական շահագործումը, հարկադիր աշխատանքի ներգրավելը, ստրկության կամ ստրկությանը նմանվող վիճակի մեջ դնելը կարող են հետապնդվել որպես մարդկանց շահագործում (ՀՀ ՔՕ-ի 132-րդ հոդված): ՀՀ ՔՕ-ի 133-րդ հոդվածով քրեորեն պատժելի արարք է համարվում նաև տուժողին ապօրինի ազատությունից զրկելը: Այնուամենայնիվ, այս դրույթները չեն ընդգրկում հարկադիր ամուսնության հարցն իր ամբողջությամբ, և կոնվենցիայի 37-րդ հոդվածով սահմանված երկու տեսակի գործողությունները, ընդհանուր առմամբ, քրեորեն պատժելի արարքներ չեն համարվում:

Եզրակացություններ

ՀՀ գործող օրենսդրությունը չի պաշտպանում տուժողներին հարկադիր ամուսնությունից, ինչպես պահանջվում է թիվ 210 կոնվենցիայով: Այդ արարքը առանձին հանցակազմով քրեականացված չէ: Այլ հանցակազմերը նույնպես չեն հասցեագրում նման արարքները:

Հարկադիր ամուսնությանը արձագանքելու տարբերակներից մեկն այն որպես հարկադրման կամ անհարեկման տեսակ դիտարկելն է: Այսպես է Գերմանիայում, որտեղ քրեական օրենսդրության դրույթներով պատասխանատվության են ենթարկվում այն անձինք, որոնք ապօրինաբար, ուժի գործադրմամբ կամ զուտ հասցնելու սպառնալիքով մեկ այլ անձի ստիպում են կատարել կամ չկատարել որևէ արարք կամ պատճառում են հոգեկան տառապանք:²⁶ Ուստի՝ այս դրույթով

26. Գերմանիայի քրեական օրենսգրքի 237 բաժինը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html:

հատկապես վտանգավոր արարք է համարվում մեկ այլ անձին ամուսնության հարկադրելը:

Մյուս կողմից՝ Նորվեգիայի քրեական օրենսգրքը նախատեսում է հարկադիր ամուսնության լավ սահմանում՝ վերջինս դիտարկելով որպես անձի ազատության դեմ ուղղված հատկապես ծանր հանցագործություն (222(2) բաժին): Մասնավորապես ցանկացած անձ, որը ուժով, ազատությունից զրկմամբ, ճնշմամբ կամ ապօրինի որևէ այլ գործողությամբ կամ նման գործողությունների սպառնալիքով հարկադրում է մեկ այլ անձի ամուսնանալ, մեղավոր է հարկադիր ամուսնության պարտադրելու համար»:²⁷

Հիմնական եզրակացություններ

▶ Անհրաժեշտ է քրեականացնել հարկադիր ամուսնությունը:

Կանանց սեռական օրգանների խեղում

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 38-րդ հոդվածով պահանջվում է քրեականացնել կնոջ սեռական օրգանների որոշ մասերի խեղումը, ինչպես նաև նման գործողություններին ենթարկվելու որևէ աղջկա կամ կնոջ հարկադրելը, համոզելը կամ աղջկան դրդելը:²⁸

Հանցագործություն համարվող արարքներ: Բացատրական զեկույցի համաձայն (պարբ. 199).

«Անդամահատում» տերմինը նշանակում է սեռական մեծ շուրթերը և կլիտորը լրիվ կամ մասնակի անդամահատելը: «Ինֆիբուլյացիա» նշանակում է labia majora-ի փակում, կարելու միջոցով մասամբ իրար միացնելով սեռական մեծ շուրթերը՝ հեշտոցի անցքը փոքրացնելու համար: «Խեղման այլ գործողությունների ենթարկելը» նշանակում է կանացի սեռական օրգանների որևէ այլ ֆիզիկական փոփոխություն:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ ՔՕ-ում կանանց սեռական օրգանների խեղումը առանձին հանցակազմով քրեականացված չէ (ԿՍՕԽ) համար: Այնուամենայնիվ, օրենսգրքի 112-րդ և 113-րդ հոդվածները, որոնցով կարգավորվում են առողջությանը դիտավորությամբ ծանր

27. Նորվեգիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19020522-010-eng.pdf>.

28. Թիվ 210 կոնվենցիայի համաձայն կնոջ սեռական օրգանների խեղման բացատրության համար տե՛ս «Թիվ 210 կոնվենցիա. կանանց սեռական օրգանների խեղման դեմ գործիք», Եվրոպայի խորհուրդ և Ամեսթի Ինթերնեշնլ, 2014 թ., հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900011680464e9f>:

կամ միջին ծանրության վնաս պատճառելը, կիրառելի են նաև ԿՍՕԽ-ի հիմնական դեպքերի նկատմամբ: Կնոջը ԿՍՕԽ-ի ենթարկվելու հարկադրելու, հետամուտ լինելու կամ դրդելու գործողությունները նախատեսված չեն ՀՀ ՔՕ-ում: Միայն մասնակիորեն ՀՀ ՔՕ-ի 137-րդ հոդվածը անդրադառնում է սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպանակիքին:

Փաստահավաք առաքելության ժամանակ հավաքված տվյալների համաձայն՝ մինչ այժմ Հայաստանում ԿՍՕԽ-ի դեպքեր չեն հայտնաբերվել:

Եզրակացություններ

Մարմնական վնասվածքի հանգեցնող ֆիզիկական բռնության վերաբերյալ դրույթները վերաբերում են ԿՍՕԽ բոլոր դեպքերին: Այնուամենայնիվ, Հայաստանը պետք է ապահովի, որ ԿՍՕԽ-ն դիտարկվի որպես առողջությանը ծանր վնասի պատճառում: Հայաստանը կարող է դիտարկել նման արարքը ծանրացուցիչ հանգամանք համարելու հնարավորությունը: Այս միջոցը կապահովի, որ ԿՍՕԽ-ի դեպքերը արդյունավետ կերպով քննվեն՝ ֆիզիկական բռնություն ներառող հանցագործությունների շարքում:

Թիվ 210 կոնվենցիայի 38(բ) և (գ) կետերի պահանջները պահպանված չեն ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ: Ինչպես նշվեց հարկադիր ամուսնության մասին վերոնշյալ բաժնում, հիմնական թերությունն այն է, որ ՀՀ ՔՕ-ն չի քրեականացնում այն: Հետևաբար, Հայաստանը պետք է օրենսդրորեն ապահովի, որպեսզի թիվ 210 կոնվենցիայի 38-րդ հոդվածում նշված բոլոր գործողությունների քրեականացվեն:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը կարող է հղում կատարել ԿՍՕԽ-ին «դիտավորությամբ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը սահմանող» հանցակազմում՝ ՀՀ ՔՕ-ի 112-րդ հոդվածում: ԿՍՕԽ-ն կարելի է նախատեսել նաև որպես ֆիզիկական բռնության ծանրացնող հանգամանք:
- ▶ Հայաստանը պետք է ապահովի, որպեսզի ԿՍՕԽ-ի ենթարկվելուն հարկադրելու, համոզելու կամ դրդելու արարքները քրեականացվեն:

Հղիության արհեստական ընդհատման կամ ամլացման հարկադրելը

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Կոնվենցիայի 39-րդ հոդվածով պահանջվում է քրեականացնել երկու տեսակի արարք. 1) ցանկացած եղանակով կնոջ հղիության արհեստական ընդհատումը առանց նրա կողմից նախապես և տեղեկացված կերպով

տրված համաձայնության, 2) կնոջ բնականորեն վերարտադրելու կարողությունը դադարեցնելու նպատակով առանց նրա համաձայնության ցանկացած գործողության կատարում:

Բաղադրիչ տարրեր: 39-րդ հոդվածը վերաբերում է երկու տիպի գործողությունների: Բացատրական զեկույցը սահմանում է, որ այս դրույթի նպատակն է շեշտադրել կանանց վերարտադրողական իրավունքները հարգելու՝ կարևորությունը՝ ապահովելով նրանց՝ վերարտադրման և ընտանեկան պլանավորման մասին համապատասխան տեղեկատվություն ստանալու հասանելիությունը: Հետևաբար, կանանց իրազեկ համաձայնությունը այս երկու հանցագործությունների առանցքային տարրն է:

Հանցագործություն համարվող արարքներ: Բացատրական զեկույցում նաև սահմանվում են այս հոդվածը ներառող գործողությունները: Հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատումը ենթադրում է տարաբնույթ գործողություններ, որոնց արդյունքում սաղմնավորման արդյունքը հեռացվում են (պարբ. 204): Ի լրումն՝ ամլացում է ցանկացած գործողություն, որի արդյունքում կինը կորցնում է բնականորեն վերարտադրելու կարողությունը (պարբ. 205):

Հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատման և հարկադիր ամլացման առումով, կարևոր է վկայակոչել օժանդակելու կամ դրդելու մասով կոնվենցիայի 41-րդ հոդվածը: Այս հոդվածի համաձայն կոնվենցիան նաև պարտադրում է քրեականացնել հղիության արհեստական ընդհատման կամ ամլացման գործողություն կատարելուն անձին ստիպելը կամ հարկադրելը:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ ՔՕ-ի 122-րդ հոդվածը քրեականացնում է հղիության արհեստական ապօրինի ընդհատումը: Այս դրույթը տարբերակում է համապատասխան բժշկական կրթություն ունեցող և նման կրթություն չունեցող անձանց կողմից ապօրինի աբորտ կատարելը: Այնուամենայնիվ, այս դրույթը չի տարբերակում համաձայնությամբ կամ առանց համաձայնության հղիության արհեստական ընդհատման միջև: Մյուս կողմից, ՀՀ քրեական օրենսգրքում հղում չկա հարկադրաբար կատարվող ամլացմանը:

Եթե նույնիսկ հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատումը կամ հարկադիր ամլացումը դասակարգվեն որպես դիտավորությամբ մարմնական վնասվածքի հասցնում, պետք է նկատել, որ Հայաստանը երկար ժամանակ ունի սեռով պայմանավորված պտղի արհեստական ընդհատման խնդիր, ուստի հարցին պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնել: Իր եզրափակիչ դիտարկումներում Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների կոմիտեն (SUՄԻԿ) մտահոգություն է արտահայտել

այն փաստի առնչությամբ, որ Հայաստանը ամբողջ աշխարհում ունի արական սեռի երեխաների ծնելիության ամենաբարձր ցուցանիշներից մեկը՝ համեմատած ծնվող իգական սեռի երեխաների, ինչը սեռով պայմանավորված պտղի արհեստական ընդհատումների արդյունք է (SUՄԻԿ, 2014 թ., 22):²⁹

«Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքով են կարգավորվում ՀՀ-ում հղիության արհեստական ընդհատումների ժամկետները: Օրենքը թույլ է տալիս ընդհատել հղիությունը մոր դիմումով մինչև 12 շաբաթականը և բժշկաստիճանական ցուցումներով՝ մինչև 22 շաբաթականը՝ բժշկի հաստատմամբ (տե՛ս Ծանոթության պլանավորման միջազգային ֆեդերացիա, 2012 թ.):

Պետք է նշել, առանց կնոջ համաձայնության կատարված հղիություն արհեստական ընդհատումը կառավարությունը համարում է ապօրինի կառավարության 2004 թվականի օգոստոսի 16-ի 1116-Ն որոշման ընդունումից հետո: 30 Այնուամենայնիվ, այս մեկնաբանությունը հակասում է օրինականության սկզբունքին և ապացույց չկա, որ դատավորները հետևում են դրան: Ավելին՝ հղիության ապօրինի ընդհատման մասին 122-րդ հոդվածում նախատեսված պատիժը, իհարկե, չի համապատասխանում հարկադրաբար կատարված հղիության արհեստական ընդհատման համար անհրաժեշտ պատժին: Առանց կնոջ համաձայնության նրա հղիության արհեստական ընդհատումը պետք է քրեորեն համարժեք լինի ծանր մարմնական վնասվածք պատճառելուն: Հետևաբար, հղիության ապօրինի ընդհատման համար նախատեսված պատիժը, եթե անգամ այն կիրառվում է հղիության հարկադրաբար ընդհատման դեպքերում, չափազանց մեղմ է թիվ 210 կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխանելու համար:

Ցանկացած դեպքում՝ հղիության հարկադրված ընդհատման կատարողները իրականում այն իրականացնողները չեն: Փաստահավաք առաքելության ժամանակ հավաքված տվյալների համաձայն սեռով պայմանավորված հղիության ընդհատումների դեպքերի մեծ մասի ժամանակ հղիությունն ընդհատել կանանց ստիպում են գուզրնկերները կամ ընտանիքի այլ անդամները: ՄԱԲՀ-ի վերջերս հրապարակված զեկույցում ևս ապացույցներ են նշվում սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումների և Հայաստանում հղիության հարկադրված

ընդհատումների միջև կապի մասին (Գասոյան, 2016 թ.): Չեկույցում ներկայացվում է եզրակացություն այն մասին, որ Հայաստանում «կանայք ենթարկվում են սեռով պայմանավորված հոգեբանական և ֆիզիկական բռնության արական սեռի երեխա ունենալու համար և հարկադրվում են մի քանի հղիություններ ընդհատել, ինչը կարող է հետևանքներ թողնել նրանց ֆիզիկական և հոգեկան առողջության վրա» (էջ 82): Ինչպես նկատել է Մարդու իրավունքների հանձնակատարը (ՄԻՀ) իր զեկույցում, այս գործելակերպը փոխկապակցված է հետևյալ գործոնների հետ. «տղա երեխա ունենալու խոր արմատացած նախապատվություն, քիչ երեխա ունենալու միտումը ընտանիքում, ժամանակակից վերարտադրողական տեխնոլոգիաների հասանելիություն (...): Այս իրավիճակը հստակորեն ցույց է տալիս կանանց ոչ շահեկան դիրքը և կանանց և տղամարդկանց միջև անհավասարությունը հայ հասարակությունում» (ՄԻՀ, 2015 թ., 156):

«Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքը փոփոխվել է 2016 թվականի օգոստոսին՝ արգելելով պտղի սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումները, ամրագրելով խորհրդատվության հնարավորություն, ինչպես նաև նախքան հղիությունը ընդհատելը սահմանելով վերջնական որոշման կայացման համար տրամադրվող եռօրյա ժամկետ: Այնուամենայնիվ, դիտորդներից շատերը, ինչպես օրինակ՝ ԿԽՎԿ կոմիտեն (2016 թ.) մտահոգ են սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատման տարածված գործելակերպով:

Եզրակացություններ

Պարզ չէ, թե արդյոք հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատումը կարգավորվում է ՀՀ ՔՕ-ի մարմնական վնասվածք պատճառելը սահմանող ընդհանուր դրույթներով, թե հղիության ապօրինի ընդհատման մասին ՀՀ ՔՕ-ի 122-րդ հոդվածով: Ամեն դեպքում, այս տարբերակներից ոչ մեկը չի պահպանում թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները:

Հաշվի առնելով Հայաստանում պտղի սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումների նախապատվությունը՝ կարելի է դիտարկել հղիության հարկադիր ընդհատումն առանձին հանցակազմով՝ քրեականացնելու հարցը: Մասնավորապես ՀՀ քրեական օրենսդրությամբ պետք է կարգավորվեն պտղի սեռով պայմանավորված հղիության արհեստական ընդհատումներ հարկադրելու դեպքերը: Թիվ 210 կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածի պահանջների համապատասխան նման հանցագործությունների համար պատիժը պետք է լինի համաչափ, այսինքն՝ նշանակալիորեն ավելի խիստ, քան նախատեսված է հղիության ապօրինի ընդհատումների համար:

Ինչ վերաբերում է ամլացմանը, ապա պետք է նշել, որ ՀՀ քրեական օրենսգրքում նախատեսված չէ հանցագործության այս տեսակը: Հետևաբար, այս արարքը կքննվի մարմնական վնասվածք

29. Տե՛ս նաև Գասոյան, 2016 թ.:

30. Տե՛ս «Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների եվրոպական հանձնակատարի զեկույցի մասին ՀՀ կառավարության դիտորդությունները», որը հրապարակվել է 2014 թվականի հոկտեմբերի 5-9-ը Հայաստան կատարած նրա այցելությունից հետո: Հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.-instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2701531&SecMode=1&DocId=2243320&Usage=2>:

հասցնելու մասին ընդհանուր կարգավորումների համատեքստում: Հայաստանը կարող է դիտարկել ծանր մարմնական վնաս պատճառելը սահմանող իրավակարգավորման շարքում հարկադիր ամլացմանը հատուկ հղում կատարելու հնարավորությունը:

Օրինակ՝ Իսպանիայի քրեական օրենսգրքի ծանր մարմնական վնասվածք պատճառելը քրեականացնող 149-րդ հոդվածով որպես ծանր մարմնական վնասվածք պատճառել է համարվում նաև ամլացումը: Քրեական պատասխանատվություն է սահմանվում այն անձի նկատմամբ.

«որը մեկ այլ անձի որևէ ձևով կամ գործողությամբ ենթարկում է որևէ հիմնական օրգանի կամ վերջույթի, կամ զգայարանի գրկման կամ կորստի, սեռական անկարության, ամլացման, լուրջ ձևախեղման կամ որը տվյալ անձի լուրջ ֆիզիկական կամ հոգեկան հիվանդության պատճառ է» (Հոդված 149):

Ավելին, Իսպանիայի քրեական օրենսգիրքը հատուկ հանցագործություն է սահմանում հղիության հարկադիր ընդհատման համար՝ հետևյալ ձևակերպմամբ.

«կնոջ նկատմամբ, առանց վերջինիս համաձայնության, հղիության արհեստական ընդհատում իրականացնողի նկատմամբ սահմանվում է պատիժ չորսից ութ տարի ժամկետով ազատազրկմամբ և երեքից տաս տարի ժամկետով որևէ բժշկական գործունեության կամ պետական կամ մասնավոր գինեկոլոգիական կլինիկաներում, հաստատություններում և վիրահատարաններում որևէ ծառայություն մատուցելու արգելքով» (Հոդված 144):

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը պետք է հստակեցնի իր քրեաիրավական արձագանքը հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատման դեպքերին և համարժեք պատասխանատվություն նախատեսի դրանց համար:
- ▶ Հայաստանը կարող է հղիության հարկադիր ընդհատումը քրեականացնել առանձին հանցակազմով:
- ▶ Հայաստանը նաև կարող է ներառել հարկադիր ամլացումը առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու հանցակազմում:

Սեռական հետապնդում

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 40-րդ հոդվածով արգելվում է սեռական հետապնդումը: Կոնվենցիայում սեռական հետապնդումը սահմանվում է որպես «խոսքային, ոչ խոսքային կամ ֆիզիկական գործողությամբ դրսևորվող սեքսուալ բնույթի ցանկացած վարքագիծ, որը նպատակ ունի խոցելու անձի արժանապատվությունը կամ հանգեցնում է դրան,

մասնավորապես՝ ահաբեկման, թշնամական, նվաստացուցիչ, ստորացնող կամ վիրավորական մթնոլորտ ստեղծելու միջոցով»:

Բաղադրիչ տարրեր: Սեռական հետապնդման հանցակազմը ներառում է՝ սեքսուալ բնույթի անցանկալի վարքագիծ, որը ազդում կամ կարող է ազդել մարդու արժանապատվության վրա: Սեռական հետապնդում սովորաբար տեղի է ունենում աշխատավայրում, բայց ոչ միայն: Հետևաբար, վայրը կամ միջավայրը այս հանցագործության հատկանիշ չեն համարվում: Այնուամենայնիվ, սեռական հետապնդումը կարող է դրսևորվել տարբեր կերպ և բազմաբնույթ միջավայրերում, և օրենսդրությամբ պետք է համապարփակ կերպով վերհանվեն դրա բոլոր ձևերը:

Բազմաթիվ իրավական համակարգեր սեռական հետապնդման խնդիրը կարգավորում են քաղաքացիական կամ աշխատանքային օրենսդրությամբ: Այդ պատճառով, ի տարբերություն քրեորեն պատժելի այլ արարքների, հանցագործության այս տեսակի համար նախատեսվում է ոչ քրեական պատիժներ, որոնց տեսակը և բնույթը կոնվենցիան վավերացնող կողմերն ազատ են որոշելու:

Հանցագործություն համարվող արարքներ: 40-րդ հոդվածով նախատեսվում է վարքագծի երեք հիմնական ձև՝ սեքսուալ բնույթի խոսքային, ոչ խոսքային կամ ֆիզիկական արարք, որը ցանկալի չի եղել տուժողի համար: Կարևոր է նշել, որ սեռական հետապնդում սովորաբար նշանակում է շարունակական գործողություն, որի անհատական տարրերը առանձին վերցված, պարտադիր չէ, որ պատժելի լինեն:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը չի կարգավորում սեռական հետապնդման խնդիրը: Չկա նաև այդ դեպքերի համար կիրառելի այլ ընդհանուր դրույթ:

2013 թվականին ընդունված «Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը սահմանում է կանանց և տղամարդկանց հավասարությանը վերաբերող եզրույթները և հասկացությունները, այդ թվում՝ սեռական հետապնդումը (2(21)-րդ և 6-րդ հոդվածներ): Այնուամենայնիվ, դրա համար սահմանված չէ որևէ պատասխանատվության միջոց: Օրենքում հղում է կատարվում ինստիտուցիոնալ մարմիններին, որոնք իրավասություն ունեն տեղեկություններ ստանալ ենթադրյալ խախտումների մասին և հատուցում պահանջել դրանց համար: Սակայն այս մեխանիզմները և ընթացակարգերը դեռևս չեն կիրարկվել:

Եզրակացություններ

«Կանանց և տղամարդկանց հավասար իրավունքների և հավասար հնարավորությունների ապահովման մասին» ՀՀ օրենքը տուժողների համար այս իրավախախտման համար փոխհատուցում ստանալու համար ներկայումս ամուր հիմք չէ: Մասնավորապես՝ այս իրավական գործիքը չի համապատասխանում կոնվենցիայի 45-րդ հոդվածին, որը պահանջում է կիրառել համապատասխան պատասխանատվության միջոցներ:

Հայաստանը կարող է քրեականացնել սեռական հետապնդումը: Գոյություն ունեն լավագույն փորձի բազմաթիվ օրինակներ: Օրինակ՝ Ֆրանսիան ներկայումս սեռական հետապնդումը սահմանում է քրեական օրենսգրքի 222-33-րդ հոդվածում՝ որպես «որևէ մեկին պարբերաբար այնպիսի խոսքեր լսելուն կամ գործողությունների ենթարկվելուն հարկադրելը, որոնք ունեն սեքսուալ բնույթ» կամ «որոնք ազդում են անձի արժանապատվության վրա, որովհետև իրենց բնույթով նվաստացնող կամ ստորացնող են» կամ որոնք անձին դնում են

«ահաբեկված, թշնամական կամ վիրավորական վիճակում»:³¹

Սեռական հետապնդման մասին քրեական օրենսդրությունը չպետք է փոխարինի գոյություն ունեցող իրավական պաշտպանության այլ միջոցներին կամ առկա սանկցիաներին: Դրա փոխարեն կարելի է կիրառել թե՛ քրեական և թե՛ ոչ քրեական պատիժներ: Հաշվի առնելով վերոնշյալ վերլուծությունը՝ խորհուրդ է տրվում զգալիորեն ամրապնդել սեռական հետապնդումից տուժած անձանց պաշտպանությունը համապատասխան բոլոր օրենքներում, այդ թվում՝ քրեական օրենսդրությամբ:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը պետք է քրեականացնի կամ որևէ այլ կերպ արգելի սեռական հետապնդումը:
- ▶ Սեռական հետապնդման համար պետք է նախատեսվեն համապատասխան պատիժներ:

31. Ֆրանսիայի քրեական օրենսգրքը հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ www.legifrance.gouv.fr/:

Բաժին III

Քրեական օրենսդրության կիրառումը

Անընդունելի արդարացումներ

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 42-րդ հոդվածում ներառվում է հստակ արգելք կանանց նկատմամբ բռնության, այդ թվում՝ ընտանեկան բռնության, պատմականորեն օգտագործված արդարացումների մասին: Մասնակից պետությունները պետք է ձեռնարկեն միջոցներ՝ ապահովելու, որպեսզի մշակույթը, սովորույթը, կրոնը, ավանդույթը կամ, այսպես կոչված, «պատիվը» չդիտվեն որպես սույն կոնվենցիայում նշված որևէ հանցագործության արդարացում: Մա նշանակում է, որ մասնակից պետությունները պարտավոր են ապահովել, որպեսզի մեղադրյալի կողմից առաջ քաշված իր արարքը արդարացնող որևէ հիմնավորում այն մասին, որ գործողությունը կատարվել է՝ կանխելու կամ պատժելու տուժողի կողմից մշակութային, կրոնական, սոցիալական կամ ավանդական նորմերի կամ պատշաճ վարքագծի սովորույթների ենթադրվող, ընկալվող կամ փաստացի խախտումները, չդիտվի որպես քրեորեն պատժելի արարքի արդարացում:

Տուժողի ենթադրվող անբարո վարքագծի հիման վրա կատարված արդարացումների վերաբերյալ դրույթներ են նախատեսված 42-րդ հոդվածի դրույթներով: Այս մոտեցումը համընկնում է Կանանց հարցերով ՄԱԿ-ի ստորաբաժանումը նկատմամբ բռնության մասին ձեռնարկի լրացուցիչ նյութերում (ԿԱՀ ՄԱԿ-ի բաժին, 2011 թ.) նշված մոտեցմանը, որի համաձայն՝ ցանկացած իրավական դրույթ, որը թույլ է տալիս որպես մեղմացուցիչ հանգամանք ընդունել տուժողի վարքագիծը, ճանապարհ է հարթում իրավապահ մարմինների կողմից

ցուցաբերվող կարծրատիպային մոտեցումների համար:

Թիվ 210 կոնվենցիան, ցանկանալով փակել անպատժելիության ցանկացած ճանապարհ, նախատեսում է 42-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերությունը, որը պահանջում է ապահովել, որպեսզի կանանց նկատմամբ բռնություն գործելուն որևէ երեխային դրդելը չնվազեցնի քրեական պատասխանատվությունը կատարված գործողության համար: Երկրորդ պարբերության առնչությամբ Բացատրական զեկույցում նշվում է հետևյալը.

«քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու համար այս գործողությունները հաճախ կատարվում են քրեական պատասխանատվության տարիքին չհասած երեխայի կողմից, որին դրդել է ընտանիքի կամ համայնքի չափահաս անդամը: Այս պատճառով նախագծի հեղինակները անհրաժեշտ են համարել 2-րդ պարբերությամբ քրեական պատասխանատվություն սահմանել նման հանցագործությունների դրդող անձի (անձանց) նկատմամբ՝ քրեական պատասխանատվությունից խուսափելու համար» (պարբ. 218):

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ քրեական օրենսգրքում արդարացումներ չի թույլատրվում, այսպես կոչված, պատվի կամ կրոնի հիմքով, բայց այն մեղմացնող հանգամանքներ է նախատեսում՝ հղում կատարելով տուժողի կողմից ցուցաբերված դրդող վարքագծին: ՀՀ ՔՕ 62-րդ հոդվածը նախատեսում է մեղմացնող հանգամանքներ, որոնց շարքում ներառված է տուժողի վարքագծի հակաօրինականությունը կամ հակաբարոյականությունը: Նմանատիպ մեղմացնող հանգամանքներ են նախատեսված հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում կատարված

սպանության (ՀՀ ՔՕ-ի 105-րդ հոդված), ինչպես նաև հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության զնա սպառնալու (ՀՀ ՔՕ-ի 114-րդ հոդված) դեպքում: Այս երկու հոդվածներում հղում է կատարվում համապատասխան հանցագործություններին (սպանություն կամ առողջությանը զնա սպառնալու), որոնք կատարվել են հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակում: Հոգեկան խիստ հուզմունքի վիճակը սահմանվում է որպես հոգեճնշող վիճակը, որը, այդ թվում, կարող է առաջ եկած լինել տուժողի կողմից գործադրված բռնության, ծաղրածանակի, ծանր վիրավորանքի կամ հակաիրավական, հակաբարոյական այլ գործողության (անգործության) հետևանքով: Հոգեկան ծանր հուզմունքի վիճակը նվազեցնում է պատիժը ավելի, քան կրկնակի անգամ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ տուժողի կողմից հակաօրինական գործողությունների կամ բռնության գործադրման հանգամանքն արդեն իսկ ներառված է որոշ հանցակազմերում: Քրեական պատասխանատվություն ենթակա անձանց վերաբերյալ ՀՀ ՔՕ-ն ներառում է ընդհանուր պահանջ հանցանքը կատարողի հոգեկան առողջության մասին (23-րդ, 25-րդ և 26-րդ հոդվածներ), ինչպես նաև նախատեսում է քրեական պատասխանատվությունից ազատում անհրաժեշտ պաշտպանության դեպքերում (42-րդ հոդված): Հետևաբար, այս հիմքերով ՀՀ ՔՕ 62-րդ հոդվածով նախատեսված մեղմացնող հանգամանքների անհրաժեշտություն չկա:

ՀՀ ՔՕ 105-րդ և 114-րդ հոդվածների առնչությամբ որոշ փորձագետներ նշել են, որ «ծանր վիրավորանք» կամ «բռնություն» հասկացությունները անորոշ են ձևակերպված՝ դրանց մեկնաբանությունը «լիովին թողնելով իրավապահ մարմնի հայեցողությանը» (Պրոակտիվ հասարակություն և ԵԱՀԿ, 2011 թ., 7): Ավելին, փաստահավաք առաքելության ժամանակ որոշ գրուցակիցներ, խոսելով ընտանիքում բռնության հատկանիշների մասին, նշել են, որ այդ գործերով կատարողի դրոշմապատճառները պարզելը պահանջում է տուժողի վարքագծի ուսումնասիրում: Մասնավորապես, սույն զեկույցի նպատակներով հարցազրույցի մասնակցած դատավորներից մեկը մեկնաբանել է, որ նույնը չէ բռնություն գործադրել առանց պատճառի և բռնություն գործադրել մի անձի նկատմամբ, որը, օրինակ, վիրավորել է քո դստերը: Այս տեսակետների համաձայն՝ տուժողի կողմից դրսևորվող վարքագծի որոշ դրսևորումներ արդարացնում են քրեական մեղմ պատասխանատվությունը՝ թույլ տալով պաշտպանության համար որպես հիմնավորում օգտագործել բռնության գործադրելուն անձին դրդելու հիմնավորումը: Արդյունքում՝ համանման հանցագործության այլ դեպքերի համեմատությամբ ընտանիքում տեղ գտած բռնության դեպքերի համար կարող է սահմանվել հարաբերականորեն մեղմ պատիժ:

ԶԼՄ-ները և որոշ հասարակական կազմակերպություններ բացահայտել են նման մեղմացնող հանգամանքների կիրառության մի շարք դեպքեր: Օրինակ՝ Դիանա Նահապետյանի գործը մեծ ազդեցություն է գործել Հայաստանի վերաբերյալ հասարակական կարծիքի ձևավորման հարցում: ԿԻՎԿ ՀԿ աշխատանքային խումբը գործը հետևյալ կերպ է նկարագրում.

«Դիանա Նահապետյանը ուժեղ ծեծի էր ենթարկվել ապակե անոթով և 21 անգամ դաժանաբար դանակի հարված էր ստացել ու սպանվել իր ամուսնու կողմից երեխաների ներկայությամբ: Դատարանի արձանագրությունների համաձայն. «[...] ամուսնական դավաճանության շուրջ վիճաբանություն ունենալիս [...] նպատակ հետապնդելով ապօրինաբար և կանխամտածված կերպով նրան զրկել կյանքից, [մեղադրյալը] ծեծել է նրան ոտքերով և ապակե անոթով, հետո մազերից քաշելով տարել է խոհանոց, որտեղ միտուժաբար դանակի հարված է հասցրել զնա հասցնելով մարմնի տարբեր հատվածներին, գլխի ձախ կողմին, գլխի՝ ուղեղի թաղանթի ներքին մակերևույթի փափուկ հյուսվածքներին, զնասել է թոքերը, լյարդը և առաջացրել է գլխուղեղի դիֆուզիա, ներքին /3400 մլ/ համատարած արյունահոսություն, [...] որի արդյունքում տուժողը կյանքի համար վտանգավոր զնասվածքներ է ստացել և տեղում մահացել»: Արարատի մարզի առաջին ատյանի դատարանի 24.12.2015 թ. դատավճռի համաձայն նրա ամուսինը դատապարտվեց պարգապես 3 տարի և 6 ամիս ազատազրկման, այն բանից հետո, երբ դատախազը և դատավորը՝ դատաբժշկական հոգեբուժական վերագնահատման հիման վրա (հենվելով միայն պատասխանող կողմի վկայության վրա) և անտեսելով նախնական գնահատման արդյունքները և վկաների ցուցմունքները, անուղղակի կերպով ակնարկեցին, որ Դիանան, որն իրեն ներկայացրել էր որպես «համարյա իդեալական կին», հետագայում պարբերաբար ներգրավվել էր անբարո կյանքի մեջ և դավաճանել էր ամուսնուն, անվանել նրան «կով» և սպառնացել, որ տնից դուր կհանի, մեղադրյալին հասցրել էր ժամանակավոր հոգեկան ծանր հուզմունքի աստիճանի և վերջինս կատարել էր սպանությունը խանդի հոդի վրա՝ «հանկարծակի աֆեկտի» ազդեցության տակ: Քանի որ այս դատավարությունը տևեց 3 տարի (չնայած մեղադրյալը մեղքը ընդունել էր անմիջապես), նա պետք է իր պատիժը քրեակատարողական հիմնարկում կրեր 6 ամիս և այս զեկույցի հրապարակման պահին նա արդեն ազատ էր արձակվել» (ԿԻՎԿ աշխատանքային խումբ, Հայաստան, 2016 թ. 46):

Եզրակացություններ

ՀՀ ՔՕ-ի 62-րդ, 105-րդ և 114-րդ հոդվածներով նախատեսված պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող որոշ հանգամանքներ համահունչ չեն կոնվենցիայի 42-րդ հոդվածի առաջին պարբերության հետ: Ընտանեկան բռնության առնչությամբ դատական պրակտիկան վերահաստատում է այս եզրակացությունը:

Քրեական իրավունքի շատ համակարգեր քրեական պատասխանատվությունից ազատելու կամ այն մեղմելու համար հաշվի են առնում հանցանք կատարած անձի ժամանակավոր հուզական վիճակը, հոգեկան շեղումը և այլ հանգամանքներ: Բայց այդ տարրերը նկատելիորեն տարբեր են այն հանգամանքներից, որոնց համար հիմքեր են սադրանքը, կրքի բռնկումը կամ այլ հակաբարոյական վարքագիծը: Թիվ 210 կոնվենցիան պահանջում է պետություններից բացառել տուժողի վարքագծի բարոյականության գնահատման հիմքով բռնությունն արդարացնելու հնարավորությունը:

Հետևաբար, տուժողի կողմից ցուցաբերվող հակաբարոյական վարքագիծը, ծաղրուծանակը կամ ծանր վիրավորանքը՝ որպես պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք պետք է վերացվի: Հայաստանը նաև պետք է դիտարկի ընդհանուր դրույթ նախատեսելու հնարավորությունն արգելելով մշակույթի, կրոնի, ավանդույթի, սոցիալական նորմերի կամ սովորույթների հիմքով պատշաճ համարվող վարքագծի հիման վրա քրեորեն պատժելի վարքագծի որևէ արդարացում:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը պետք է տուժողի հակաբարոյական վարքագիծը՝ հանցանք կատարող անձի նկատմամբ ծաղրուծանակը կամ ծանր վիրավորանքը չդիտարկի որպես պատասխանատվությունը կամ պատիժը մեղմացնող հանգամանք ՀՀ ՔՕ-ով:
- ▶ Հայաստանը նաև կարող է դիտարկել ընդհանուր դրույթ նախատեսելու հնարավորությունն արգելելով մշակույթի, կրոնի, ավանդույթի, սոցիալական նորմերի կամ սովորույթների հիմքով պատշաճ համարվող վարքագծի հիման վրա քրեորեն պատժելի վարքագծի որևէ արդարացում:

Ծանրացնող հանգամանքներ

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով մասնակից պետություններին կոչ է արվում ապահովել, որ կոնվենցիայի կարգավորման առարկա հանցագործությունների մասով դատավճիռ կայացնելիս հաշվի առնվեն որոշակի ծանրացնող հանգամանքներ.

ա. հանցագործությունը կատարվել է նախկին կամ ներկա ամուսնու/կնոջ կամ զուգընկերոջ նկատմամբ՝ ներպետական իրավունքում դրանց տրված իմաստով, ընտանիքի անդամի, տուժողի հետ համատեղ բնակվող կամ տուժողի նկատմամբ ունեցած իշխանությունը չարաշահած անձի կողմից,

- բ. հանցագործությունը կամ համասեռ հանցագործությունները կատարվել են շարունակաբար,
- գ. հանցագործությունը կատարվել է որոշակի հանգամանքների բերումով խոցելի վիճակի մեջ հայտնված անձի նկատմամբ,
- դ. հանցագործությունը կատարվել է երեխայի նկատմամբ կամ երեխայի ներկայությամբ,
- ե. հանցագործությունը կատարվել է միասնաբար գործող երկու կամ ավելի անձանց կողմից,
- զ. հանցագործությունը հետևել է ծայրահեղ բռնության գործադրմանը կամ զուգորդվել նման բռնություն գործադրելով,
- է. հանցագործությունը կատարվել է զենքի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով,
- ը. հանցագործությամբ տուժողին պատճառվել է ծանր ֆիզիկական կամ հոգեբանական վնաս,
- թ. կատարողը նախկինում դատապարտվել է նմանատիպ բնույթի հանցագործություններ կատարելու համար:

Ընտանեկան բռնության համար ծանրացնող հանգամանքներ նախատեսելը կարող է հիմնավորվում է նրանով, որ «նույն հանցագործությունը զուգընկեր չհանդիսացող այլ անձանց կողմից կատարելը տուժողին ավելի քիչ տառապանք է պատճառում» (Հազեմանն-Ուայթ, 2014 թ., 17): Պետք է նշվի, որ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունների առնվազն երկու երրորդը ընդունում է այս ծանրացնող հանգամանքը (նույն հեղինակներ):

Ինչպես նշվում է Բացատրական զեկույցում, ընտանեկան բռնության գործերի ընդհանուր տարր է «նման հարաբերության հետ սովորաբար կապվող վստահությունը և այդ վստահության չարաշահման արդյունքում առաջ եկած զգացմունքային վնասը՝ նման հարաբերության պայմաններում հանցագործություն գործելիս» (պարբ. 236): Ավելին, ինչպես նշվել է ընտանեկան բռնության դեպքերի քննության վերաբերյալ բաժնում, նման ծանրացնող հանգամանքը կարող է գործել որպես ընտանեկան բռնության առանձին հանցակազմի սահմանման այլընտրանք կամ դրանց դեմ պայքարի հավելյալ երաշխիք:

Կարևոր է նշել, որ կոնվենցիան միայն պահանջում է, որ այս ծանրացնող հանգամանքները առկա լինեն դատավորների համար հանցանք կատարած անձի նկատմամբ որոշում կայացնելիս: Դրանց կիրառությունը դատավորների համար պարտադիր չէ (տե՛ս Բացատրական զեկույց, պարբ. 235):

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ ՔՕ 63-րդ հոդվածը, որը նախատեսում է պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանքները, չի նախատեսում հետևյալը.

- ▶ կնոջ կամ ամուսնու, զուգընկերների, ընտանիքի այլ անդամների կամ համատեղ բնակվողների

նկատմամբ կատարված հանցագործությունները (կոնվենցիայի 46(ա) հոդված),

- ▶ Երեխայի ներկայությամբ կատարված հանցագործությունները (կոնվենցիայի 46(դ) հոդված),
- ▶ զենքի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով կատարված հանցագործությունները (կոնվենցիայի 46(ե) հոդված):

ՀՀ ՔՕ-ում նախատեսված են բոլոր մյուս ծանրացնող հանգամանքները, որոնք պահանջվում են թիվ 210 կոնվենցիայի 46-րդ հոդվածով:

Եզրակացություններ

Հայաստանը պետք է քրեական օրենսգրքում որպես ծանրացնող հանգամանք նախատեսի հանցագործությունները, որոնք կատարվել են կնոջ կամ ամուսնու կամ նախկին կնոջ կամ ամուսնու նկատմամբ, եթե նույնիսկ նրանք համատեղ չեն բնակվում կամ զուգընկերոջ կամ նախկին զուգընկերոջ դեմ, որոնց կապում է նմանատիպ հարաբերություն, եթե նույնիսկ նրանք համատեղ չեն բնակվում: Նման ծանրացնող հանգամանքը նպատակ ունի ամրապնդելու առավել ապահովություն ընտանեկան միջավայրում:

Կարևոր է նշել նաև, որ ընտանեկան բռնության մասով ծանրացնող հանգամանք նախատեսելը ևս կբարելավի Հայաստանի արձագանքը բռնության այս տեսակին: Այս ծանրացնող հանգամանքը պետք է կիրառելի լինի ՀՀ ՔՕ-ի ընդհանուր հանցակազմերի համար, ինչպես օրինակ՝ ֆիզիկական կամ սեռական բռնության, ինչը կապահովի թիվ 210 կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածի համաձայն կիրառությունը՝ լինելով ուղերձ իրավապահ մարմինների համար առ այն, որ ընտանեկան բռնությունը չի հանդուրժվում: Ավելին՝ պետք է օգտագործել այս ծանրացնող հանգամանքը ընտանեկան բռնության բոլոր դեպքերը դիտարկելով որպես հանրային մեղադրանքի կարգով քննվող գործեր:

Ծանրացնող նման հանգամանքը չի խոչընդոտում ընտանեկան բռնության առանձին հանցակազմի առկայությանը: ՀՀ ՔՕ-ի 63-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ եթե սույն հոդվածի առաջին մասում նշված որևէ հանգամանք սույն օրենսգրքի հատուկ մասի համապատասխան հոդվածով նախատեսված է որպես հանցագործության հատկանիշ, ապա դա չի կարող կրկին հաշվի առնվել որպես պատասխանատվությունը և պատիժը ծանրացնող հանգամանք:

Երեխայի ներկայությամբ կատարված հանցագործության առումով, փաստահավաք առաքելության ժամանակ բացահայտվել է, որ այս հանգամանքը երբեմն որակվում է որպես հատուկ դատախազություն՝ պատիժը խստացնելու համար: Այնուամենայնիվ, այս մոտեցումը միշտ չէ, որ հետևողական է, և քրեական օրենսդրությամբ հատուկ հղում կատարելը կհատկեցնի վիճակը:

Ի վերջո, որոշ հանցակազմերի բաղադրիչ տարր է զենքի գործադրումը, ինչպես օրինակ՝ առևանգման (ՀՀ ՔՕ-ի 131-րդ հոդված) և ավազակության (ՀՀ ՔՕ-ի 175-րդ հոդված) դեպքում: Որպեսզի դատավորները կարողանան հաշվի առնել այս տարրը բոլոր դեպքերում, այն պետք է նախատեսվի որպես ծանրացնող հանգամանք ՀՀ ՔՕ-ի 63-րդ հոդվածում:

Հիմնական եզրակացություններ

Հայաստանը պետք է ապահովի, որ որոշում կայացնելիս հաշվի առնվեն հետևյալ ծանրացնող հանգամանքները.

- ▶ կնոջ կամ ամուսնու, զուգընկերների, ընտանիքի այլ անդամների կամ համատեղ բնակվողների նկատմամբ ուղղված հանցագործություններ,
- ▶ երեխայի ներկայությամբ կատարված հանցագործություններ,
- ▶ զենքի գործադրմամբ կամ դրա գործադրման սպառնալիքով կատարված հանցագործություններ:

Այլ երկրների կողմից կայացված դատավճիռներ

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

47-րդ հոդվածով նախատեսվում է կոնվենցիայի՝ միջազգային համագործակցության շեշտադրումը: Այն տարածում է միջազգային կրկնահանցագործության սկզբունքը կանանց նկատմամբ բռնության դեպքերի նկատմամբ: Այնուամենայնիվ, ինչպես պարզաբանվում է Բացատրական զեկույցում. «այս դրույթը որևէ պոզիտիվ պարտավորություն չի սահմանում դատարանների և դատախազությունների նկատմամբ՝ ձեռնարկելու քայլեր պարզելու համար, թե արդյոք հետապնդվող անձի վերաբերյալ դատավճիռ է կայացվել մեկ այլ մասնակից պետության դատարաններում» (պարբ. 250):

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ ՔՕ-ը նախատեսում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս անձի դատապարտվելու իրավական հետևանքները 17-րդ հոդվածի ներքո: Այս դրույթի համաձայն՝ օտարերկրյա պետության դատարանի դատավճիռը կարող է հաշվի առնվել, եթե Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին, օտարերկրյա քաղաքացին կամ քաղաքացիություն չունեցող անձը դատապարտվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կատարած հանցանքի համար և կրկին հանցանք է կատարել Հայաստանի Հանրապետության տարածքում::

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

Թիվ 210 կոնվենցիայի 48-րդ հոդվածով արգելվում է վեճերի լուծման պարտադիր այլընտրանքային ընթացակարգերը՝ կանանց նկատմամբ բռնության գործերով: Այս արգելքը ներառում է հաշտարար և միջոնորդ գործունեությունը: Այնուամենայնիվ, խոսքը վերաբերում է պարտադիր մեխանիզմներին: Կոնվենցիան չի թերագնահատում այս գործիքների վեճեր լուծելու արդյունավետությունը: Իրականում, դեռևս 1999 թվականին քրեական գործերով հաշտարարության մասին Եվրոպայի խորհրդի թիվ R (99) 19 առաջարկով խրախուսվում է 32 քրեական գործերով հաշտարարությունը: Այնուամենայնիվ, այս մեխանիզմները պահանջում են կողմերի ազատ արտահայտած համաձայնությունը, և քանի որ կանանց նկատմամբ բռնությունը անհավասար ուժի դրսևորում է, ուստի այդ անհավասարությունը սահմանափակում է համաձայնություն տալու ազատությունը: Այս դրույթի հիմքում ընկած է այն գաղափարը, որ նման բռնությունից տուժողը «երբեք չի կարողանա ներգրավվել վեճերի այլընտրանքային լուծման ընթացակարգերում նույն պայմաններով, ինչ կատարողը» (Բացատրական զեկույց, պարբ. 252): Ավելին, այս դրույթով փորձ է կատարվում խուսափել ընտանեկան բռնության և կանանց նկատմամբ բռնության վերամասնավորեցումից և թույլ տալ տուժողին օգտվել արդարադատությունից (Բացատրական զեկույց, պարբ. 252):

48-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերության նպատակն է խուսափել տուժողի համար չկանխամտածված ազդեցությունից, որը կարող է ի հայտ գալ հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված տուգանքների հետևանքով: Հետևաբար, պետությունները պետք ապահովեն, որպեսզի դատավորները հաշվի առնեն կատարողի՝ տուժողի նկատմամբ ֆինանսական պարտավորությունները կատարելու կարողությունը: Բացատրական զեկույցում այս դրույթը հիմնավորվում է այն հանգամանքով, որ կատարողներից շատերը տուժողի զուգընկերներ կամ ընտանիքի անդամներ են և հաճախ ընտանիքի միակ վաստակողը: Հանցանքը կատարողին տուգանք վճարել պարտադրելը կարող է անուղղակի կերպով ազդել ընտանեկան եկամտի վրա կամ այլմենտ վճարելու նրա կարողության վրա, որի արդյունքում ֆինանսական դժվարություն կարող է կրել տուժողը:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը նախատեսում է հաշտեցման հնարավորություն մասնավոր մեղադրանքի կարգով քրեական հետապնդման

դեպքում: Ինչպես նշվեց, մասնավոր մեղադրանքով քրեական հետապնդումը կիրառելի է թեթև հանցանք պարունակող դեպքերում, ինչպիսին են օրինակ՝ առողջությանը թեթև վնասվածքի պատճառումը կամ ծեծը: Քրեական դատավարության օրենսգրքի 35-րդ և 36-րդ հոդվածների համաձայն՝ տուժողի և մեղադրյալի միջև հաշտեցման դեպքում քրեական գործ չի կարող հարուցվել և քրեական հետապնդում չի կարող իրականացվել, իսկ հարուցված քրեական գործի վարույթը ենթակա է կարճման: ՀՀ ՔՕ-ի 73-րդ հոդվածով նախատեսում է, որ ոչ մեծ ծանրության հանցանք կատարած անձը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից, եթե նա հաշտվել է տուժողի հետ:

ՀՀ օրենսդրությունը մանրամասն չի կարգավորում հաշտեցման ընթացակարգը: Այն չի պարզաբանում նաև իրավապահ մարմաների դերը այս գործընթացում: Փաստահավաք առաքելության ժամանակ հարցազրույցի մասնակից դատախազության ներկայացուցիչները նշել են, որ դատախազը «ոչինչ չի կարող անել», եթե տուժողը և կատարողը հաշտվեն: Այլ աղբյուրների համաձայն՝ այս մոտեցումը ամբողջությամբ չէ, որ համապատասխանում է գործող ՀՀ ՔՂՕ-ին: Ցանկացած դեպքում, տպավորություն կա, որ առկա չէ հաշտեցման գործերի վերահսկողության գործընթաց, որը թույլ կտա ապահովել, որ կողմերից ոչ մեկի վրա ճնշում չգործադրվի: Հսկողության բացակայությունը տուժողներին ռիսկային վիճակում է դնում, ինչպես օրինակ պարզ է դառնում տիկին Միրանուշի գործից.

«2014 թվականի հունվարի 1-ին Միրանուշի ամուսինը՝ Լևոն Աղաբեկյանը, կանխամտածված կերպով հրդեհել է իրենց համատեղ բնակարանը: Պետք է նշել, որ դատարանի դահլիճում նա ազատ էր արձակվել ընդամենը 20 օր առաջ: Նրա դեմ մեղադրանք էր ներկայացվել իր կնոջ՝ Միրանուշ Աղաբեկյանի նկատմամբ բռնություն գործադրելու և դանակի հարվածներ հասցնելու գործով: Իր որդու խնդրանքով՝ Միրանուշը համաձայնել էր ներել ամուսնուն դատարանում, ինչը հիմք էր ընդունվել գործը կարճելու և քրեական մեղադրանքները կասեցնելու համար: Բնակարանի հրդեհի դեպքից հետո Միրանուշը բողոքարկել է գործը Վերաքննիչ դատարան դանակահարման գործով, բայց կրկին անգամ գործը կարճվել է (Մեդիա կենտրոն, 2014 թ.):»

Հաշտեցման մեխանիզմը ենթադրում է, որ այն պարզապես տուժողի համար հնարավորություն է: Տուժողը իրավական պարտավորություն չի կրում ներգրավվելու հաշտեցման գործընթացում կամ ընդունելու հաշտեցման առաջարկը: Այնուամենայնիվ, ըստ առկա տեղեկությունների՝ հաշտեցումը բավականին տարածված է Հայաստանում: Փաստահավաք առաքելության ժամանակ դատարանների և դատախազության ներկայացուցիչները գտնում էին, որ հաշտեցումը ընտանեկան բռնության գործերը վարելու լավագույն ձևն է՝ որպես արդարացում նշելով ընտանիքի

32. Հասանելի է հետևյալ կայքէջում՝ https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=090000168062e02b:

ամբողջականությունը և հայկական ավանդական արժեքները պահպանելու անհրաժեշտությունը:33

Եզրակացություններ

Հաշտեցման մեխանիզմը ուղղակիորեն չի խախտում թիվ 210 կոնվենցիայի 48-րդ հոդվածը: Վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմները օգտակար գործիք են թե՛ քաղաքացիական և թե՛ քրեական ռեժիմներում: Այնուամենայնիվ, իրավակիրառ պրակտիկան ցույց է տալիս, որ ՀՀ-ում հաշտեցումը խոչընդոտում է կանանց համար արդարադատության հասանելիությանը:

Բացի Հայաստանում իրավապահ մարմինների վերապատրաստման և կարողությունների զարգացման միջոցառումների անհրաժեշտությունից օրենսդրական կարգավորումները նույնպես փոփոխության կարիք ունեն: Նախընտրելի է բացառել քրեական վարույթի շրջանակներում հաշտեցումը ընտանեկան բռնության գործերում: Հաշվի առնելով հաշտեցման մեխանիզմի և մասնավոր մեղադրանքի կարգով գործի քննության միջև սերտ կապը այս առաջարկն իրականացնելու ամենահեշտ ձևը ընտանեկան բռնության բոլոր գործերը հանրային մեղադրանքի կարգով քննելու առարկա դարձնելն է (տե՛ս ստորև ex officio հետապնդման մասին բաժինը):

ՀՀ քրեական օրենսդրությունը առնվազն պետք է ավելի խիստ վերահսկողություն սահմանի՝ այդ մեխանիզմի իրականացման նկատմամբ նախատեսելով դրույթներ, որոնց նպատակն է ապահովել, որ տուժողները հաշտության գնան իրենց կամքով և որպեսզի նրանց նկատմամբ չկիրառվի հարկադրանք, ճնշում կամ ահաբեկում:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը պետք է բացառի հաշտության հնարավորությունը ընտանեկան բռնության գործերում: Հայաստանը պետք է առնվազն ապահովի, որ հաշտությունը խոչընդոտ չհանդիսանա կանանց համար արդարադատության հասանելիությանը:

Ի պաշտոն (ex officio) քրեական հետապնդում

Թիվ 210 կոնվենցիայի պահանջները

55-րդ հոդվածի համաձայն՝ մասնակից պետությունները պատասխանատվություն են ստանձնում թույլատրել բռնության առնվազն կոպիտ դեպքերի քննությունը կամ քրեական հետապնդումը իրականացնել նույնիսկ առանց տուժողի կողմից հաղորդման կամ բողոքի և ապահովել վարույթների շարունակությունը, եթե

33 . Տե՛ս նաև Ամեսթի Ինթերնեշնլ, 2008 թ., ՄԱԲՀ, 2010 թ. և Եվրոպայի խորհրդի մարդու իրավունքների հանձնակատար (2015 թ.):

նույնիսկ նման բողոքը հետ է վերցվել: Այս կանոնի նպատակն է ազատել տուժողներին հետապնդում նախաձեռնելու միակ պատասխանատու լինելու անհրաժեշտությունից (Բացատրական զեկույց, պարբ. 279):

Այս դրույթը վերաբերում է հանցագործության միայն մի քանի տեսակների: Այսպես՝ հոգեբանական բռնության (33-րդ հոդված), հետամտման (34-րդ հոդված) կամ սեռական ոտնձգության (40-րդ հոդված) գործերում ex officio քրեական հետապնդումը պարտադիր չէ: Ի լրումն կոնվենցիայի 78.2 հոդվածը ցույց է տալիս, որ 55-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության նկատմամբ կարող է կիրառվել վերապահում, բայց միայն 35-րդ հոդվածի համաձայն, ոչ ծանր հանցագործությունների դեպքում (ֆիզիկական բռնություն): Կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր մյուս ձևերի առնչությամբ կիրառելի են գործերի ex officio քրեական հետապնդման կանոններ, ուստի.

«իրավապահ մարմինները պետք է քննությունը անցկացնեն պրակտիկ եղանակով՝ հավաքելու համար ապացույցներ, ինչպես օրինակ, գործի համար նշանակություն ունեցող փաստեր, վկաների ցուցմունքներ, բժշկական փորձաքննություն և այլն՝ ապահովելու համար, որպեսզի վարույթն իրականացվի, նույնիսկ եթե տուժողը հետ վերցնի իր հայտարարությունը կամ բողոքը: Սա վերաբերում է առնվազն ծանր հանցագործություններին, ինչպիսին, օրինակ, մահվան էլքով կամ մարմնական վնասվածքով ֆիզիկական բռնության դեպքերն են: Բացատրական զեկույց, պարբ. 280):»:

55-րդ հոդվածի երկրորդ պարբերության համաձայն՝ կոնվենցիան պահանջում է կողմերից ապահովել, որպեսզի պետական մարմիններն ու հասարակական կազմակերպությունները, ինչպես նաև ընտանեկան բռնության ոլորտի խորհրդատուները հնարավորություն ունենան աջակցելու և օգնելու տուժողներին նախաքննական և դատական վարույթի փուլերում: Այս միջոցի նպատակն է հնարավորություն տալ այլ շահագրգիռ կողմերին օժանդակություն և աջակցություն ստանալու տուժողներին՝ մեծացնելով նրանց հնարավորությունները և օժանդակելով նրանց համար արդարադատության հասանելիությանը: Ավելին, այս դրույթը չի վերաբերում միայն իրավական օժանդակությանը, այլև հոգեբանական և այլ տիպի աջակցությանը:

Կոնվենցիայում ներառված սկզբունքը ծագում է Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքից: Դատարանը, Օփուզն ընդդեմ Թուրքիայի (OPUZ v. TURKEY 2009 թվականի հունիսի 9-ի վճիռը, գանգատ թիվ 33401/02) և Բեվաքուան և Ս.-ն ընդդեմ Բուլղարիայի (BEVACQUA AND S. v. BULGARIA, 2008 թվականի հունիսի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 71127/01) գործերում վճռեց, որ ընտանեկան բռնության դեպքերը մասնավոր մեղադրանքի կարգով հետապնդելիս պետությունները չեն կատարում ընտանեկան բռնության դեպքերը

պատշաճ ջանասիրությամբ հետապնդելու իրենց պարտավորությունը:

ՀՀ քրեական օրենսդրության գնահատում

Հայաստանում օրենսդրությունը տարբերակում է քրեական հետապնդումը հանրային և մասնավոր մեղադրանքի գործերով (ՀՀ ՔԴՕ 33-րդ հոդված): Այս հանցագործությունները կարող են քննության առարկա դառնալ միայն տուժողի կողմից ներկայացվող բողոքի հիման վրա և դրանց քննությունը պետք է կարճվի, եթե տուժողը հետ է վերցնում բողոքը կամ ներում է հանցանքը կատարողին:

ՀՀ ՔԴՕ 183-րդ հոդվածում նշվում են մասնավոր հետապնդման գործերը: Մույն զեկույցի շրջանակներում քննարկվող մասնավոր հետապնդման գործերն են՝ անձի առողջությանը ծանր կամ միջին ծանրության և թեթև վնաս պատճառելը, (հոդված 113, մաս 1, հոդված 114, մաս 1, 115-րդ հոդված, 116-րդ հոդված և 117-րդ հոդված), ծեծը (118-րդ հոդված) և սպանության, առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու կամ գույք ոչնչացնելու սպառնալիքը (137-րդ հոդված): Փաստերը վկայում են, որ ընտանեկան բռնության գործերի մեծ մասը քննվում են այս հոդվածների շրջանակներում: Այսինքն՝ Հայաստանում ընտանեկան բռնության գործերի հետապնդումը քրեական դատավարությունում հիմնականում իրականացվում է մասնավոր մեղադրանքի կարգով:

Սա հատկապես վերաբերելի է Հայաստանում տիրող իրավիճակին, որտեղ կանայք սովորաբար հաղորդում չեն ներկայացնում իրենց նկատմամբ գործադրված բռնության մասին, ինչպես նկարագրվեց ներածական մասում: Մյուս կողմից, ՄԱԲՀ-ի կողմից անցկացված հարցման արդյունքում (2010 թ.) հայտնի դարձավ, որ «բռնությունից տուժածները, հատկապես մտերիմ զուգընկերային բռնության կամ սեռական բռնության կամ սեռական ոտնձգությունից տուժած անձինք հազվադեպ են դրա մասին բարձրաձայնում, որովհետև եթե նրանք այդպես վարվեն, ապա կհանդիպեն բազմաթիվ բացասական սոցիալական, տնտեսական, հոգեբանական և այլ հետևանքների» (133-րդ էջ): Ավելին, Պրոակտիվ հասարակության զեկույցի (2011 թ.) արդյունքները ցույց են տալիս, որ «հիմնական պատճառը, որի հետևանքով ընտանեկան բռնությունից տուժած անձինք (41,6%) իրավապահ մարմիններին չեն տեղեկացնում այդ դեպքերի մասին այն է, որ նրանք չեն ցանկանում, որ իրենց հարազատը (նույնիսկ բռնություն գործած հարազատը) քրեական պատասխանատվության ենթարկման վտանգի առաջ կանգնի» (9-րդ էջ):

Եզրակացություններ

ՀՀ օրենսդրության համաձայն՝ բռնության գործերի հետապնդումը քրեական դատավարությունում հիմնականում իրականացվում է մասնավոր մեղադրանքի կարգով: Այս մոտեցումը հակասում է թիվ 210 կոնվենցիային և խոչընդոտում է տուժողների արդարադատության մատչելիությունը: Տուժողների կողմից հանցանք կատարած անձի դեմ հաղորդում ներկայացնելու ակնկալիքն անտեսում է ընտանեկան բռնության առանձնահատուկ և դինամիկ բնույթը: Մա մեծացնում է նաև կրկնակի զոհականացման կամ բռնության շարունակության վտանգը: Հետևաբար, Հայաստանը պետք է օրենսդրական փոփոխություններ կատարի՝ ապահովելու համար ֆիզիկական բռնության, հարկադիր ամուսնության, ԿՍՕԻ-ի, հղիության հարկադիր ընդհատման և հարկադիր ավագման գործերով ex officio քրեական հետապնդման կամ գործի քննության հնարավորություն:

Ընտանեկան բռնության գործերը առանձին հանցակազմով քրեականացնելը և նման հանցագործության համար ex officio քրեական հետապնդման հնարավորությունը անպայմանորեն օգտակար կլինեն: Ինչպես արդեն նշվել է, հաշվի առնելով երկրի առանձնահատկությունները, ընտանեկան բռնությունը առանձին հանցակազմով քրեականացնելը նաև կնպաստի այն ուղերձի ամրապնդմանը, որ ընտանեկան բռնությունը մասնավոր հարց չէ, և արդարադատության համակարգը պատասխանատվություն է կրում այդ գործերով քրեական հետապնդում իրականացնելու և դրանց քննության համար:

Հիմնական եզրակացություններ

- ▶ Հայաստանը պետք է ապահովի ֆիզիկական բռնության, հարկադիր ամուսնության, ԿՍՕԻ-ի, հղիության արհեստական հարկադիր ընդհատման և հարկադիր ստերիլիզացման գործերով ex officio քրեական հետապնդման կամ քննության հնարավորություն:

Հղումներ

All websites were accessed on 21 June 2017.

Amnesty International (2008), "No pride in silence: countering violence in the family", available at www.amnesty.org/en/documents/eur54/004/2008/en/.

ADB (2015), "Armenia: country gender assessment", available at www.adb.org/documents/armenia-country-gender-assessment.

CAT (2016), "Concluding observations on the fourth period report of Armenia", CAT/C/ARM/CO/4, available at http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=ARM&Lang=EN, (CAT – 59th Session – Concluding observations)

CEDAW Committee (2016), "Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Armenia", CEDAW/C/ARM/CO/5-6, available at <http://tbinternet.ohchr.org/SitePages/Home.aspx>.

— (1990) General recommendation No. 14, ninth session, Female circumcision.

— (1992) General recommendation No. 19, eleventh session, Violence against women.

— (1999) General recommendation No. 24, twentieth session, Women and health.

— (2010) *Karen Tayag Vertido v. The Philippines*, Communication No. C/46/D/18/2008.

— (2011), *VK v. Bulgaria*, Communication No. C/49/D/20/2008.

CEDAW NGO Task Force Armenia (2016), "Armenia Non-Governmental Organizations' shadow report to CEDAW", available at <http://tbinternet.ohchr.org/SitePages/Home.aspx>.

CESCR (2014), "Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Armenia", E/C.12/ARM/CO/2-3, available at <http://tbinternet.ohchr.org/SitePages/Home.aspx>.

Chinkin C. and Nousiainen K. (2015), "Legal implications of EU accession to the Convention No. 210" Publication Office of the European Union, Luxembourg, available at http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/your_rights/istanbul_convention_report_final.pdf.

Council of Europe (2011a), Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, CETS No. 210, Istanbul, available at www.coe.int/en/web/istanbul-convention/.

Council of Europe (2011b), Explanatory report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, available at www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210.

Council of Europe Commissioner for Human Rights (2015) "Report by Nils Muiznieks, Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, following his visit to Armenia from 5 to 9 October 2014", CommDH(2015)2, Council of Europe, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=2295815&direct=true>.

CSVAW (2016), "Femicide in Armenia: a silent epidemic", available at <http://coalitionagainstviolence.org/en/femicide-en/>.

EC (2010), "Feasibility study to assess the possibilities, opportunities and needs to standardise national legislation on gender violence and violence against children", Publication Office of the European Union.

European Court of Human Rights:

M.C. v Bulgaria, App. no. 39272/98.

Bevacqua and S. v. Bulgaria, App. no. 71127/01.

Opuz v. Turkey, App. no. 33401/02.

Hajduová v. Slovakia, App. no. 2660/03.

Eremia and Others v. The Republic of Moldova, App. no. 3564/11.

- Gasoyan H. et al. (2016), "Public inquiry into enjoyment of sexual and reproductive health rights in Armenia", UNFPA, Yerevan.
- Grigoryan M. (2016), "Armenia: axe attack revives calls for domestic violence law", Eurasianet.org, available at www.eurasianet.org/node/79651.
- Hagemann-White C. (2014), "Analytical study of the results of the fourth round of monitoring the implementation of Recommendation Rec(2002)5 on the protection of women against violence in Council of Europe member States", Council of Europe, available at <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805915e9>.
- Hakobyan G. (2017), "Training manual for judges and prosecutors on ensuring access to justice for women. National part: Armenia". Council of Europe, publication pending.
- HRDRA (2016), "Submission of the Human Rights Defender of the Republic of Armenia to the UN Committee against Torture 59th session on the Fourth Periodic Report of Armenia", Yerevan, available at http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/TreatyBodyExternal/Countries.aspx?CountryCode=ARM&Lang=EN, (CAT – 59th Session – Info from NHRI)
- International Planned Parenthood Federation (2012), "Abortion legislation in Europe", available at www.ippfen.org/resource/abortion-legislation-europe_
- Kovács E. (2011), "Explanatory report to the resolution on psychological violence adopted by the Committee on Equal Opportunities for Women and Men of the PACE", Council of Europe, available at www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=12971&lang=en.
- Krug E. G. et al. (2002), "World report on violence and health", WHO, Geneva.
- Makaryan, G. (2016), "Armenia", in "Barriers, remedies and good practices for women's access to justice in five Eastern Partnership countries", Council of Europe, available at <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b0f41>.
- Media Center (2014), "Domestic violence should be considered in the context of public prosecution", available at www.media-center.am/en/1399904618.
- Modena Group on Stalking (2007), "Protecting women from the new crime of stalking: a comparison of legislative approaches within the European Union", European Commission, Daphne Project 05-1/125/W.
- OSCE (2013), "Country Visit: Armenia, Report of the Special Representative of the OSCE Chairperson-in-Office on Gender Issues, June Zeitlin", CIO. GAL/187/13, available at www.osce.org/cio/110334?download=true.
- Osipov V. and Sargizova J. (2016), "Men and gender equality in Armenia. Report on sociological survey findings", UNFPA, Yerevan, available at http://armenia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/MEN%20AND%20GENDER%20EQUALITY_Final_0.pdf
- PACE (2001), Resolution 1247 on female genital mutilation, available at www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16914&lang=en.
- Proactive Society NGO and OSCE (2011), "Domestic violence survey in the Republic of Armenia", available at www.osce.org/yerevan/88229?download=true.
- Rude-Antoine E. (2006), "Forced marriages in Council of Europe member states: a comparative study of legislation and political initiatives", Council of Europe, Strasbourg.
- UNDAW (2010), "Handbook for legislation on violence against women", United Nations, New York, available at www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm.
- (2011), "Supplement to the Handbook for legislation on violence against women – harmful practices against women". United Nations, New York, available at www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-handbook.htm.
- UN Women, Virtual Knowledge Centre to End Violence Against Women and Girls (website), www.endvawnow.org/en/articles/395-specific-legislation-on-domestic-violence.html.
- UNFPA (2014), "Child marriage in Armenia" available at www.girlsnotbrides.org/reports-and-publications/child-marriage-in-armenia-overview/.
- UNFPA and National Statistical Service of the Republic of Armenia (2010), "Nationwide survey on domestic violence against women in Armenia 2008-2009", available at http://armenia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/DV_survey_eng.pdf
- UNGA (2012) "Intensifying global efforts for the elimination of female genital mutilations". Resolution adopted by the General Assembly on 20 December 2012 (A/RES/67/146).

Մույն զեկույցն ուսումնասիրում է Հայաստանի քրեական օրենսդրությունը «Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիայով սահմանված չափանիշների հիման վրա: Ձեկույցը նպատակ ունի աջակցել Հայաստանի իշխանություններին արդյունավետ լուծել կանանց նկատմամբ բռնության խնդիրը և ստեղծել արդյունավետ օրենսդրական դաշտ՝ կանանց պաշտպանության և բռնության այդ ձևերի քննության համար: Ձեկույցը կազմվել է Եվրոպայի խորհրդի Կանանց նկատմամբ բռնության ծրագրի շրջանակներում ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի հետ համագործակցության արդյունքում:

www.coe.int

Եվրոպայի խորհուրդն առաջատարն է մայրցամաքում մարդու իրավունքներով զբաղվող կազմակերպությունների շարքում: Եվրոպայի խորհրդին անդամակցում են 47 պետություններ, որոնցից 28-ը միաժամանակ նաև Եվրոպական միության անդամներ են: Եվրոպայի խորհրդի անդամ բոլոր պետությունները միացել են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային՝ որպես մարդու իրավունքների, ժողովրդավարության և իրավունքի գերակայության պաշտպանությանը նպատակաուղղված միջազգային համաձայնագրի: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը վերահսկում է Կոնվենցիայի իրագործումն անդամ պետություններում: